III. ÉVFOLYAM * POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM * 1934 JULIUS-AUG.

7-8

KALANGYA

IRODALMI FOLYÓIRAT: SZENTELEKY KORNÉL ALKOTÁSA

SZERKESZTIK:
SZIRMAI KÁROLY ÉS KENDE FERENC

TARTALOM:

SZIRMAY KÁROLY: Szenteleky Kornél 481
SZENTELEKY KORNÉL: „Valaki elmegy a szomszéd szobából" (Vers) 485
„ „ Szanatorium (Vers) 487
HAVÁS KÁROLY: A vezér 488
CSUKA ZOLTÁN: Szülés az égbolt alatt (Vers) 491
KENDE FERENC: Ágnes néném (Elbeszélés) 492
SCHMIDT HENRIK: Bácskai gyermekévek (Emlékezés) 498
SIGBJÖRN OBSFELDER: Három vers Arató Endre fordítása 503
Dr. STERN LÁZÁR: Bizonytalanságok 505
LUCIA: Szakítás (Novella) 508
KISS ARNOLD: Éjszaka . . . hajnal (Vers) 530
ADORJÁN ANDRÁS: Ébredés (Vers) 521
Három horvát költő: Dudás Kálmán versfordításai 522
HALTZNBEGER INCE: Schlichter tanár úr (Elbeszélés) 524
REMÉNYI JÓZSEF: A 19-ik század irodalma (Tanulmány) 530
BARTULOVITY NIKO: Ilija Berics árulása (Elbeszélés, Kristály István fordítása) 534
NÉMETH LÁSZLÓ: Ember és szerep (Tanulmány) 540
BERCZELI A. KÁROLY: Örökség (Vers) 545
HERCEG JÁNOS: Vásár (Novella) 546
Dr. LIPPAY LAJOS: Palesztina gazdasági helyzete (Tanulmány) 552
LATÁK ISTVÁN: 1934 február 14. hamvazószerda (Novella) 558
RADÓ IMRE: Mélypont alatt (Regény) Folytatás 561

★

KISEBBSÉGI KULTÚRÉLET:

CSUKA JÁNOS: Akisbirtokosság felmorzsolódása 594
„ „ A világháboru felelősségének könyvtára 596
„ „ Szlovákok — rutének (ruszinok) 590
„ „ A Narodna Odbrana akciója a szláv nevek felvételére 600
„ „ Hetvenéves a zagrebi Jugoszláv Tudomány és Müvészeti Akadémia 601

★

LÁTHATÁR:

Dr. STERN LÁZÁR: Nagy Lajos: Spinoza élete és bölcselete 606
FARKAS GEIZA: Egy sakkparaszt — a kényszerü lemondás regénye 608

SZENTA
48/7-8

Szenteleky Kornél

Alig egy esztendeje, hogy váratlan hir repült szét a jugoszláviai magyarság között: Szenteleky Kornél meghalt. Mindenki tudta, hogy beteg, de szorosan vett hozzátartozóin kivül senki, hogy szenvedéseinek vége minden nap esedékes. Szenteleky is, akár Ibsen Nórájának magányos orvosa, az utolsó hetekben teljesen elzárkózott, kezelő orvosain kivül senkit sem fogadott, egy-két levelét feleségének diktálta le s készülődött a halálra, pedig hogy ragaszkodott az élethez, melynek szépségeit kifinomult izlésével annyira tudta élvezni. Nem csoda hát, hogy halálának hire általános megdöbbenést váltott ki.

Az ujságok annak idején részletesen beszámoltak arról, hogy mily sokan sereglettek temetésére. Mert Szenteleky, akit polgári nevén dr. Sztankovitynak hivtak, nemcsak Sztáriszivac községének volt halottja, ahol orvosi állást töltött be, hanem az egész vajdasági magyarságnak. Nemzeti különbségre való tekintet nélkül egyformán kedvelte mindenki a csendes szavu, finom modoru és szegény sorsuakhoz jószivü orvost, akinek sorsát cukorbaja és tuberkolózisa még a 20-as évek derekán, tehát legtermékenyebb irodalmi korszakában megpecsételte. Még irodalmi és világnézeti ellenfelei is csak elismerő hangon emlékeznek meg nagy és sokoldalu müveltségéről és kivételes esztétikai képességeiről. Szépirodalom, kritika, képzőmüvészetek, tudomány, zene és folklorisztika: egyformán érdekelték. Az utolsó 12 esztendőnek alig akadt számottevőbb könyve, melyet el ne olvasott vagy könyvtára számára meg ne vásárolt volna. Szerette a finom, müvészi irásokat, de ugyanugy kedvelte az emberi közösségek igazáért harcba szálló, semmit el nem hallgató, bátor könyveket. Itt talált kárpótlást a sok elhallgatásért, melyre irói pályáján kényszerült. Az irodalom mellett legjobban a zene vonzotta. A muzsika több volt számára az önnarkózisnál. Emberi egyénisége a magas zenében olvadt fel.

Szenteleky első cikkeivel a Hétbe irta be nevét. Budapesten azonban nem bontakozhatott ki. A világháboru végén jelentkező eszmei forrongások nagyban lekötötték érdeklődését. De a marxizmus eszméinek gyakorlati alkalmazása csalódással töltötte el. Kiábrándultan, ideáltalanul hagyta el Budapestet. Mikor 1920 táján édesanyjával megtelepedett Sztáriszivácon, nem hozott magával semmit, csak a könyvek és csendes szépségek iránti rajongást s a régi lobogásból: a szegények, elnyomottak szeretetét. Szenteleky akkortájt pillanatra sem gondolt arra, hogy itt az irodalom vezére lehet. S ha voltak is irodalmi ambiciói, arisztokratikus hallgatása mögé rejtette. Sohasem tartozott a könnyen tárulkozó emberek közé.

Sztáriszivac intelligenciája az 1920-as évek elején szokatlanul mozgalmas életet élt. Nemzeti különbség nélkül minden alkalmat megragadott, hogy hangversenyeket és szini előadásokat rendezzen. Irodalmi utánpótlás hijján a magyarság még apró helyi lapokat is kiadott. A magyar nyelvü előadások mellett utóbb németeket is tartottak. Szenteleky maga is irt német szindarabokat. Ezeknek az akcióknak nem volt semmi tendenciájuk. A résztvevők egyszerűen szórakozni és szórakoztatni akartak. Szenteleky, mint nőtlen, fiatal, községi orvos akarata ellenére maga is belesodródott ezekbe a mulatságokba. S ha csalódásának izét még szájában érezte, a regenerálódás folyamata lassan megkezdődött. Szenteleky beletörődött sorsába. Résztvett a mulatságokon, előadásokat rendezett, szerepeket tanitott és szerepet vállalt. S mindezt nem irodalmi célkitüzéssel, hanem esti időtöltésből és szórakozásból. Közben a könyveket sem hanyagolta el. Asztalán az aktualitások mellett ott hevert mindig néhány külföldi folyóirat. Talán nem is történt volna életében lényegesebb változás, ha Dettre János, a Bácsmegyei Napló volt szerkesztője a Hétből kiollózott egyik cikkével annak idején meg nem szólaltatja. Ettől kezdve Szenteleky — több éven át — fáradhatatlan cikkirója a Bácsmegyei Naplónak. Versei, novellái és vitairásai mellett leginkább kritikával tünt fel. 1925-ben neve már általánosan ismert. Irodalmi vezetésre azonban még mindig nem gondolt. Irodalmi hitvallása: a legtisztább müvészet. Az iró nem vállalhat propagandamunkát, nem görnyedhet semilyen hatalmi rendszer vagy eszme igájában, szabadságát nem dobhatja el. Ugyanekkor szembeszállt az önálló, vajdasági magyar irodalmat sürgető törekvésekkel, elvetette a couleur locale szükségességét s egyik cikkében a következőket irta: »Ne legyen vajdasági, magyar irodalom. Legyenek irók a Vajdaságban«. — Szenteleky életének e korszakában nyomát sem találjuk a marxizmus eszméiért való valahai lelkesedésnek — a legtisztább individualista s nem ir egy sort sem az iró korvállalási kötelességeiről. Lirája védekezés, elháritás, menekülés — a művészet elefántcsonttornyába való elzárkózás az élet nyomasztó, sivár hétköznapisága s durva, goromba igazságtalansága elől. S eszményei még mindig Rilke, Rimbaud és de Regnier, akik költeményeire és lirai hangulataira hatást gyakoroltak.

Szenteleky ezidőtájt szabad óráit teljesen az irodalomnak szentelte s az egyre gyérülő, sztáriszivaci mükedvelői előadásokon csak nagyritkán vett részt. Kedvenc huga elvesztése és gyógyithatatlannak érzett tuberkolózisa is erősen befolyásolta a müvészetekhez való menekülésében.

Az 1923—1929-ig terjedő időszak volt Szenteleky legtevékenyebb irodalmi korszaka. Irásaiban ez idő alatt engedett legmélyebb bepillantást beszélgetés közben finoman tartózkodó, szubtilis lényébe. 1927-ig semmi nyomát sem találjuk vallomásaiban annak, hogy a vajdasági magyar irók között vezéri szerepre gondolt. Hiuságát teljesen kielégitette arisztokratikus különállása és a többiektől való minőségi különbözése. Az 1927. esztendő azonban erős változást ho-

zott. Csuka Zoltán, a vajdasági magyar irodalom örök kovásza sorsdöntően tört be a sztáriszivaci, magányos poéta elefántcsonttornyába. Vezérnek, szerkesztőnek hivta meg a mindenki előtt tekintélynek számító Szentelekyt az első, igazi, vajdasági, magyar folyóirathoz. S törhetetlen aktivitásával és komoly érvelésével meggyőzte, hogy az irók megnyilatkozásai számára nem elegendő csupán a Bácsmegyei Napló — önálló folyóiratra van szükség s a vajdasági magyar irodalmat végre meg kell teremteni! — Szenteleky nem gondolt arra, hogy mit irt 1927 elején a Bácsmegyei Naplóba, annyira fellelkesitette a terveket és lehetőségeket megcsillogtató fiatalember. Szemei előtt messzi perspektivák nyiltak meg, nem kutatta, hogy összetoborozhatnak-e egy folyóirat számára elegendő számbavehető irót, hanem csatlakozott az akcióhoz. Ma már tudjuk, hogyha akkor eláll, itt sohasem születik meg a magyar foyóirt, sem a nivósabb magyar irodalom. Igy indulhatott meg a Vajdasági Irás s igy lett Szenteleky Kornél a magyar irodalom vezére. Inkább a szerencsés körülmények véletlen összejátszásából, mint terv- vagy szükségszerüen. Hogy az irodalom »vajdasági« jellege csak részben valósult meg, mit sem változtat a tényen. Kétségtelen azonban, hogy Csuka unszolása, rábeszélése és lelkesitése nélkül a tartózkodó jellemü Szenteleky — ha csak más fel nem kérte volna — sohasem kerül az irodalmunkra nézve oly fontos események élére. Hogy Csukát nemcsak idealizmusa, hanem más okok is késztették az irodalom ily forszirozására, nem jogcim arra, hogy egyesek, akik semmit sem tettek, a jól ismert magyar testvériséggel kimarják.

Szenteleky tehát elvállalta a Vajdasági Irás szerkesztését. S ugyanakkor vállalta a »vajdasági« prorgammot is. Hogy régi meggyőződésével mikor szakitott gyökeresen, hátrahagyott irásaiból nem igen állapitható meg. Bizonyos azonban, hogy ugy Kuncz Aladárral való érintkezése, mint az egész fellendülő s transz-szilván gondolattól áthatott erdélyi irodalom, de különösen Makkay könyve erősen befolyásolták. De nemcsak a szerkesztést végezte, hanem a Vajdasági Irás fenntartására Szomborban és máshol segélyt is gyüjtött. Ezen idő óta vált a Szenteleky-név zászló az egész vajdasági magyarság között.

A Vajdasági Irás életrehivása nem maradt következmények nélkül. A Bácsmegyei Naplónál, mely éveken át otthona volt az iróknak, erős ellenhatást váltott ki. Bizonyos, hogy a lappangó és ki-kitörő harcok folyamán nem egy vád hangzott el. Ezek felelevenitése azonban nem tartozik ide. Később a Reggeli Ujságnál talált uj otthonra és élete végéig a lapnak munkatársa is maradt. Célkitüléseit itt nagyban elősegitették, mert Szenteleky főszerkesztői minőségben müködési teret kapott. A lap »A mi irodalmunk« cimmel heti mellékletet adott, melynek ő volt szuverén szerkesztője. Szenteleky vezéri és irói pályafutását rátermettsége döntötte el. Ő volt az egyetlen, aki nagy müveltségénél, esztétikai képességeinél és reprezentativ egyéniségénél fogva a vezérséget vállalhatta. Kétségtelen, hogy az

első esztendőkben, irótársai kezelésében többször puhának, határozatlannak mutatkozott s hogy kialakulatlan emberismeretével egyeseket tulértékelt, de a tapasztalat e gyengeségeit később lehorzsolta s itéletét megkeményitette. Itt is mentsége, hogy a lusta vajdasági talajból tehetségeket akart kitermelni. Ma azonban már világosan megállapithatjuk, hogy szerető összefogása sokban hozzájárult a dilettantizmus mértéktelen felburjánzásához, amit pár hónappal halála előtt elkésve maga is felismert. A marokban tartott dilettáns nemzedék Szenteleky halálával elhajitott minden kritikát s magát nagykorusitván, törvényesitette a mükedvelősködést, a nivót kiverekedett, jugoszláviai magyar irodalom nagy szégyenére minden irástudó előtt.

Érdekes figyelemmel kisérni Szenteleky fejlődését az utolsó öt esztendő alatt. A halk szépségek és elvont finomságok 1932 felé elveszẗette régi lágyságát s kemény, férfias kérget kapott. Már nem menekült többé a realitások elől, hanem teljes arccal fordult felé̈jük, vállalván a harcot, küzdelmet. S közben egyre többször hangoztatta, hogy a l'art pour l'art kora lejárt, az irónak kötelességei vannak, szerepe többé nem lehet szórakoztatás, sekélyes izlések kiszolgálása, hanem: misszió — a kor vállalása és parancsainak hirdetése. S kijelölte helyét a vajdasági irónak. Követelte a magyar kisebbségi tudatot, a vajdasági szint, a vajdasági problémát, bár maga is tisztában volt vele, hogy a couleur locale sok esetben megvalósithatatlan. S a magyar kisebbségi irói sors vállalásában maga mutatott példát, a marxista irodalom módszerét alkalmazván kisebbségi viszonylatban. (Herceg János megállapitása az Akácokban megjelent novellájára.) A vajdasági szin forszirozása miatt halála előtt kemény összeütközése is támadt.

Szenteleky az utolsó két esztendőben, mikor az 1927-es programm hitté, meggyőződéssé ért benne, tulnőtt eredeti szerepvállalásán. Igazában csak ekkor vált előtte tudatossá magasabb rendeltetése. Ezért jellemzi utolsó tetteit és irásait oly messzi horizont és célos határozottság.

Az Isola Bella volt talán a legutolsó mű, melyben az epikai álcás poéta hosszabb lirai megnyilatkozást engedett magának. Azóta egyre ritkábban irt költeményeket. Szinte személytelenné igyekezett válni. A toll és papir már nem volt többé legszubtilisabb énjének bizalmasa. A kisebb és nagyobb közössége a problémáiról egyre több szó esett cikkeiben. S folyton szaporodó testi és lelki szenvedéseit csupán csak egy-két barátjához irt levelében érintette. De a sopánkodást és sajnáltatást büszkén háritotta el. Ezekben az elzárkozó években születtek legmesteribb esszéi, melyekben egyetlen fonál biztos vezetésével gombolyitotta le a müvet. Bár izig-vérig lirikus volt, kétségtelen, hogy félbeszakadt fejlődésének legmagasabb pontját tanulmányai és kritikái jelzik. Itéleteiben mindig igazságosságra törekedett. Ezért gyülölte a kezébe kerülő egyoldalu irásokat, melyek csak gáncsoskodtak, hibákat pécéztek s folytonos idézetekkel és utalásokkal olvasottságot fitogtattak, de egyet-

len önálló véleményt sem adtak s a lényeget elsikkasztották. Szentelekyt kritikai pártatlanságában ellenszenve csak a legritkábban befolyásolta.

Utolsó irásában, a »Felhők«-ben még egyszer feljajdult az »Ugy fáj az élet« poétájának hangja. Azután elhallgatott.

Alig egy éve, hogy eltemettük. Emléke még közöttünk él, de a feledés örök zuzmója már az ő nevébe is berágódott. A selejtező és folyton megujuló élet lassan benövi a sztárisziváci remete tragédiáját is. S messzi esztendők elteltével gyermekeink már csak a lexikonban olvashatják: Szenteleky (dr. Sztankovity) Kornél, esszéista, lirikus és regényiró — a jugoszláviai magyar irodalom megteremtője élt 42 évig, eltemették Sztáriszivácon.

Szirmai Károly

„Valaki elmegy a szomszéd szobából"

Összecsomagol és elmegy
mint titokzatos, tünő vendége
az életnek.

Összecsomagolja kis életét.
fáradt mosolygását,
nyögdécselő szavacskáit,
kinjait, kuka keserveit,
forró homlokát,
parazsló tekintetét,
lázas, cserepesajku éjszakáit,
sőt kalapáló kis szivét
sem felejti el a csomagolásban.
Összecsomagolt mindent
csendben gondosan,
maradéktalanul elviszi
drága, szomoru, szenvedős
életét.

Valaki elmegy a szomszéd szobából
s én fojtottan figyelek,
a dermedt, didergős éjszakában.
A csend torkomra fekszik,
mint csuf, csuszós keze a borzalomnak.
Talán már elment
bucsuszó nélkül, hangtalanul,
mint fehér árnyék,
mely tovasuhan és elillan
a ködös, őszi álmodásban.
Talán már elment
és elvitt magával mindent,
legfeljebb fakuló emlékeket
és kérdőjeleket hagyott
az asztalon, az ágyon,
a fiókokban.

Odalopódzom az ajtóhoz
és várom ittlétének
nyőszőrgős neszét.
Talán még nem ment el,
talán még holnap is melegiteni fog
vánnyadtan vergődő kis szivem.
Talán még egy-két napig
melegiteni fog bennünket,
mint hülő, hunyó tűztojás
a kandallóban.

Fázok és félek a néma, üres
hideg téltől,
amikor nem lesz már mosolya,
élete, lakója
a szomszéd szobának.

1927. szeptember SZENTELEKY KORNÉL

Szanatorium

Feküdni kell s a hőmérőt
mint cigarettát tartjuk a szánkban
köhögés harcol, cincog, recseg és üvölt
s a könyvtár gyürött könyveit lapozgatják
a vértelen ujjak.
Kettőtől-négyig beszélni sem szabad, csak feküdni,
feküdni s nézni a felhők járását az égen
s gondolni sok mindenre: nőkre, csókra,
eliramlott boldog szenvedélyre,
életharcra, gigászi munkára, vidám sportokra
s mindarra, ami vissza nem tér, amiben
részünk többé sohasem lehet.
Azután temetésre is lehet gondolni
a koporsón egy ismerős név áll, az évszámot azonban
nem lehet pontosan elolvasni
»... élt 25, 32, vagy talán 43 évet...«
Majd kék üvegben dajkált köpetünket zsebre tesszük
és sétálunk a fenyvesek alatt.
»— Pozitiv? — Negativ? — Kaverna?
Pneumotoraxot kapott? — Milyen nyomással? —
Én kalciumot kapok, semmi mást...«

Lent szlovén parasztok kaszálnak a réten
vidáman mozog a karjuk, mocskos ingük
büdös és vizes az izzadtságtól.
Barna, bárgyú arccal dolgoznak,
kaszájuk után ájult zizegő sikollyal
hull a margaréta, a kékszirmú katáng
s a szelid, sápadt mécsvirág.

Golnik, 1932 július.

Szenteleky Kornél

A vezér

A vezér és a vezéri hatalom a kor nagy kérdőjele. A vezér az individuum, a vezéri hatalom az individuális erőnek és az individuális hatalomnak, kezdeményezésnek, döntésnek, végrehajtásnak a legszélső felfokozása. Ezt azért kell nagyon felötlőnek látni, mert a kor vezérei és elsősorban az első vezér, akit a kor adott, a kollektiv munka és a kollektiv élet felé terelik az embert.

Éppen ezekben a napokban nagyon sokszor találkozni azzal a megállapitással, hogy soha még egy ember kezében nem futott össze a kezdeményezésnek és végrehajtásnak minden szála. Soha még nem volt államfő, aki egyben kormányfő lett volna. Ez a megállapitás, enyhén szólva, mindenképen téves. A nagy hóditókat, Timurt, Mohamedet, Dzsingiszkánt ne idézzük. Ezek még primitiv államságokban éltek és éppen azért válhattak és váltak vezérekké, hogy a népi erőket a laza törzsszervezetből, az egyéni életet élő kis törzsek harcaiból, az egységes állami életbe vezessék. A kollektiv gondolat ezek munkájában is felismerhető. Egyetlen erőnek, egyetlen akaratnak alávetettek, alátörtek minden más erőt, akaratot, hogy államot, vallást, birodalmat teremtsenek. A kaotikusból a rendbe, a meg nem születetből a hatalom és a hóditás életébe csak vezérek vezethették népeket. Ilyen feladatot nem lehet rózsavizzel és keztyűskézzel megoldani, ilyen munkánál a formaság, még a primitiv törzsszerkezet kezdeti alkotmányossága, a törzs tanácsa, amelyből később a parlament fejlődött ki, csak zavaró és akadályozó lehetett és ezért a vezérnek — zsarnoknak kellett lenni.

Ha igy nézzük a dolgokat megértjük a modern vezérek, XIV. Lajos, Nagy Péter, Nagy Frigyes, Napoleon misszióját. Meg kellett szüntetniök a zürzavart, meg kellett teremteniök a rendet. A megitélésben nem lehet szempont a legitimizmus: XIV. Lajos, Nagy Péter, Nagy Frigyes legitim uralkodók voltak ez azonban nem változtat a tényen. Államfők és kormányfők voltak egyszemélyben. És ha a reneszánsz nagy pápái közül a legnagyobbat II. Gyulát is ideszámitjuk, akkor tökéletes a kép. II. Gyula, aki szerette volna, ha karddal a kezében ábrázolják, a vezér mintája volt. Vezéri gondolata a zürzavarból a rendhez vezető ut és mód volt. És ebből a nagy és felülemelkedett szemszögből tekintve, minden erőszakos cselekedetének a rend gondolata volt a rugója.

Erőszak nélkül nincs vezér és aki nem tud a szabályokon felülemelkedni, aki fél az erőszak eszközeinek alkalmazásától nem lehet vezér. XIV. Lajos akarata törvény volt, Nagy Frigyes minden nemzetközi jogszabály félredobásával a legteljesebb béke idején, hadüzenet nélkül támadta meg Szászországot, Nagy Péter az egyházi törvények félretolásával az orosz egyház fejévé tette magát. Napoleon pedig, amig uralomra jutott és amikor már uralmon volt a katonai és büntetőtörvénykönyv, majdnem minden paragrafusát

félretolta akarata utjából, épen mert ez az akarat vezéri akarat volt.

Ezekből világosan következik a kérdés: A vezérnek minden szabad? Valóban a vezérnek minden szabad, ha igazán vezér. De a demagógnak vagy a fantasztának, akiben nem a teremtő erő akarata, hanem annak csak elképzelése, esetleg önszuggeszciója, a hajtóerő, nem szabad semmi, még a próbálkozás sem, mert belebukik a próbára és a káoszt uj káosszal tetézi. Cola di Rienzinek, Róma tribunjának, aki az egységes Itáliáról álmodott és a középkori zürzavarban a demagógia eszközeivel akart uj rendet teremteni, el kellett bukni, épugy, ahogy el kellett pusztulni a sápadt megvesztegethetetlennek, Robespierrenek, aki ma már bizonyitottan azért teremtett a forradalom zürzavarban terrort, mert diktátor akart lenni, de a vezérgondolat nem volt elég erős benne és tulságosan elmerült a pártpolitika és a pártfrázisok szövevényeiben.

A vezér, aki pártérvek és pártakarattól függő, csak pártvezér. A teljes hatalmat nem szerezheti meg, mert a párt mindig vele van, ami azt is jelenti, hogy a párt fölötte van. Ha tehát látszólag győz a vezér, valójában a párt lesz egyeduralkodó és végrehajtó hatalom. Ez a legszörnyübb és legveszedelmesebb csapás, amely egy népet érhet. A vezér akarata épen azért lehet megmentő és teremtő erő, mert egy ember akarata, de a párt akarata sok ember széthuzó, esetleg ősies és korrupt érdekeinek szolgája és épen ezért egyetlen omnipotens párt, amely minden korlát, minden birálat, minden erkölcsi és törvényes gátlás nélkül, érvényesitheti akaratát a már meglevő zürzavart csak fokozza, uj sérelmekkel tetézi a tömegek régi sérelmeit, megtámadja magát az államot, mert vagy azonositja az államot a párttal vagy az állam fölé helyezi a pártot.

Lenin, a kor első vezére volt. Ha tovább él, talán a vezéri akarat kérlelhetetlenségével, a korlát és kritika nélküli, kezdeményezés és végrehajtás erejével megteremti a szétzuzott kapitalista állam romjain a kollektiv államot. Igy müve csak torzó maradt és nagy álma, a kollektiv állam, csak pártállam lett. A vezéri gondolatnak volt jogosultsága abban az Oroszországban, amelyben nem volt igazi kapitalista-termelés, de megvolt a kapitalizmusnak minden hibája és korruptsága. A vezéri gondolat azonban nem érvényesülhetett, mert a vezér meghalt. Ez a vezérség nem örökelhető, nem adható át. Mindig csak egy ember, egy kiválasztott, elhivatott lehet a vezér és ezért nem lehet a vezéri gondolat norma, mert egy ember életéhez, fizikai létéhez nem lehet népek sorsát odakötni. Ezt már Napoleon is érezte, akinek leggyötrőbb gondja minden sikere közepette is az lehetett, hogy nincs aki munkáját folytassa. Napoleon egyik legnagyobb tévedése az volt, hogy azt hitte a dinasztiaalapitás megoldhatja ezt a problémát. Tragikus tévedés: a későbbi reichstadti herceg, ha római királyból a franciák császára lesz, nem lesz Napoleon, nem lesz vezér. Vezér csak egy van és utódja nincs. Olyan vezér még nem volt, aki után megint vezért következett volna. Timur,

Nagy Péter, Dsingiszkán után a visszaesés következett, a kaosz ujra ur lett az erőszakkal teremtett renden.

És az uj vezér? Rejtély, mint eddig mindenki, aki ujat és nagyot akart. Az uj vezér a kapitalizmus ellensége és a kispolgárság legrosszabb ösztöneinek felhasználásával jutott hatalomra. A kapitalisták között a legrosszabb, a közre a legveszedelmesebb, mert a közösség érdekei iránt nincs érzéke, a kispolgár, aki mindent alárendel a maga érdekeinek. Ez a tömeg, amelyben tömegöntudat sincsen, a vezér első hátvédje. Kezdetnek nem rossz, mert ez a tömeg csak egytől fél mint tömeg, a bizonytalanságtól és a rendetlenségtől, a vezér pedig rendet és biztonságot akar. A vezérnek szüksége van a kispolgárra és megszerzi a kispolgárt. Frázissal, demagógiával, alantas gondolatvilágának adott engedményekkel, parádéval és kenyérigérettel.

A kispolgár esküszik a vezérre, a hátára emeli, viszi előre, mert a kispolgár ur és parancsoló akar lenni. A magáénak hiszi a vezért és azt várja, azt akarja, hogy a vezéren keresztül ő legyen az ur. A vezér eltiporja a kispolgár ellenségeit és a kispolgár uralkodni akar. A kispolgár katonát és politikust játszik, rémuralmat játszik. A vezér hagyja a játékokat. A nagyiparos kispolgár, ez is lehet, az arisztokrata kispolgár, ez is lehet és a terrorista kispolgár már készül a pártország megteremtésére. A vezér lecsap és ebben a gesztusban igazán vezér. Törvénytelen, ijesztő, amit tett. Mindegy, joga van hozzá — nem frázis, hanem véres valóság a vezér akarata a jog és a törvény.

Az akarata. Dehát mit akar? Egy népet, egy birodalmat. A káosz után a rendet. Káosz volt? Igen az volt. A pártok tehetetlensége, a nyomor, a megalázottság megteremtette a káoszt. A pártokat elsöpörte, a nyomor helyett munkát és kenyeret igér. A megalázottság érzése helyett megadja a népi önérzet és az egységes népi öntudat erejét. Ez eddig legfőbb eredménye. Mert munkát nem tud teremteni és még nem tudjuk, hogy mi lesz a kenyérrel. Erről nagyon keveset tudunk, mert az igazat nem tudhatjuk. Kevesebb a munkanélküli, de több a százféle cimen és néven államilag eltartott ember.

A vezér nagy problémája egy a kor problémájával. Munkát kell adnia. És — ki tudja — ha valóra váltja az igéreteit, ha megszabadultan az utolsó feszélyezettségektől megszünteti a tőkés termelést, talán nyolc-tizévi szörnyű zürzavar után megteremtheti az uj munkarendet. Hiszen Oroszország is termel már. Hiszen Oroszországban sem tartott nyolc-tiz esztendőnél tovább a kapitalizmus romjain az uj munkarend megteremtése. Csakhogy ujult kérdés az, hogy egy tökéletes kulturához szokott nép kibirja-e a tökéletlen kulturátlanság életét, amely elmaradhatatlan velejárója ennek a szörnyű kisérletnek.

Lehet, nem is kezd hozzá. Megmarad az eddigi eredménynél és a végsőkig kiaknázza a feltámadt, most először tudatosan érzett

népi egység öntudatát. És mit kezd ezzel, mit produkál igy? Rejtély, amelyet nem lehet megoldani, mert a napoleoni példát nem követheti. Nem hódithat. Nem terjesztheti ki a határokat, nem altathatja el a kenyérkérdés égető kinjait a nemzeti dicsőség kábulatával.

A vezér egyedül van. Nincs szövetségese és nem lehet tanácsadója. Tragédiája: Egy élet nem elég a mű befejezéséhez és utódja nincs. A vezérnek nincs utódja. Ebben van minden. Nem szabad a vezéri gondolattal kisérletezni, mert nem szabad népek életével kisérletezni és a vezéri gondolat: egy ember életéhez kötni egy nép életét. Ezt nem szabad, mindent szabad, ezt nem. Nem lehet az örökkévalót az elmulandóval egybekötni.

Havas Károly

Szülés az égbolt alatt

Teherben érett tán a mennybolt gömbölyüre?
Ezer sarkán feszült s felivelt messzi fájdalommal,
s benne az élet szünetlen, nagy kavargás,
erdők és mezők magzatszive megdobbant.

S a szörnyű boltozat alatt az úton kivetetten
asszony vajudott,
jajongva nézett,
de csak a roppant iv futását látta
s távol kis falvakat, az egyke falvait
és tornyokat, melyek belőlük messze nyultak,
mint néma öklök.

Baranya földje megvonaglott
s megrázkódtak az égi oszlopok,
mig lenn az úton fetrengett az asszony,
kit elzavart a messzi úri föld
az ég alá, amely tavaszt vajudott,
utak fölé, amelyek elfutottak
s kapuk elé, melyek a vándort
dülöngve nézték s fogukat mutatták.

S az egyke földjén, nyilt égbolt alatt,
megszült az asszony, kenyértelen asszony,
s hogy jött a férje, elkésett segéllyel,
a puszta földön gyermek gőgicsélt
s a gőgös elzárt, pusztuló falukra,
az éretten feszülő boltozatra,
tudatlanul, parányi öklét rázta.

Csuka Zoltán

Ágnes néném

Marton Andornak küldöm

Te kedves öregasszony, aranyos anyám, itt felejtett jóság, Ágnes néném — formáztam szivemben a szavakat és csordultig teltem szeretettel, áradó jóérzéssel. De buggyanó meleg indulataim, marcangoló szégyenkezésemet nem tudták elsöpörni. A bűn tudata ült meg és eltévelyedéssel, közönnyel és ridegséggel vádolt. Nem is volt semmi mentségem. Egyetlen élő rokonomat, édesapám nénjét öt esztendeje nem látogattam meg s nem láttam. Csak hébe-hóba irtam, fásult kedvvel, lélek nélküli sorokat, azokat is többszöri nógatásra. Pedig szivének melegével szüntelenül körülöttem lebegett. De ha elvakultságomban lelkének sugárzását nem fogtam fel, érzéseinek matériákban jelentkező jóságát ugyancsak tapasztaltam. Elemózsiás csomagjai csakúgy, mint diákkoromban pontosan érkeztek. Karácsonyra kalács, olyan, aminek vékony csík tésztája alig volt látható a sok finom diós és mákos tölteléktől; illatos füstölt kolbász és majoránnás rizses hurka, amit különösen reggeli teához javalnak, ibrikben lépesméz, amit Ágnes néni méhei erdei virágokból söpörtek össze. Bicskával faragott fakanál volt hozzákötve. Csillag és félhold formáju sütemények és se szeri, se száma az egyéb jóknak külön-külön bepólyázva, nehogy a gyengébbeket az erősebb illatuak megrontsák. Husvétra foszlós kalács szentelt barkával, nevem napjára töpörtyüs pogácsa, házi készitésü boróka-pálinka volt csomagjainak különlegessége.

Megható szeretetét és figyelmét nem hálháltam meg és ha arra gondolok, hogy a két keze fáradtságával készült finom ételeket az utóbbi esztendőkben inasomnak adtam, vigasztalan vagyok. Persze felvitte Isten a dolgom. Nyomoruságos esztendők után a fővárosi élet kitárta karját s én meggondolás nélkül vetettem magam bele. Hivatalomban gyorsan haladtam. A társaságokban szivesen láttak és hamarosan megjelent a lány, az asszony, a szerelem. Éjszakáim nagyobbik felét bozontos fejü nagyratörőkkel, ujitókkal, költőkkel töltöttem, szines jövőt épitgetve. Álom, ábránd, mámor és tivornya keveredett bennem. Rohantam, sürgölődtem, forgolódtam a nap eseményeinek és magamnak nagy fontosságot tulajdonitva. Ágnes néném akkoriban, bizony messze esett tőlem. De amikor halottaim intelme megszólalt bennem, pillanatra magamhoz tértem és lelkiismeretem megkezdte jóvátévő munkáját. Ágnes néni nyugodt szikár alakja tünt elő a távolból és úgy megrohant a bűbánat, hogy néhány nap multával hozzá indultam, messzi falujába, Kényesre.

Közel egész napot utaztam, messzi volt még akkoriban a határ. A mentségek ezer fajtáját, a bocsánatkérés sok változatát eszeltem ki, amig vonatom a hegyek között lassan kanyargott. El-

fogadhatót egyet se találtam, végül is minden reményemet végtelen jóságába s a viszontlátás örömébe vetettem.

Ágnes néni egész életét tágas családi házunkban töltötte. Ide s tova harminc esztendeje, hogy onnan nem mozdult ki, hacsak a szomszédos kastélyokban tett látogatásait nem számítjuk. Hosszú évtizedek óta özvegyen, egyedül élt s néhány öreg cselédje segitségével gazdálkodott. Nyugalom és béke lengett körülötte, mintha az öröm is, bánat is kerülte volna. Kastélyunk, mert ott minden nagyobb kőházat igy hivtak, a falutól néhány száz lépésnyire feküdt. Nem messze tőlünk fenyőerdő feketélett és szerte szórva, nagy rendetlenségben elhanyagolt repkénnyel befutott kuriák dacoltak az idővel. Kis falunkat és a szétszórt kastélyokat minden oldalról hegyek vették körül, csak délen szakadt meg a hegylánc, ahol pirostéglás házikó őrködött a naponként egyszer jövő-menő vonatokra.

Vonatunkon alig volt utas, a kisérő mégis telitorokkal, lelkendezve kiáltotta: Kényes, egy perc... Kényes, egy perc... A kocsiból megpillantottam Ágnes néném magas, vállas alakját és megesett a szivem, mert mióta nem láttam, tartása megtört, haja gyérült, őszbe csavarodott. Szinte dobáltam podgyászomat és siettem feléje. Tolakodó könnyeim csordulását erővel akadályoztam meg, de alig öleltem át, nyugodt halk hangon mondotta:

— Fiam, a vonat nem vár, nekem utaznom kell. Ne haragudj, reggel itthon leszek, mindent megmagyarázok.

Mindenre elkészültem csak távozására nem. Ámulatomból fel sem ocsudtam, és Ágnes néném már fellépett a lépcsőre, a vonat megindult. Feldult érzésekkel néztem a hegyek között tovatünő szerelvényt. Tanácstalanul állottam ott, végül is megismertem az öreg Félixet, aki a kocsiba fogott lovakkal foglalatoskodott.

— Mi baj van öregem, miért utazott el Ágnes néném?

Félix nyolcvan felé járhatott, nedves kék szemével hunyorgatott, értelmetlenül dörmögött, valami viharról beszélt, majd fogatlan szájából artikulátlan hangok törtek elő. Mindössze annyit értettem, hogy vihar lesz. Az öreg ostorával jónéhányszor az ég északi pereme felé bökött, de hű cselédünktől többet nem tudhattam meg.

Kocsira ültünk. Nekivágtunk a falunak s én azzal vigasztaltam, hogy Xéniától, aki a háznál szakácsnői tisztet tölt be, majd csak megtudok valamit.

A levegő, mint vihar előtt szokott, nyomasztóan fülledt volt. Szellő nem lebbent s egyetlen fűszál, falevél se rezzent. A lovak nyugtalanul ügettek. A falu készülődött a viharra. Gondosan behajtották az ablakok fatábláit és gyatra kis szénakazlaikat kötözgették. Az állatokat istállókba terelték és zsiros haju öreg parasztok az eget kémlelték. A mennybolton mégcsak felhőfoszlányt sem láttam. Ekkora készülődés a viharra, félelmesen hatott volna rám, ha az égi háború szépségeiért nem rajongnék. Nem tagadom, va-

lami mégis nyugtalanitott és alig vártam, hogy Xéniát kikérdezhessem.

Végre nagy kopogással behajtottunk a korhadó fahidon udvarunkra. Xénia a tornác lépcsőjén állt, izgatottan csavargatta kötényét ujjai köré és vékony hangján köszönt. Kérdést kérdésre halmoztam, de Xénia csak zavartan nézett rám. Eleinte azt hittem, hogy érdeklődéseim elől tér ki. Később szomorúan győződtem meg, hogy tökéletesen megsüketült. Minden kisérletem, hogy Ágnes nénémről megtudjak valamit, meddő maradt. Ceruza és papir segitségével sem értem el semmit. Nehezen, de beletörődtem sorsomba. Lassan alkonyodni kezdett s a nyugati égen lilába boruló vércsíkok jelentek meg.

Végigjártam a homályos, ódon szobákat s a tágas ebédlőben telepedtem le. Kitártam minden ablakát. A nap fényének visszaverődése bágyadt sárgával vonta be a barna-patinás falakat. Az öreg zongora felett nagyapám arcának mása függött. A sok sötét szintől csak néhány vonala látszott, azt is berovátkolta a sok repedés. Alatta nagyanyám fotográfiája barnálott és körülötte a rokonoké, kiket sohase ismertem. Az elmulás szomorú hangulata ült meg és a szégyenkezés, hogy róluk mit sem tudok. Mennyi élet, mennyi történés és mindnyájukból bennem is valami... Azután felhuztam a zenélő órát, melynek tetején József császár állt hajadonfővel, rendületlen nyugalommal s pálcával a kezében. A szerkezetből multat idéző, bájoló lágy menüettek ütemei csendültek ki.

Xénia nagy robajjal jött be, két hatalmas petroleum lámpát gyujtott meg, asztalt teritett s közbe-közbe nagy félénken simogatta vállamat. Az öreg cseléd kitett magáért s fatányéron mindenféle nyárson sült húst tálalt. Pókhálós üvegben, amin nem volt jelzés, sűrű piros bort tett az asztalra. Elmélyedésre hajló hangulatomat a régi bor lassanként másfelé terelte. Jól esett már idéznem a multat s házunkban töltött gyerekéveimet. Régi képek, itt élt emberek emléke szállott meg és azok a furcsa, röpke mozdulatok, jelentéktelen arcjátékok, amiket csak én láttam, amik csak bennem rögződtek meg, most értelmet nyertek. Idézés nélkül, mint még soha, úgy suhant elém a mult.

A hosszú út fáradalma, az ital enyhe mámora lassan elbágyasztott. Felcammogtam a hálószobába, ahol levendulától illatos ágyam a sok fehértől a szürkületben szinte világitott. Kihajoltam az ablakon, de már csak a hegyek, az erdő és egy kastély elmosodó körvonalait láthattam. A szomszédos villa ablakából gyér fény szürődött ki. Az életnek ezenkivül semmi jele. Miközben lefekvésre készülődtem, megérkeztek a vihar előfutárai, a sejtelmesen futkározó, nyugtalan szellők.

Lefeküdtem és hamar elaludtam.

Nem tudom mennyi idő mulhatott el, erős égi dörgésre ébredtem. Szobámban hüvös szél kergetődzött, az ablakokat mégsem csuktam be. Nyitott szemmel bámultam a sötétségbe és úgy hallottam, mintha a szél orgonahangjait söpörné be. Felültem s fi-

gyeltem. Tévedtem volna? Csak képzelem játéka volt? De ujra orgonasipok hangjait hallottam. A fülem cseng talán, vagy az ó-bor muzsikál? Feszülten figyeltem. Ujabb erős fuvallat, uj hangokat hozott és meggyőzött, hogy a közelben muzsikálnak. Lágy, zokogó hangok sírtak fel.

Kitekintgettem az ablakon. Sehol semmi fény. Koromsötétség takart mindent. A szomszédos villának egyetlen vonalát se láttam.

Most erős szél süvitett végig és mintegy adott jelre az orgonából is erősebb hangok törtek elő. Elbüvölve figyeltem és meg kellett állapitanom, hogy a muzsikus mestere hangszerének.

Megeredt az eső, szél rázta, recsegtette a fákat és a fokozódó viharral együtt bugott az orgona. Mintha varázslat játszana velem. Dermedten meresztettem szemeim a hangok felé és az erőlködéstől szememben biborkarikák képződtek. Csak a szomszédos villában játszhatnak, közelünkben nincs épület, ahol olyan szerkezet elférne, aminek ekkora hangja van.

Végtelen kiváncsiság fogott el. Kis ideig töprengtem és a muzsikáló felkeresésére indultam. Előkeritettem köpenyemet és a lépcsőkön lebotorkáltam. Nagynehezen kijutottam udvarunkból s az ismert uton tapogatózva a szomszéd villa felé lépkedtem. A vihar teljes erővel tört ki. Zuhogott az eső és a szél olyan erővel vágta a viztömeget hozzám, hogy pillanatokig haboztam, ne forduljak-e vissza. De az orgona hangja versenyt zugott a viharral és félelmemet kiváncsiságom legyőzte. A hangok irányában a villa felé tartottam. A vihar rettenetes volt. Orkánná dagadt, fákat döntött és azok siró, jajgató ropogással engedelmeskedtek néki. Az orgona sípjai velük tartottak, birták az ütemet. A szél tobzódott, sikongott és az orgona hangjaival egybe olvadt. Mintha ezer rabszolga tele tüdővel fanfárokat fujna, zengett, dübörgött minden körülöttem. Azután hirtelen változott a motivum. Ugy éreztem kettéhasad a föld, ördög-fiókák és sakálok süvitenek, furiák orditoznak a világ végét jelezve, rémült sikolyos kacajjal. És az orgona őrületes erővel tartotta az iramot. Bömbölt az égiháboru, mintha minden rosszat most szabaditaná ki a föld méhéből. Az orgona a földindulással, rémületes dübörgéssel együtt tobzódott. Borzalmas zenekar! Isten kisértése! Izgalmam a villa előtt annyira fokozódott, hogy a vihar hangjait már nem tudtam megkülönböztetni az orgonáétól. Az ég csattogott, a szél üvöltött, a hegyek rekedten orditóztak, a fák átkozódva jajgattak. A kerités vasrácsába kapaszkodtam és borzongva meresztettem szemeim a sötétségben a hangok felé. Hatalmas villám ezer fullánkos nyilai cikáztak a légen át és megvilágitották a tájat. Amire kiváncsi voltam, azt megláttam. Az épület nagyszobájának egész falát orgona sípjai boritották. Előtte őszhaju, magas termetü, feketébe öltözött férfi ült, ünnepi diszben és kézzel-lábbal dolgozott. A szoba üres és minden ablaka kitárva. Egy pillantásig láthattam és minden ismét koromsötétté vált. Nem hittem. Látomásomat felzaklatott képzeletemnek, idegeim játékának tartottam. De az orgona mennydör-

gést kisérő hangjai nem engedtek kételkedni. Tébolyult muzsikus lehet — gondoltam — józan ember erre képtelen. De a fenséges hangok ugy simultak a viharhoz, mintha azzal együtt hangszerelték volna. A vihar tombolt. Az égzengés és a sípok hangjai borzalmas harmoniába olvadtak össze. Az orgona mestere, mint a vihar ura dirigálta a hangversenyt. Idegeim kimerültek és végül nem tudtam, hogy az orgona játéka követi a vihart vagy a természet tombolása kiséri az orgonát? Sűrűn villámlott és meggyőződtem, hogy látásom igaz volt. Rémséges varázs, határtalan gyönyör keritett hatalmába, nem kerestem már magyarázatot. Erőm fogytán volt, fáradtan kapaszkodtam a vasrácsba. A nagy zenekar feldulta lelkemet, megbénitotta agyamat, szétzuzta idegeimet és én bőrig ázva, remegve állottam ott.

Éreztem, hogy összeesem, de a vihar lassan csillapodni kezdett és az orgonista lágyabb hangokat fogott. Az enyhülő melódiák kissé megnyugtattak és utolsó erőmet összeszedve, megindultam. A vihar egyre alábbhagyott. Az orgona a béke angyalainak hangjait, a magas szférák büvös zenéjét bocsátotta útra. Gyönyörüséges akkordok lengtek a légben s mintha itt-ott pufók-arcu angyalok dugták volna ki fejeiket a lassan tisztuló mennyboltról, a kavargó felhők mögül. Égi boldogság borult a tájra. Félénk csillagok bukkantak elő és szégyenlősen hunyorgattak a szürkületben.

Az orgona hangjai Isten dicsőségét hirdették.

Egész testemben remegtem, tovább nem birtam sem a rémségeket, sem a gyönyört. Tagjaim borzongtak és átázva, fázva, az égi hangok mellett, angyalok karától kisérve mentem hazafelé.

★

Lefeküdtem. Testem tüzelt, agyamban forrón lüktetett a vér. De nagy testi fáradtságom mindennél erősebb volt. Elaludtam. Dél felé ébredtem. Ágyam előtt Ágnes néném ült szomorú és jóságos tekintetét rám függesztette.

— Ágnes néném, aranyos anyám, az Istenre kérem beszéljen! Ki orgonzik odaát? Ki az az ember? Miért utazott el tegnap? Mit jelent mindez? Beszéljen ... beszéljen ...

Soha nem látott zavar, félénkség ült Ágnes néném arcán. Sajnálkozással néztem vivódását, mert minden jósága mellett határozottnak, szilárd akaratunak, parancsolni tudónak ismertem. De ellágyulása utat nyitott szivéhez. Kezét két tenyerembe fektettem, csókoltam, sirogattam.

— Beszéljen Ágnes néném — kérleltem.

Zárkózottsága lassan engedett és fénylő szemei megértést kértek.

— Istenem — sóhajtott — fiatal vagy, meg sem érted — vagy talán majd azt hiszed, hogy régi regények alakjai élnek bennem. De legyen meg az akaratod. Lisznyai Bélának hivják, ő or-

gonázott az éjjel. Hires zeneköltő és muzsikus. Megyei ember volt az apja. Gyerekkoromat együtt töltöttem Bélával. Mindig vonzódtunk egymáshoz és serdülő lánykoromban titkon eljegyzett. Szüleim mit sem sejtettek. Mikor boldogult Sándor bátyád elakart venni, bevallottam anyámnak, hogy én Lisznyai menyasszonya vagyok. Ő akkor Pesten a zeneakadémia növendéke volt. Anyám nem szivesen látta, hogy a velem egykoru Bélával házasságra lépjek, de jóságos volt és megértett. Elmondta apámnak s ettől a pillanattól kezdve családi békénk felborult. Anyám mellettünk, apám ellenünk volt. Anyám sírt, egyre csak sírt, apám hajthatatlan volt és Sándor bátyád minden idejét nálunk töltötte. Tornyosultak a bajaink, én megtörtem és Sándor bátyádnak lettem a felesége. Annyit engedtek meg, hogy néhány sort írhattam Lisznyainak. Ő röviden válaszolt: Élj boldogan, én az orgonámé leszek.

Hat esztendei házasság után Sándor bátyád meghalt, én magamra maradtam. Lisznyai hazaköltözött és nem mozdult ki házából. Talán nem is látott még engem. Öreg szolgájával él és annak is megtiltotta, hogy házát elhagyja.

— De mikor vihar van készülőben kitárja ablakait, megszólaltatja orgonáját, üzen, vádol, büntet és elrontott életek tragédiáját küldi a viharral. Borzalmas muzsika, sokat szenvedtem, már nem birom hallgatni. És hiába csukom be ablakom, furom fejemet a párnába, hiába menekülök a pince zúgába, a hang mindenütt megtalál, sír, zokog, átkozódik, fojtogat, keresztre feszit.

— Ágnes néném, miért kinlódik ennyit? Miért nem jött rég fel hozzám. Nyugodtan éltünk volna és a város ezernyi érdekessége ezt a negyven esztendős, hihetetlen történetet elfelejttette volna. De még mindig nem késő. Adja el kastélyát, földjét, tegyen mindent pénzzé. Budán egy kis házat veszünk és többé semmire sem lesz gondja. Segitségére leszek, néhány hét alatt mindent elintézünk. Elmegyünk innen és nem fog többé szenvedni.

Merengő tekintettel hosszan nézett szemeimbe. Mélyről sóhajtott és szólt:

— Nem fiam, én őt többé nem hagyon el.

Kende Ferenc

Bácskai gyermekévek

Schmidt Henrik dr., szegedi egyetemi tanár, szül. Novivrbászon, 1877-ben. Egyetemi tanulmányait mint az Eötvös-Collegium tagja elvégezvén, először Pozsonyba került középiskolai tanárnak, majd Tisza István gróf hívta meg nevelőnek Debrecenben a gimnázium VII. osztályába járó fia mellé. Tanítványa mellett a család kívánságára megmaradt annak egyetemi tanulmányai befejezéséig, miközben együtt hallgatta vele a lipcsei, berlini és heidelbergi egyetem előadásait s bejárta Dániától Svájcig Nyugateurópát. Tisza István tragikus halála után megírta reá vonatkozó emlékeit „Tisza István boldog évei" c. (a Studium kiadása, Budapest), mely nagy feltűnést keltett könyvecskének tartalmát Tisza Istvánné is helyeselte és igaznak elfogadta.

Első tudományos munkája egyébként, amely a novivrbászi német nyelvjárás hangtanát és eredetét tárgyalja, még egyetemi hallgató korában jelent meg. Majd irodalomtörténeti, főképp Goethe-kutatásokkal foglalkozott, aztán nyelvtörténeti, később néprajzi problémákra tért át, methodikai szempontból mindenütt úttörő munkát végezve. Számos elbeszélése is jelent meg, magyar és német nyelven.

A Ferencz József-Tudományegyetemnek az 1932—33. tanévben rectora és négy ízben bölcsészetkari dékánja volt. A Magyar Tudományos Akadémia, valamint számos németországi tudományos társaság tagjává választotta.

Ha évtizedeken át ez a közvetlen környezetünk: falak, háztetők, kémények, poros utca, aszfalt, ha folyton azt látjuk, hogy fölöttünk és alattunk össze van drótozva a világ, mert hiszen távirat, telefon, utcai és házi villanyvilágítás, rádió stb. mind dróton, antennán, kábelen keresztül veszi utját, végül is valamilyen sajátságos lelki betegségbe esünk. Úgy érezzük magunkat, mint a várfogságra ítélt rab, ki becsületszóra szabadon járhat-kelhet ugyan, de a vár sziklafalait el nem hagyhatja. Mind inkább hasonlítunk a ketrecébe zárt cirkuszi vadhoz, melynek a fogságban elfakult szeméből szüntelenül szivárog a könny, amely marakodó, mogorva hangulatában párjára, testvéreire, sorstársaira is szüntelenül rámorog, amely kedvetlenségében nem ismer semmiféle életörömöt, még a szeretkezésről is lemond s az odadobott ételt is dühös haraggal marcangolja.

Ó város, város! te lélekölő átok, te sivár, zord börtön, te kripta, melybe elevenen vagyunk eltemetve s melynek súlyos lakatokkal lezárt vasajtait hiába zörgetjük! Még a lelkünk is alig mer a magasba szállni, mert attól fél, hogy beleakad valamilyen himbálódzó vagy kifeszített drótba s akkor szárnyszegetten hull alá, nagyot pattanva a kemény utcaburkolaton!

És vajjon milyen lehet a városban felnőtt serdülő gyermek lelkivilága? Megkíséreltem egyszer, hogy erről valamiféle képet kapjak és azzal kezdtem, hogy megkérdeztem egy tizenhat éves városi leánykát, mondja meg őszintén és becsületesen, miféle madárról tud valamit?

Mi volt a válasz? Mondanom sem kell, hogy az minden várakozáson alul maradt! Naiv őszinteséggel bevallotta a kérdezett, hogy ő csak egyetlen madarat ismer, ez pedig a veréb. Megborzadtam! Az ember nem tudja, hogy sírjon-e vagy nevessen. Mindig hallunk a milieu-elméletről. A körülöttünk levő világ többé-kevésbbé magához hasonlóvá alakít bennünket. Azért hát ilyenek a városiak! Egyszerre, mintha messze távlat nyílt volna meg előttem, megértettem minden nagyvárosi ember gondolkozásmódját. Ott fürdik az utca porában mindegyiknek a lelke, hangos, nyugtalan, telhetetlen, önző valamennyi, mindegyikben van valami a veréb gyorsaságából, ügyességéből, de a szemtelenségéből is! Röviden összefoglalva: minden városi ember egy-egy veréblélek.

El tőlük! És vissza az ősi röghöz, a természet ölébe, az embernemlátta magányba, fű, növény, virág, játszadozó apró állatok, röpködő apró madárkák minden gonoszságtól, rosszaságtól ment társaságába! Tiszta, szemérmes, puritán, természetes életbe! Hátha valami leválik rólunk abból a nehéz salakból, abból a fojtó koromból, abból a tajtékzó piszkos habból, amely a kultúra szent nevében reánk rakódott. És ha le vagyunk láncolva, ha a valóságban nem szabadulhatunk, úgy legalább a képzelet szárnyán, el, messzire, távoli, régi időkbe!

* * *

A Bácskának alig két-három városa, annak is csak belső része olyan, hogy ott kőház kőház mellett emelkedik, a nap sugarai elől elzárt sötét, penészes udvarok, egészségtelen zugok, szemrontó levegőtlen műhelyek és boltok tartják fogva a megélhetéséért küzködő embert, amit másrészt a régi kulturáju nyugaton oly sokszor szivszorongva lehet látni. Falun, nagyközségben, kisvárosban nő fel a mi gyermekseregünk, játszóudvar, kert, rét mindenütt akad. Minden ház eresze alatt, pajtájában vagy istállójában ott van a fecskefészek sora, védi őket a hátborzongató babona, mert jaj a bünös köznek, amely azokat le merné ütni! Véres lesz a tehén teje, ha bántod a fecskét. Ezt minden gyerek tudja. Ezért aztán világért nem zavarná meg őket, sem mikor fészküket tapasztják, sem mikor fanatikus szivósággal ülnek a tojásokon s legkevésbbé, mikor bámulatraméltó gyorsasággal hozzák az ételt az éktelenül csipogó, nagyszájú, telhetetlen pólyásoknak. Órák hosszat lehet ezt elnézni, ellenőrizni, hogy igazságosan osztogatnak-e az öregek, vagy mindig csak a legtolakodóbbat részesitik előnyben, ahogy ezt a sors, igen helytelenül, az életben is teszi. De avval a gyámoltalan, álmos, degenerált nyavalyással, amelyik mindig hátul kucorog s amelyiknek még annyi esze sincs, hogy kellő időben kitátsa a száját, még az anyja sem törődik; s a vége az, hogy egy szép napon kilökik a fészekből. Ott zuzódik agyon a nyálkás, élhetetlen nyomorult a kemény téglán. Még a macskának sem kell az ilyen szánalmas préda, hisz nincs annak csontja, amely ropogna. Igy veti meg Goethe Faustja szerint az ördög is azt az él-

hetetlen gyáva boszorkányt, amelyik csak szeretne bűnt elkövetni, de nincs hozzá se ereje, se bátorsága. Az ilyen a gonoszok nagy ünnepén, Walpurgis éjjelén is csak megbotlik egy kissé, belecsik a sziklahasadékba s ott fetreng és vergődik aztán, mert az ilyen felé nem nyujtja segitő kezét se angyal, se ember, se ördög. Nem kell az ilyen senkinek az ég világán.

Ime mily egyforma életbölcseség a legalacsonyabb és a legmagasabb fokon, a falusi gyerek primitiv szemlélődésében és a legragyogóbb lángelme tündöklő reflektorában: lehetsz te rossz, tudatlan, buta, azért megélhetsz esetleg a jég hátán is. De ha élhetetlen, gyámoltalan, gyáva és tehetetlen vagy, akkor pusztulás az osztályrészed.

De csakhamar elugrik a gyerek a fecskecsalád büvköréből. Ott az udvar, a kert, közel a falu határa, ott a csatorna, a nádas, a kis erdő. Ott szökdécsel a bokrok közt a gyorsröptü cinege, szárnyát se mozgatja és mégis úgy tünik tova, mintha kifeszített zsinóron rántanák a magasba. Ott mutogatja szép nyakát a vörösbegy, ott tanyázik a sárga, szürke, pirosas, tarka madárkák százféle sokasága. És ha jól vigyázol, megleshetsz egy igénytelen kinézésü, egyszerű, vékonydongáju madárkát is, ez pedig a fülemile. Ez a kis hamupipőke, ez a kis szánalom, amelynek olyan a ruhája, mintha ő koldus volna a sok úri finom, szépséges erdőlakó közt, ez az, amelyről annyit beszélnek a poéták, amelyről úgy ábrándoznak a holdkóros szerelmesek? De várj csak, mindjárt csucsoritja a száját és aztán, mint az imádkozó remete, ég felé tekintve, szent buzgalommal csattogtatja az ő csodás szerenádját. Ezt nem fogod utánozni, mint ahogy azt a sárga rigóval megteheted. Ennek a furcsa és határozott l-hangjait és magánhangzókapcsolatait, melyekben dominál az í, de amelyek mindig au-val végződnek, addig próbálgathatod, amig valahogy megtanulod őket s aztán odaállhatsz a kerités mellé és becsaphatod a szegény jámbort, mert az felel ám neked, ha nyelvkicsavaró ügyességed a művészet bizonyos fokát elérte.

Az az ügyes fiú, aki a sárgarigót, a leveli békát, a nádi verebet úgy tudja hivni, hogy az feleljen neki. A saját nyelvén kell mindenkihez szólnod, ha azt akarod, hogy az is szóba álljon veled. Legravaszabb az én emlékeim szerint a nádi veréb. Ott állsz a nádas szélén, ott van tőled egy-két méternyire, szinte a füledbe sivitja, hogy kere-kere-kí-kí-kí, ami évtizedek mulva is a füledben fog csengeni, mégis órák hosszat kell lesned, amig egyet megpillanthatsz, olyan ügyesen bujik el és röpül tova a nád mögött, ahová szemed nem ér.

De van néma madár is. Sőt nekem úgy tünt fel mindig, hogy az igazán hasznos madárnak a hangját alig hallja az ember. Ott van a titokzatos életü barázdabillegető. Nem tudja az ember, hol fészkel, hol tanyázik, rendszerint hol tartózkodik. De ha a szántóvető ember befog az ekéjébe és néhány barázdát meghúz, ott terem a szorgalmas kis szürke madár. Nem kapott előzetesen értesitést, hogy: holnap szántunk, reád is szükségünk lesz! De azért ott vár, készenlétben van, pontosan megjelenik, fáradhatatlanul illegeti

farklegyezőjét, a szántó ember mögött ugrálva, halálos veszedelmet hozván a frissen szántott föld sok fölösleges férgére.

Az iskolás gyerek legnagyobb, legmélyebb és legelhatározóbb élményeire azonban akkor tesz szert, mikor a tanév végével kiviszik a szállásra, a szülőkhöz, vagy a nagyszülőkhöz. A »szállás«, az egy egész különleges fogalom. Ezt nem is tudja megérteni más, csak a bácskai ember. A nagy alföldön azt mondják, hogy »tanya«, »tanyavilág«, »tanyai élet«. Csakhogy a tanya valami egész más, mint a szállás. A tanyai ember télen-nyáron ott kinn lakik, gyermeke odajár a tanyai iskolába. A »szállás« valami előkelőbb, magasabbrendű dolog, a jobb módnak a jele. A nyári és őszi munka elvégzése után a gazda bemegy a faluba, télen át odakint csak a béres és családja marad, hogy őrizze a házat, górét, szérüt és gondozza a jószág kintmaradásra kiszemelt részét. Ha járható a kocsiút, vagy ha szánba lehet fogni, a gazda, vagy ennek fia sűrűn megteszi az olykor meglehetős nagy utat, hogy az ellenőrzésre szoruló és tolvajlásra hajló szállási cselédet kordában tartsa. De nyáron nincs a földkerekségnek az a fejedelmi pompával ékes klimatikus gyógyhelye vagy tengeri fürdője, norvég fjordja vagy soktavu finn tájéka, ahol a serdülő gyerek jobban érezhetné magát, mint a szálláson. Ott nincs mogorva tanitó vagy notesszel felfegyverzett bősz tanár. Ott nincs rosszakaró, nincs ellenség, nem kell készülni a holnapi leckéből, nem kell drukkolni, nem kell nyugtalan álomban nehéz mértani rajzzal kínlódni. Ott mindenki vidám, mindenki tréfára kész, mindenki becézi a gyereket. Ha kimegy a rétre, minden virág rámosolyog s a rétivirágoknak ez a mosolya kiséri aztán egész élete utján. Szeretet sugárzik feléje minden szemből, megértés minden szívből. De barát ott nemcsak öreg és ifju, hanem minden házi állat, nagy és apró jószág, csikó, borju, bárány. A legmegértőbb és legmegbizhatóbb pedig a hatalmas komondor.

Az öreg kakas odaáll a konyhaajtó elé és nagyot kukorékol. Ez azt jelenti, hogy vendég jön. Annyi baj legyen! Gondot ez nem okoz, nincs hiány semmiben. Már néznek is kifelé az akácsoros, beforduló útra. De a jóslat nem vált be, ma éppen nem jön senki. Ez se baj, munka ugyis van elég.

Rangban az utolsó személy az egész szálláson a kisbéres. Ez az elemi iskola két vagy három osztályát már elvégezte s ezzel mindennemü tanulmányait örökre be is fejezte. Az apja és a nővére vészes aratók, anyja otthon van, beteges, de azért csak mos rájuk. Nyáron a teheneket őrzi a tarlón. De kicsapják ezekhez a malacokat is, néha még néhány juh is jön hozzájuk: valóban heterogén elemekből áll a reá bizott jószág. Az egyik erre sandit a csalamádé felé, a másik a még álló zabba téved, hullanak a szemek, nagy a kár, meg ne lássa valaki. Tudom én ezt s mi természetesebb, hogy kimegyek segiteni. Kettőnek már aztán könnyebb a feladata, marad idő egy kis játékra is. Néha nem is kell éppen mindjárt az állatok után szaladni, egy hatalmas kiáltás, vagy egy magától értetődő, csunyául hangzó, de nem oly csunyául gondolt káromkodás is visszatartja őket a tilostól.

Valami hosszú kősánc huzódik a földeken át. Néhol eltünik, ott már sikerült átszántani rajta és azt földdel leboritani. Sok helyütt azonban még egy méternyire is kiemelkedik a földből. Nagyszerűen lehet itt föl- és leugrálni, amíg csak meg nem unja az ember. A kövek nehezen mállanak, de azért csak szétütünk jóegynéhányat. Amott bandukol sunyi módon egy kóbor kutya. Bizonyosan nyulászni volt a határban. Teleszedjük mindkét markunkat kődarabokkal, odahuzódunk a kukorica sarkába s mikor a lompos odaér, hatalmas kőzáporral boritjuk el. A találatok egész sora éri, különösen sikerült egy telitalálatom a hátsó combjára. Bűnos voltának tudatában minden nagyobb vonyitás nélkül iszkol elfelé, olykor megállva és támadóira konok szemtelenséggel hátranézve. Ilyenkor csak lehajol az ember, ez elég ahhoz, hogy gyorsitott galoppban továbbiramodjék.

Évek mulva tanítja a tanár a római történelemmel kapcsolatban a római sánc keletkezését és rendeltetését. Mennyi barbár rabszolga szörnyű keserves munkája fekszik abban! Azt magyarázza, hogy ezt oly kitünő anyagból és oly tökéletes munkával épitették meg, hogy kövei manapság is még állják az időt, sőt lehetetlen azokat szétdarabolni. A gyerek lehuzódik az előtte ülő osztálytárs háta mögé és jóleső érzéssel gondol vissza arra, hogy a darabok kellő mennyiségével felfegyverezve milyen szerencsésen célozta meg azt a kóbor állatot, amely még utólag is megtisztelve érezheti magát, hogy évezredes kultúra töredékeivel jutott érintkezésbe. A tanár persze a római sáncot sohase látta, csak könyvből beszél az ártatlan.

Szellemi téren Filipp, a kisbéres, meglehetős szűk keretek közt mozog. Érdeklődési köre nem sokkal nagyobb, mint a reábizott állatoké. Egy téren azonban bizonyos jártassága van, ez pedig az erotika mezeje. Ezért nemcsak megadja kisebb segitőtársának a még hiányzó nemi felvilágositásokat, hanem sok mindenféle történetet is tud lányokról, legényekről s azok viselt dolgairól. S noha azt a nemesebb gondolkozáshoz szoktatott gyereket nem tudja elrontani, mert az tartózkodó, szemérmes és puritán marad élete végéig, ennek a szeme mégis kinyílt s tudat alatti forró vágyak dolgoznak koraérett, túlkomoly, önsanyargató lelkében.

Vége a nyárnak. Be kell menni az iskolába. Az első hetekben még sok a szabad idő. A kert kőkeritése olyan széles, hogy azon egész kényelmesen lehet járkálni. Szemben a kapuban játszadozik egy tündéri szépségü kis leány. Szines, lenge ruhácskáját simogatja a szellő. Barna haja ragyog a napfényben, ártatlan, bájos arcocskája csupa mosolygó vidámság. A mereven néző fiu szíve mélyén, anélkül, hogy önmagának is be merné vallani, ilyenféle érzés ébred: ó ha ezt a gyönge kisleányt egyszer karjaidba foghatnád, mint egy pólyást öledben ringathatnád, soha többé el nem eresztenéd, mindig átölelve tartanád.

De tovaragad bennünket a sors, fordul a világ, tünnek az évek s az ezernyi élményből nem marad meg egyéb, mint egy fájdalmas vágyakkal teli, teljesedésbe soha nem menő, szines, tarka álom.

Schmidt Henrik

Tud beszélni a tükör...

Sigbjörn Obstfelder

Tud beszélni a tükör?
A tükör tud beszélni.
Nézzen meg téged a tükör minden reggel
kutató szemekkel,
nézzen meg, nagy, mély okos szemekkel,
a tieiddel
üdvözöljön téged a te meleg, a te sötétkék
szemeiddel
Tiszta vagy?
hüséges vagy
egyetlenem!!!

Arató Endre

Vet és nevet

Sigbjörn Obstfelder

A nappalé az ének és a tánc,
de jő az est és gyül a ránc,
a homlokodon a redő.
Az életedet mégse bánd
jő a halál, ekéje szánt
vet és nevet.
A halál vet és nevet,
rózsát, tulipánt tépeget,
jácintot, ibolyát,
aggastyánt, kicsi lyányt,
lép és nevet, ugy tépeget,
lépeget.
Lép és tép,
vet és nevet
sápadó kinos szenvedéseket,
aggodó könnyet és kétségeket.
A nappalé az ének és a tánc,
de jő az est, szorit a lánc,
és megáll a szived.

Arató Endre

Orkán

Sigbjörn Obstfelder

Szél, vihar, orkán!
zugásodban mesztelenül fürdök én,
hé, hahó,
Fehér karom villog,
lobog a hajam, csatalobogó
csak játsz a hajammal, orkán...

Tajtékos hullám
bontsd ki lelkem messzi szárnyait,
az én lelkem átöleli az egész világot,
világmindenség reszkess meg bennem.

Orkán, orkán,
lemesztelenültem,
mint te, én is bevetettem magam a hullámzó
föld-vetésbe
karjaim a világürt karolják
a végtelenséget üvöltik,
hé, hahó

Jöjj,
hagyj játszani bennünket,
zuhanjunk a tenger habjaiba,
jöjjetek kavargó levelek,
jöjjetek varjak, cápák, hullámok,
jöjjetek vadul vágtató felhők,
hahó, hé,
rogyásig álljon a tánc.

Arató Endre

Bizonytalanságok

Minden tehnika és minden tudomány ellenére lelkünk mélyén még mindig él a régmult romantika, tudat alatti énünk még mindig összekapcsol bennünket a létünk évezredek nemzedékeivel. Keressük a misztikumot, megremegtet bennünket a hipnózis és a szuggeszció, lehetetlenségeket sejtetnek velünk a spiritizmus, a láthatatlan sugarak, a rakétarepülés csodái. Nehéznek érezzük a kulturát, börtönnek a civilizációt, szabadulni szeretnénk a tulsok szabály alól s eltölt bennünket az, mint Freud »Unbehagen der Kultur«-nak nevez.

Eszünk hirdeti a természeti és lelki történések törvényességét, tagadja a csodák létezését, de idegrendszerünk valamely arányában mégis ott vibrál a letünt korok végtelenségéből öröklött csira, amely korokban még nem volt tudomány, nem ismerték a mai kor kötöttségeit s melyekben: csodákból, félelmetes beláthatatlanságokból állt a világ. Ismeretlen energiák sejtelmei lebegnek lelkünk ezen csökevényében és érezzük Hamlet szavainak igazságát »több dolgok vannak földön és égen, mintsem bölcselmetek álmodni képes«. Vágyunk valami után, ami nem tudomány, nem törvény, nem szabály, nem szám és nem mérleg, nem tiszta ész, hanem: szárnyaló képzelem, csapongó érzés s a mai kor törvényeibe nem foglalható szabálytalan energia; vágyunk valami meseország után, melyben igazak az ezeregyéj és Andersen meséinek csodái, melyben minden jó ember boldog és minden gonosz megbünhödik. Menekülünk vissza a természet és a lélek egységébe, hogy megtaláljuk leromlásunknak, életbe vetett bizalmunk megrendülésének gyógyszerét, mit a tudomány és a szabályok nem nyujtanak.

A tulsok tudomány, a klasszicizmus szépsége és áttekinthetősége elleni reakció korát éljük. Nem adunk már igazat Goethének »Klassisch ist das Gesunde, romantisch das Kranke« hirdetőjének. Felejteni szeretnök Newtont és Kantot, Edisont és Marconit.

A mindennek megértésére és mehanizálására törekvő tudás örökre elszakitani készül bennünket csodákban fürdött multunktól. Mintha lelkünk még egyszer tiltakozni akarna ez ellen s mégegyszer el akarana merülni a vélt lehetetlenségek tengerében és a képtelenségek csodaországában. Kleist és Hoffmann Amade, Hugó Viktor és Dumas, Poe Edgar és Kipling — az expresszionizmus, a futurizmus és utóhajtásai, a bergsoni bölcsészet és Einstein relativizmusa: visszatérés a romanticizmushoz, az álmok kék virágához, az ismeretlen lehetőségekhez, a puszta értelemmel megnem fejthetőhöz. A világháboru apokaliptikus borzalmai, az elszabadult, meg nem fékezhető gazdasági kaosz, az egyensulyából kizökkent társadalom bizonytalanságai simogatják és biztatják lelkünk eme irracionális részét.

Erőre kap a jelvényekben, sorsdöntő tárgyakban való hit, legyen az a vallás által vagy ősidők hagyományának patinájával meg-

szentelt. Uj életre kap a vallásos érzés, uj tekintélyre tesz szert a néphit, uj problémák keletkeznek.

Az ész és a tudománynak arra emelt felépitménye s mindazok az intézmények, melyek az észt szolgálták, nem tudták megoldani minden idők legégetőbb problémáját: megelégedetté tenni a nagy tömegeket.

Marx lángelméjét elhomályositották lobogó indulatai és vágyai, szörnyű gyülölete a tőke és nagy szerelme a munka iránt. Nem látta tisztán a termelés központositásának és a munkásság intelligenciájának azon fokát, mely mellett a munkásság zökkenés nélkül vehette volna át és folytathatta volna a termélés irányitását, azt a tömegek javára forditván. A benne vakon bizó munkásság érezni kezdte gyöngeségét, látta, hogy a vezér előrelátása nem fedi a valóságos helyzetet s megtorpant. Holt pontra jutott a százados küzdelem, a tőke és munka ereje egyenlőnek bizonyult és csak arra volt alkalmas, hogy egyaránt megakassza a tőke és a munkásság fejlődését. A munkátlanok beláthatatlan nagy száma volt az az ismeretlen, amivel Marx nem számolt és ami halomra döntötte a csupa ész és csupa tetterőből álló lángelmének számitásait. Az öntudatos akarat és a tetterő helyébe a sztagnálás, a tanácstalanság, az uttalanság, a zsákucca lépett és mindaz, ami azzal együtt jár: lehangoltság, kétségbeesés, uj, kezdetlegs(tervek, irrealitások, álmok. Ugyanigy vagyunk a régi erkölccsel. Megrendithetetlennek látszó évezredek nemzedéke által követett szabályokba vetett bizalmat ingattak meg a világháboru és a háboru utáni béke borzalmai. A lesujtott és tehetetlen ember tények sorozatát észlelte, melyek beleütköztek mindenbe és rácáfoltak mindenre, mit addig szentnek, igaznak és szükségesnek hitt. Tanácstalanul állott mindazzal szemben, amit látott, amit türni volt kénytelen és ami megrenditette bizalmát abban, amit erkölcsi világrendnek tudott. A sziklaszilárdnak hitt szabályok nem bizonyultak elég szilárdnak. Uj erkölcsök után néz körül a világ, az öregek és a fiatalok — a nevelés problémája uj horizontok, uj utak keresésére kényszerit, a társadalmi együttélés s a puszta lét mikéntje és megvalósitása rejtélyeket takar; a régi utak járhatatlanok.

Összeomlófélben van a gazdasági és erkölcsi világrend. Az uj rend megteremtése előtt a régi romjainak eltakaritása szükséges. Ujszerű tevékenység és uj lélek keresésének elkerülhetetlensége áll előtérben.

Ugyanezen megfontolások állanak a társadalom rétegződésére. A hatalmi és vagyoni arisztokrácia, a középosztály és a nagy néptömeg elhelyezkedése s egymással szemben elfoglalt helyzete: évezredek óta nagy általánosságban ugyanaz maradt. A nüanszok változhattak, a hatalomban való részesedés mértéke eltolódhatott, de a társadalmi sztatikai rendje egészben változatlan maradt. Egyének felemelkedhettek vagy lesüllyedhettek, de mindig meghatározott osztály tagjaivá váltak. Ma az emelkedés vagy süllyedés nem hoz

biztonságot, nem nyugalmat és megállást, a gazdasági és erkölcsi világrengés a társadalom rétegződéseitől is megvonja a szilárdságot. Itt is szabály a bizonytalanság.

Áll ez a szempont a nemzetekre is. A világtörténések fegyvere mindig erőszak volt. Népek álltak népekkel szemben, a másik elnyomása és a maga felemelkedése volt az örök cél. De sohasem állottak egymással szemben ily tömegek, sohasem volt ily összeszövődött a gazdaság és kultura, soha ily azonosak az igények és intézmények, sohasem volt annyi ember áthatott az erőszak céltalanságától és a végleges béke áhitatától. Ez az egészen uj helyzet nem oldható meg az erőszak régi fegyverével. Az eszközök elégtelenségét minden nép érzi és áthatja a vágy az eszközök és a helyzet közti ellentét megszüntetésére. Itt is uj utak keresése s a régi eltakaritása a parancsoló szükség. A láthatáron azonban az uj megoldás megnyugtató módja még nem mutatkozik, kisérleteknél, álmoknál és óhajoknál a ma embere még nem jutott tovább.

Minden bizonytalanná vált. Látjuk ezt a legszemlélhetőbb kisérletezésekben is, Olaszország fasizmusában, a bolsevizmus szörnyű próbálkozásaiban, a német »Drittes Reich«-ben.

Zavaros, kaotikus vágyak és energiák kavarognak és ütköznek össze ebben a harcban és munkában, melyet az uj szilárd pontért, az uj jövő megteremtésért vivnak. Mi legyen az uj gazdaság, az uj erkölcs, az uj társadalom, az uj politika? Csoda-e, ha Németországban virágzik az asztrológia, ha erősen hisznek a talizmánokban és borzalmakat követnek el saját népükön s erőszakot a történelem igazságain.

Az ész uralmának biztonsága helyébe az elképzelések és az álmok bizonytalansága lépett. Nem a vanitatum vanitast hirdetem, mert ez a végleges lemondást, a pusztulásba való belenyugvást jelentené. Ebbe pedig soha élő lény bele nem nyugodhat. Ezer baj és ezer szenvedés — ha századok multán is — végre meg fogja találni azt a biztos bázist, melyre ujból épiteni fog az ember.

Hol kezdődjék az ujjáépités, hol váljanak el az irreálistól, mely ponton próbálkozzanak megint az ész fegyvereivel: a gazdaságnál, az erkölcsnél, a társadalom rendjénél, a nemzeteknél avagy mindenütt egyszerre?

Az álmoktól való elszakadás csomó régi megszokás, régi igazság, régi előitélet temetését jelenti. S minthogy a legnagyobb erőt az államot jelentő nemzetek képviselik, a nemzeti előitéletektől — és ami a legnehezebb: a meggyökerezett gyülöletektől kellene megválni — belső megbékülést kellene keresni mindenkivel és mindenkiben csak az egyforma értéket jelentő embert kellene látni. Talán itt kellene az ész diadalának kezdődnie, hogy megváljunk az eltemetett, soha életre nem kelthető multtól és boldogtalan jelenre felépithessük a boldog jövőt.

Dr. Stern Lázár

Szakitás

Szivem!

Nem, nem utaztam el és mégis irok Neked. Ezt eddig sosem tettem. Efajta szentimentalizmus nem járta köztünk. Barátságunk nem volt romantikus szerelem és ha félnapig nem találkoztunk, még nem éreztük szükségét egy titkos levélke megirásának, amiben legalább ennyi áll: »imádlak, vágyódom utánad«. Mi megmosolyogtuk az ilyen tulzásokat. Szép nyugodt volt barátságunk.

Szándékosan mondom igy: volt. Mert ez a mi barátságunk ma is szép, ma is nyugodt, épen csak nem barátság többé.

A barátság fogalma ugye valami állandó folyamatot, összefüggő dolgot jelent?

Én — ha eltekintünk attól a szerdai negyedórától, amikor jelenteni jöttél, hogy nem jöhetsz — nyolc napja nem láttalak.

Nem érzékenykedem és nem sértődöm meg. Tudom Te ezt nem szereted. Csak minden kommentár nélkül irom: azt megelőzőleg hat napig, még azelőtt tizennégy napig nem voltál nálam. Tudom, hogy akkor itt volt az anyád. Nem is tettem szemrehányást. »Beláttam«. Beláttam?

Nem akarok messzebbre visszanyulni. Ennyi elég.

Azt is elismerem talán nem az együttlétek száma és tartama, hanem milyensége és belső tartalma dönti el a szerelem fokát.

Félek, Szivem, hogy a mi szerelmünk már ezt a mértéket sem üti meg.

Látod, egészen tárgyilagos vagyok.

Óvatos voltál, sosem kényeztettél el. Betartottad azt a szabad emberek közt felesleges mértéket, amit a bölcs öregek, ifju férjeknek szoktak tanácsolni:

Nem szabad elkapatni a menyecskét, nehogy a későbbi években elégedetlen legyen. Te vigyáztál, hogy ne kapass el. Én ezt ugy hivtam: fékezed Magad. Éppen ezért nem panaszolhatom, hogy együtt-léteink mostanában szükölködnek a régi tüzben, lázban, odaadásban, felolvadásban.

Ilyesmi nálunk sosem volt és igy nem is mulhatott el. Te sosem dadogtál forró és értelmetlen szavakat és soha nem omlottál könnyes remegéssel elém. A kezed akkor sem reszketett, mikor először érintettél és soha nem vártál rám ázva és fázva egy uccasarkon.

Ez nem rekriminálás. Számomra Te voltál a Szerelem, ezért minden ugy volt jó és igaz, ahogy nálunk volt, ahogy Te kivántad. Ha nem is volt az együttléteinkben eksztázis, de volt kacagó cimboraság, volt okos és őszinte beszélgetés, volt egészséges öröm és itt-ott volt egy meghitt perc, mikor a hajamon felejtetted a kezedet...

Együvétartozás volt. Legalább én annak éreztem. És ez most nincs többé.

Valamikor bosszankodtam, ha nem vetted észre az uj ruhámat,

vagy a hajviseletemet, ha nem kifogásoltad a játékomat, vagy nem mondtál irásomról véleményt.

Te mosolyogva azzal védekeztél: ha nem szólok, azt jelenti, hogy rendben van. Azt hittem, ez csak mentegetőzés, hogy valójában észre sem vetted. Most látom: komolyan gondoltad. Ujabban mindenről mondasz véleményt, mert ujabban ugylátszik semmi sincs rendben.

Az orosz opera vendégszereplése után tünt fel először. Mindenki dicsérte a kritikámat. Te azt mondtad: sablón, nincs benne eredetiség. Valószinüleg igazad volt.

De legutóbb a hangversenyemen, csak a kedvedért vettem a müsorba Bachot. Mert azt szoktad mondani, senki sem játszik olyan átérzéssel Bachot, mint én. És most azt mondtad: a Bach kicsit száraz volt.

És baj, hogy rövidre vágattam a hajam és hogy sárgára festettem a szobám falát. Kinevetsz, mert verseskönyveket találtál az asztalomon és tulvilágos a tavaszi kosztümöm.

Vagy tévedek? Talán mindez csak azért tünik fel, mert keveset, nagyon keveset látlak és akkor a sok hiábavaló várakozástól már ideges vagyok és annyi türelmetlenség van bennem, hogy mindent szeretnék: szerelmet és dicséretet, vigaszt és kárpótlást, bünbánatot és jóvátételt. Olyan sok szépet és kedveset kellene kapnom egy-két óra alatt Tőled, hogy napokon át élhessek belőle.

Dehát egy óra, csak egy óra és Te fékezed Magad.

És mikor elmész, akkor keresem és felmérem mit kaptam Tőled és az eredmény igen silány: néhány csók, egy csomó kifogás, egy kevés tréfa, sok epésség és guny.

Nem akarok igy tovább élni, Péter.

Mikor összekerültünk Te becsületesen megmondtad, hogy mit akarsz. Talán kissé tul leplezetlenül és tul becsületesen. Most én mondom meg, hogy én mit akarok.

A szerelmünk igy lassan elpusztul, tönkremegy. Nem engedem. Péter! Veled akarok élni. Nem vasárnapi kártyapótlék akarok lenni, hanem a hétköznapod, a mindennapi életed. Részt akarok a munkádból, a gondolataidból és a gondjaidból. Akkor is Veled akarok lenni, ha kedvetlen, ha fáradt, ha beteg vagy. Egyszóval nem csókolózni, nem kirándulni, nem mulatni és nem játszani akarok Veled, hanem élni.

Ez az egyetlen, amivel megőrizhetjük a szerelmünket, Péter.

Gondolkozz rajta és ha belátod, hogy igazam van, gyere értem este az akadémiára. Ma, holnap vagy holnapután. De ha nem akarod, akkor Péter, akkor ne gyere értem se ma, se holnap, se holnapután. Sem az akadémiára sem hozzám Péter. Akkor legyen inkább egyszerre vége mindennek.

Várlak és szeretlek

Olga

Péter összehajtotta a levelet és a fiókjába tette. Tud irni — gondolta elégedett büszkeséggel. — Nem azzal a tisztelettel gondolta, amivel a más produkcióját elismerjük, hanem azzal az örömmel, amivel a saját eredményeinket nézzük. Olga az ő barátnője és hogy igy tud irni, arra Péter olyan büszke, mintha az ő érdeme volna. Kiment a segédirodába és lediktált egy levelet a gyorsirónőnek. Közben benne muzsikált az Olga levelének egy ritmikus mondata:

»Se ma, se holnap, se holnapután«.

Csodálatos módon furcsa örömet és megkönnyebbülést érzett. Megszokta, hogy figyelje magát és meglepődött. Mi okozza ezt? Hiszen ő szereti Olgát és eszeágában sem volt szakitani.

Olga haragszik. Busul,ahogy ő nevezi. Ki kellene békiteni. Olga már bizonyára megbánta a levelet és most kinlódva, nyugtalanul várja, mi lesz.

Szerelmes embernek nincs nyugta, mig az ellentétek el nem simulnak, addig nem tud ujra boldog lenni. Ha az ember nem szerelmes az más. Akkor veszekedhet kedve szerint, a méreg elmulik és minden olyan, mintha mi sem történt volna. Akkor megértő lehet, enyhe, barátságos.

Hiszen ő is szereti Olgát, csakhogy máskép. Valahogyan a l a c s o n y a b b s z i n t e n.

Igen. A nivóban van a különbség. A nivó a titka az egésznek. Át kell menteni a szerelmet, zökkenő nélkül, az alacsonyabb szinvonalra. Ugy mint az ugynevezett jó házasságokban van. Ha sikerül, meg van mentve a helyzet. Persze, némelyiknek sikerül fennmaradni a magasabb szinvonalon.

Ott is lehetnek veszekedések, de nyomon követik a bocsánatkérések, kibékülések, nagy kimagyarázkodások, összeborulások.

Az alacsonyabb nivón felesleges a kibékülés. Az ember haragban válik el és másnap harag nélkül találkozik. Már elfelejtették az egészet: minden rendben van.

A magasabb szinten minden olyan szörnyü fontos: egy szó, egy tekintet, sebet üthet és a seb ha nem gyógyitják azonnal, elgenyved.

De az alacsonyabb nivón ennek semmi nyoma. Az ember találkozik: Szervusz Szivecském — mondja, mintha tegnap mi sem történt volna és végigsimitja a nő vállát vagy az arcát.

Összeköti a férfipajtásainak kijáró joviális üdvözlést azzal a melegebb intimitással, amit kedvenc kutyája számára tartogat.

Olga tudja, hogy Péter tudatosan és akarattal ezen az alacsonyabb nivón mozog. Péter soha nem haragszik, mert Péternek nem fáj semmi.

Ez igy egész egyszerű. A természetes most az volna, hogy Péter ma, holnap vagy holnapután elmegy Olgához, a levélről nem beszél és minden a régiben marad.

Péter csodálkozva érzi, hogy nem igy lesz. Vajjon haragszik? Nem. Kinozni akarja a lányt? Nem. Péter maga sem tudja még mi

okozta, de ugy érzi, hogy valami összetört.

Ujra előveszi a levelet. Meleg, szerelmes szomoru levél, fegyelmezett fájdalom. Az önuralom és büszkeség beszél Olgából, amit Péter benne a legjobban becsül.

Vajjon az ultimátumszerű befejezés bosszantaná? Péter tudja, hogy az nem komoly.

»Veled akarok élni...« Péter ugy érzi, mintha hurok volna a nyakán. És most egyszerre tudja mi az ami összetört. Péternek voltak szebb, szellemesebb, ragyogóbb barátnői az életben. Ami Olgához kötötte, ami Olga barátságát különösen értékessé, megnyugtatóvá, kivánatossá tette számára az a biztonság érzete volt. Olga dolgozó ember, akinek a maga függetlensége épen olyan értékes, mint az övé és aki semmi mást nem akar Pétertől, mint amit ő neki adni akar.

És most: Veled akarok élni...

Olga is olyan ostoba, mint a többi. A modernség, az öntudatos emberség csak addig tart, amig akad egy férfi akihez feleségül szeretne menni.

És Olga korlátoltnak tartja őt, mert azt feltételezi, hogy ezzel az ultimátummal a házasság nyélbe üthető.

— — — — — — — — — —

Nem. Ő nem fog Olgáért menni — a levél szavai szerint — sem ma, sem holnap, sem holnapután.

Este Péter kint vacsorázik a szigeten. Valaki integet. Kelemenék ülnek egy asztalnál. Kelemen a »Szinház és Zene« szerkesztője, az asszony énekesnő. Mindketten jóbarátai Olgának és ezért Péternek is. Olga munkatársa is Kelemenéknek, zenekritikát ir lapjába.

Péter szokatlanul élénk. Cocktailt rendel és táncol Kelemennével. Az asszony csodálkozva néz rá. Olgáról nem esik szó.

— Rég nem láttam Olgát — mondja végre Kelemenné — mi van vele? Csak nem beteg?

— Azt hiszem, kicsit ideges, — mondja kitérően Péter. Jó volna ha elutazna pár hétre.

— Sajnos — mondja Kelemenné, — ez aligha lehet. Hiszen tudja, hogy az idén olyan kevés órája volt, hogy alig tudott megélni.

Nem. Péter nem tudta. Soha nem beszéltek Olgával anyagi kérdésekről.

— Azt sem tudja, hogy három délutánja minden héten szabad volt? — csodálkozik Kelemenné.

Péter hallgat. Olgának gondjai voltak és nem szólt neki. Olga otthon volt és nem hivta őt, nem ment hozzá, nehogy a tulsok ráérő idejével terhére legyen.

Kissé meghatódott. Ugy érezte, most el kellene hozzá menni, megsimogatni és pénzt adni neki, sok pénzt, hogy elutazhasson valahova, ahol hegyek és fenyvesek vannak. Olga imádja a hegyeket.

Igaz, nem fogadná el. Csak ugy, hogy ha ő is vele menne. »Veled akarok élni.« De Péter már tudta, hogy ő nem azért adná a pénzt,

mert sajnálta Olgát. Tudta, hogy mikor résztvevő gyengédséggel kimondta: »el kellene utaznia«, akkor lelkében élő titkos vágy öltött formát. Tudta, hogy az Olga iránti fellobbanó részvét, önmaga előtti leplezése a kegyetlen kívánságnak: utazzon el, hogy ne kelljen érte menni, se ma, se holnap, se holnapután.

— — — — — — — — — —

Péter fenn van Kelemenék müteremszerü tarka szalonjában. Három nap elmult és Kelemenné hivatta.

Péter hallgat. Kinos neki ez a jelenet.

— Rettentő, Péter, rettentő, — mondja immár tizedszer Kelemenné. — Ha látta volna, hogy milyen volt.

— Igen — mondja Kelemen is — nekem már az uccán feltünt milyen sápadt és szórakozott. Engem megsem látott. Akkor vett észre, mikor elrántottam az autobusz elől. Kicsin mult, hogy alá nem került.

— Előbb nem akart semmit mondani — meséli Kelemenné. — Feküdt a diványon és reszketett. Az összes takaróim és párnáim rajta voltak.

Péter maga előtt látja most Olgát a diványon, keskeny, barna arcát, az ezerszinü párnák és selymek alatt. Olyan lehetett, mint egy kis indiai hercegnő.

— Aztán — folytatta Kelemenné — egyszerre kirobbant belőle a szó és a zokogás. Szörnyü volt, mindent elmondott.

— Rettentő — gondolja Péter. És: indiai hercegnő a tarka selymek közt. És: veled akarok élni Péter — és: el kell utaznia — de hallgat.

Végre Kelemenné: Mi lesz ebből Péter?

Péter megszólal.

El kell utaznia Erzsike. Valamit ki kell találni, hogy elutazhasson. Én örömmel adnám a pénzt, de hát tőlem nem fogadja el.

— Kérlek — mondja hirtelen Kelemen — ez azt hiszem megoldható. A lap elküldené Olgát Salzburgba zenetudósitónak a Festspielekre. Ő azt hinné, a lap fizeti.

— Remek — derül fel Péter és már a tárcája után nyul. — Mennyit adjak?

— Nem olyan sürgős — tartja vissza Kelemen. — Majd kiszámitom. És magában számolja: szabadjegyet a vasutra és az összes előadásokra tud szerezni a lap. Az Österreichischer Hof hirdetésekért tartozik 600 Schillinggel, amit ugy sem lehet behajtani, legalább valami igy megtérül. Olga hetenként három cikket küld kétszáz dinárjával, az hatszáz.

— Kérlek, azt hiszem 2000 dinár hetenkint elég lesz és az utiköltség.

Péter már ki is vette a két ezrest.

— Csak ügyesen csináld — mondja. Kelemen hanyagul zsebre gyüri a pénzt.

— Azt hiszem ez igy jó lesz — mondja őszintén. És magában hozzáteszi: Azt hiszem 150 is elég lesz egy cikkért.

— — — — — — — — — —

Zene hullámzik fehér és arany teremben. Forró, csodálatos hangok simogatják Olga szivét. Olyan kemény, olyan keserű ez a szív, olyan görcsösen összeszorult, mintha jégkemény ököl zárná körül, amin át messziről szürődnek felé a hangok.

— — — — — — — — — —

Kedves Péter — irja Olga. — Bucsu nélkül utaztam el. Nagy szerencse ért, azóta bizonyára tudod már, hogy a »Színház és Zene« engem küldött ki tudósitónak. Nagyon boldog vagyok, hogy itt lehetek. Minden gyönyörű. Üdvözöl — nem, mégis csókol, üdvözöl, mintha haragudnék, csókol Olga.

— — — — — — — — — —

Olga egyedül bolyong a Salzach partján. A tulsó parton a hegyek, a vár, az egész panoráma, mintha az ő városának miniatür kiadása lenne. Amott a hegy mögött, kell lenni a kis korcsmának, ahova annyi nyári estén jártak vacsorázni.

Olga szivén enged a jeges ököl. Hiszen meg sem várta a három nap leteltét. Talán eljött, bünbánóan, szerelmesen. Péter bünbánóan? Nem, de talán eljött nevetve és összeakarta őt szidni a levélért.

Vagy eljött egy napon, nem a harmadikon, nem, hanem az ötödiken, vagy a nyolcadikon és nem is beszélt volna a levélről.

Akkor Olga megpróbált volna hüvös és idegen lenni, de tiz perc mulva mégis csak ugy lett volna megint minden, ahogy Péter akarja.

Kedves Péter — irja Olga — csodás estém volt. Te nagyon elvezted volna. Most már társaságom is van. Mi tudósitók mindig együtt vagyunk. Csaknem mind, produktiv, müvész ember, két tanár és zeneesztétikus.

Képzeld a hollanduson kivül, én vagyok az egyetlen nő közöttük. Nagyon kényeztetnek.

Zene hullámzik fehér és arany teremben. Olga szivét befonják a hangok, a jegesököl leolvadt, nagy édes vágyódás önti el. Nem akar, nem tud tovább büszke lenni, se hüvös, se haragos. És hogy ne kelljen Péterre haragudni, haragszik önmagára.

Péter — irja harmadik levelében — mi van Veled? Haragszol? Miért nem irsz? Megbántottalak? Ugye milyen buta leveleket irtam édes. Remélem ugy sem hitted el, hogy udvarlást fogadok.

Ugy vágyódom már utánad, három hete lesz, hogy nem láttalak. Miért is jöttem el? Már irtam Kelemennek, hogy elég volt, haza akarok jönni. Pedig itt lenni gyönyörüség. Hogy élvezném, ha Te is itt volnál. Jövő héten lesznek a Wagnerok, de nem bánom, nem kell semmi, jövök haza — hozzád.

Péter olvasatlanul zsebre vágja a levelet. Nem sürgős. Vár a nap és a viz.

Péter boldogan nyujtózik el a forró homokon. Hason fekszik és

a könyöke felett nézi a női lábakat. Kék, piros, sárga fürdőcipők, fehér és barna bokák sétálnak előtte. Némelyik ismerősnek tetszik, de Péter nem emeli fel a fejét. Elégedetten érzi a maga izmos barna testét, a napot, a pihenést. Most nem kell más. Ha kell, akkor majd kinyujtja a kezét az egyik arrasétáló boka után. Egyelőre jó egyedül lenni, jó szabadnak lenni. Szabadnak? Olga okos lány. Okos, józan leveleket ir. Minek ir? Persze. Mért ne irjon? Az volna furcsa, ha nem irna. Csak semmi harag. Az alacsonyabb szinten nincs harag. Barátok maradunk. Én is fogok irni. Hopp, még el sem olvastam az utolsó levelét.

A fürdőköppeny zsebében van a tárca, benne a levél.

Péter olvassa: vágyódom utánad... jövök haza hozzád...

Olga mégsem olyan okos, vagy még okosabb? Pétert a düh igazságtalanná teszi. Persze: »veled akarok élni « és »jövök haza hozzád«. Engem nem is kérdez. Hogy én mit akarok, az nem érdekli. Nem mentem el hozzá, nem feleltem három levelére, de ő mosolyogva és szeliden tör a maga kis célja felé. Majd bolond lesz, megsértődni.

Önérzetes nő ezek után, mit ezek után — már régen, nem türné, hogy igy bánjanak vele. De Olga szivós. Olga nem haragszik és nem ad alkalmat nekem haragra. Ki akarja várni a maga óráját. Velem élni, mellettem, hozzám haza jönni: milyen egyszerűnek gondolja el?

Péter mindjobban belelovalja magát. Felugrott a homokról és dühösen, szinte bele vágódott a vizbe.

A hideg viz kissé kijózanitja. Dühös szidalmak helyét keserű meditáció foglalja el. Furcsa világ — gondolja. A nő nem szerethet, mert a férfi rögtön azt hiszi: el akarja vetetni magát. A férfi nem mer szeretni, mert a nő rögtön ezt hiszi: el fogja venni.

Csak a nagyon gazdagok és nagyon szegények szerethetik egymást szivük szerint. A többieknél egy picike gépezet müködik, ami grammra méri a szerelmet: Ennyit szabad adnom, többet nem.

Olga ezt ugy hivja: »fékezed magad« és kitartó, szivós türelemmel várja, hátha egy napon elromlik a kis gépezet. Csak egy órára, egy pár percre ha megakad: akkor a szerelem kiárad és ő győzött.

Kétségbeejtő en-garde játék, melyben mindkét fél arra vigyáz, hogy a másik valahogy azt ne higyje, hogy...

Virtuoz büvészkedés az érzésekkel, melyekből elegendőt kell kapni és adni ahhoz, hogy az élvezet kielégitő legyen, de világért sem annyit, hogy kötelezettség, áldozat, vagy akárcsak igéret fakadjon belőlük.

Olga nem tehet róla. Neki természetes ösztöne, a létért való küzdelme: el akar helyezkedni. Az ő célja nem lehet, hogy mindörökké tehetségtelen gyermekeknek adjon zongoraórákat.

Az ő természetes beteljesülése a család, az anyaság. Nem vehetem rossznéven tőle, hogy ezt a beteljesülést gazdaságilag is kedvező keretek közt akarja elérni.

Neki könnyű, nála az érzelmek és az érdek egy vonalban fut-

nak. Elhiszem, hogy szeret. Valószinüleg szenved is. Szegényke. Nem haragszom rá. Nem haragszom csak védekezem. Ez viszont az én jogom. Az én létfenntartási ösztönöm ezt parancsolja.

Holnap viszek pénzt Kelemennek. Olga maradjon még, ha kell még négy hétig. Könnyebb lesz neki és nekem — még mindig olcsóbb.

Csunya, cinikus mosolyra huzta a száját. Egy hullám belecsapott, orra, szája tele lett. Prüszkölt, krákogott. Mire ki tudta nyitni a szemét, nevető női arcba nézett.

— Anny! — mondta kényszeredett kedvességgel, — azt hittem maga rég valahol a hegyek közt nyaral.

Anny közvetlen körükhöz tartozott és Péter unta már Olga barátnőinek szemrehányásait.

— Holnap utazom — mondta Anny, — Gmundenba megyek. Két napig Salzburgban maradok. Mit üzen Olgának?

— Üdvözölöm és jómulatást kivánok — mondta kihivóan.

— Még mindig Péter? — Anny rosszalóan csóválta a fejét. — Nem lehetne ezt megfoltozni?

— Megfoltozni? Mit? — Péter nem akarja megérteni.

— Ó, istenem, ne legyen most diszkrét — bosszankodik Anny. — Én nem tudok semmit csak azt, hogy Olga szerelmes magába és szerencsétlen.

— Honnan gondolja? — tréfálkozik Péter.

— Nem gondolom. Tudom. Ott voltam Erzsinél, mikor Kelemen félájultan felhozta.

... Indiai hercegnő a diványon, tarka selymek és párnák közt... rémlik fel Péterben egy keskeny barna arc emléke.

Aztán komolyan mondja:

— Igen Anny, ez nagyon szomoru, de mit csináljak? Ennek vége. Jó volna, ha megpróbálná ezt Olgával megértetni.

— Ábránditsam ki magából? — kérdezte Anny csufondárosan. — Igy érti?

— Igy valahogy.

— És gondolja, hogy lehetetlen?

— Próbálja meg.

— Kérem ne felejtse el, hogy maga kért rá. Nehogy aztán haragudjon rám!

— Isten ments! Felhatalmazom, hogy liliomtiprástól kasszafurásig mindent mondhat rólam, amit célravezetőnek tart.

Anny kacagva tovább uszott. — Elfogom intézni! — kiáltott még vissza.

— — — — — — — — — —

Olga Annyval sétál a Salzachpartján. A tulsó partról ezer aprő lámpa világit a hegyoldalon. Fönt sejtelmesen fénylenek a vár körvonalai. Olga nehezen lélegzik, a hangját mintha zokogás fojtogatná:

— Nem igaz, Anny, nem igaz!

Annynak nyugodt a hangja. Hanem azért jó, hogy sötét van és Olga nem nézhet az Anny szemébe.

— Szóról-szóra így történt — mondja. — Én magam olvastam a levelet.

— És mi állt a levélben? — Olga ugy érzi, a hangja nem a hangja nem a torkából, hanem irdatlan messzeségből jön.

— A levélben? Hogy mi állt a levélben? — Ezen még Annynak is gondolkozni kell kicsit. De hát mi állhat egy hozományvadász levelében?

Anny már mondja is folyékonyan. Minél tovább mondja, annál természetesebben és könnyedébben megy. Most már külön élvezettel költi a fordulatokat. Ügyel, hogy ne essen tulzásba, hogy hihető és valamennyire Péter stilusával összeegyeztethető legyen, amit mond.

Olga mind sulyosabban nehezedik a karjára. Alig birja cipelni. Szegény Olga. És: operálok, mondja magában Anny. Sajnálta Olgát, dühös Péterre, de élvezettel és alaposan végzi azt, amit vállalt. — Operálok. Minden igazán jó sebész szadista kicsit — nyugtatja meg magát, mikor Olga félájultan roskad a padra.

Anny fantáziája felélénkül a sikertől. Ujabb és ujabb történetek jutnak eszébe. Mindegyikben van egy szikra igazság is. A gazdag Herter lány valóban Péter mellett ült a moziban. De Olga azt hitte véletlenül. Azt is tudja Olga, hogy a tavasszal kétszer is járt Péter Bécsben. De persze azt mondta, üzletileg. És, hogy a kávéházban este a multkor Turnovszkyék asztalánál ült, azt is látta. De eszébe sem jutott, hogy az meg Turnovszky Eta miatt történt. A kövér Eta miatt, aki két millió csehkoronát örökölt a nagyapjától.

Olgát rázza az undor. De még kételkedik.

— Anny, te haragszol rá valamiért. Ez nem igaz. Péter komisz és önző, de nem aljas. Két éve szeretem. Ismerem. Büszke, gőgös, egyenes. Képtelen ilyesmire. Nincs is rászorulva. Nem igaz Anny. Miért nem mondtad azelőtt is, ha igaz. Nem hiszek neked Anny.

Anny operál. És most már nemcsak az Olga megmentése, a művész hiusága is füti. A költő költött, a színésznő játszott: siker kell. Olgának hinnie kell.

— Eddig nem mondtuk, mert amig boldog voltál ebben a hazugságban, őriztük az illuzióidat. De most, hogy megunt, hogy utjában vagy, nem akarom, hogy sirasd. Örülj, hogy megszabadultál tőle. Tudd meg, kivel volt dolgod.

— Nem unt meg — jajdult fel Olga. — Ez nem igaz. Ezt miért mondod?

— Te magad állitottad, hogy már alig megy hozzád.

— Mert mostanában sok dolga volt. — Olga küzd, mintha az életét védelmezné.

— És mért nem ir? Mert un és azért küldött el, mert utjában voltál, mert ha te otthon vagy mégsem mehet minden este Turnovszky Etával.

— Nem ő küldött el. — Olga felugrott. A szeme szikrázik, a

sértett hiuság mindennél jobban fáj. — Nem is tudta, hogy eljövök, megszöktem előle. Lehet, hogy keresett, igen keresett és azért nem ír, mert dühös rám, hogy szó nélkül eljöttem és igaza van...

Anny is felugrott. Szemben állnak.

— Ha épen tudni akarod — kiáltja Anny, de hirtelen elhallgat. Ezt nem szabad, villan ét az agyán. Hazudnom szabad, de indiszkrét nem lehetek. Olga észre sem veszi zavarát.

— Haragszol rá, mert nem kellettél neki — sziszegi magán kivül, tudom, hogy tetszett neked és hiába próbálkoztál...

Ez több volt, mint amennyit egy diszkrét barátnő elviselhet. Annyból kirobbant a titok.

— Hát akkor megmondom: igenis ő küldött el, ő kérte Kelement. Ő adott pénzt Kelemennek, ő fizeti a költségeidet, csakhogy itt légy, mert utjában vagy. Idenézz, ha nem hiszed — és a táskájából kiveszi Kelemenné levelét: — Vigyázz Olgára — irja Kelemenné. — Ugy fáj érte a szivem. Péter azt mondta az uramnak, szeretné, ha még legalább két hétig maradna. Nem sajnálja a pénzt.

Lila levélpapir, a Kelemenné elegáns szálas irása. »Csókol Olgával együtt Erzsitek.« Ez Kelemenné, ez levél, ez fogható, olvasható valóság, ez igaz. És ha ez igaz, akkor a többi is.

Egy óra mulik el, kettő? Anny bucsuzik Olgától a szállóda előtt.

— Veled megyek — mondja aggódva. Olga csendesen ingatja a fejét. — Ne félj, nem ölöm meg magam. Tul vagyok rajta. Csak nagyon fáradt vagyok. Isten veled. Köszönöm.

Annynak könnyes a szeme. Ne haragudj rám, de...

Olga már nem is hallja. Csendesen elindul a lépcsőn.

— — — — — — — — — —

Kedves Péter, — irta Kelemen. — Kivánságodhoz képest megirtam Olgának, hogy maradjon. Légy szives a pénzt, a mai nap folyamán hozzám eljuttatni, hogy feladhassam.

Üdvözöl hived

Kelemen.

Péter a regattába készül. Mielőtt kimegy befogja vinni a pénzt a szerkesztőségbe.

Fütyürészve öltözik. A pénzt kiveszi a kasszából és beteszi a tárcájába. Finom krokodil tárca. Olgától kapta. Egy kis meghatottsággal gondol a lányra. Szegényke, csak szép legyen ez a pár hét számára, akkor nem sajnálja a pénzt. Legjobb volna, ha Olga beleszeretne valakibe.

Elmosolyodott, olyan képtelen volt ez a gondolat. Jó, füzte tovább a gondolatait, hát ha ugy mint engem nem is fog egyhamar szeretni valakit... engem hihetetlenül szeret. Megható. Eszébe jutottak jelenetek az elmult évekből. Kedves, jó Olga. Önfeláldozó, gyöngéd, melegszivü Olga. Soha nem tett szemrehányást. Soha nem

haragudott. Olyant talán nem is tehettem volna, amit ő meg nem bocsát. Anny jutott eszébe: sem liliomtiprást, sem kasszafurást.

Elkészült az öltözéssel, átment a dolgozószobájába. Az íróasztalon felküdt a délutáni posta. Egy pillantást vetett rá. Reklám, üzleti levelek. Ma már nem dolgozunk. Késő van, még a szerkesztőségbe is be kell mennie és a regattában hat órakor indul a S i r á l y, az uj nyolcas, benne akar lenni.

Mégis felemelte a levélcsomót. Finom, szürke, ismerős boriték tünik elő: Olga.

Magával viszi.

Mig a villamosra vár, olvassa.

»Két rémes nap, három álmatlan éjszaka van mögöttem, mire ezt a levelet megirom neked, Péter.

Most már nyugodt vagyok. Sok mindent megtanultam. Tul vagyok rajta. Tul vagyok rajtad, Péter! Egy rémes csalódás van csak bennem. Csalódtam, nem tebenned, hanem az én emberismeretemben. Szégyelem, Péter. Szégyelem, hogy az érzékeim két éven át ilyen után elvakitottak. Most végre megláttalak, olyannak, amilyen vagy és amilyennek többi barátaid mindig láttak.

Tudtam, hogy önző vagy és sokszor kegyetlennek tartottalak. De hogy jellemtelen vagy, azt csak most tudtam meg.

Isten veled. Légy boldog, illetve légy nagyon gazdag — hiszen nálad ez a kettő ugyanazt jelenti.

Olga.

Három villamos is elment már. Péter áll a megállónál és olvassa, ujra olvassa a levelet.

Homloka vérvörös. A finom selyemingen veritékfoltok ütnek át. Neki, neki irnak ilyen levelet. Neki mernek igy irni. Ez Anny müve. De nem. Anny nem mondhatott olyant, ami egy ilyen levelet megbocsáthatóvá tesz.

Olgának nem lett volna szabad ő róla jellemtelenséget elhinni. És ha elhitte, akkor nem igaz, hogy szerette. Nem is szerette. Csak el akarta vétetni magát.

Enyje, megint az ő villamosa volt. Elindul gyalog. Majd a szerkesztőségnél ül föl.

Vajjon mit mondhatott Anny? Mindegy akármit. Ez azért aljasság Annytól. Ilyent nem szabad. Én kértem. Én akartam. Akkor sem szabad. És főleg elhinni nem szabad. »Most már olyannak lát, mint mások«. És milyennek látott eddig? Jó bolondnak, ostoba szamárnak, aki egy pár szerelmes szón elérzékenyedik és már siet is az oltár elé.

»Jellemtelen« vagyok. Most, mert nem veszem el, jellemtelen vagyok. Bezzeg, ha elvenném, akkor erős jellem volnék, félelem és gáncs nélküli lovag!

Itt a szerkesztőség. Odavágom ezt a pénzt Kelemennek és... Nem. Mért adjam ezt a pénzt? Mert jellemtelen vagyok? »A gaz-

dagság és a boldogság nekem egy«. Tehát fösvény is vagyok. De őnagysága Salzburgban nyaral az én költségemen.

Hát nem. »Sok mindent megtanultam«. Nem finánszirozzuk tovább ezt a kis tanulmány utat!

Legbelül, a dühöngő, a hiuságában halálosan sebzett Péter alatt egy másik Péter próbált szólni.

Az a másik Péter olyasmit mondott volna: Én akartam igy. Örülnöm kell, hogy sikerült. Hálás vagyok Annynak. És azt: szegény Olga, mennyit szenvedhetett, mig ezt a levelet megirta. Mennyivel jobban fájhat neki, aki azt hiszi, hogy igaz, mikor még engem is bánt, aki tudom, hogy nem igaz.

De indulata nem engedte szóhoz jutni azt a másikat.

Hirtelen elhatározással hátat forditott a szerkesztőségnek és magához intett egy üres taxit.

Negyed óra mulva fürdődresszben állt. Keserű grimaszt vágott, mikor kezébe vette a finom krokodil tárcát, hogy betegye a klub széfjébe.

Kétezer — számolta át a pénzt a hivatalnok kezébe. Aztán kilépett a partra. A Sirályt épen vizre eresztették. — Halló — kiáltotta én is jövök.

Pár perc mulva a Sirályt nyolc pár jókedvü, fiatal, férfikar röpitette ki az alkonyattól vörösre festett vizre. Nyolc pár evező csobbantotta a vizet ritmikus egyformasággal. Nyolc egyforma, fekete-csikós, férfiderék hajlott egyforma tempóban előre-hátra, előre-hátra.

Egyik közülük Péter volt.

A folyón előttük evezett egy négyes. Aztán egy másik nyolcas. Azokan piros dressz volt.

Az egész folyó tele volt regatta-csónakokkal.

Sok, sok egyforma fiatal férfi. Előre-hátra hajolnak. Erős karral szelik a vizet. Sok fiatal férfi. Sportolnak, dolgoznak, ölelnek. Egészségesek, erősek, szentimentálizmus és romantika mentesek. Előre-hátra hajolnak. Sok egyforma férfi.

Egyik közülük Péter volt.

Lucia

Éjszaka... hajnal.

Alkony.
Az első alkony ezen a világon.
Először zenélt esti szél a fákon,
Először ömlött bíborszín az égen,
A napnak szívét nyíiazta az éjjel,
Hévvel.

Sötét lett.
Mindjobban borult nyugaton az égbolt,
A kerteken, a mezőkön is csend volt,
Fészkére szállt a fáradtszárnyú fecske,
Virágkehelyben szendergett a lepke —
Este.

Árnyak.
De Ádám eddig sohse látott alkonyt,
Az első ember arcán gond borongott,
„Én Istenem! Hát megölöd a lángot,
Csupán egy napra alkotád világod?
S nem szánod!"

Mélyebb az éj,
Sakál vonit az elhagyott fenyéren,
És bagoly huhog erdők rejtekében,
Tigris üvölt. És megremeg oly árván
Már érzi a karmait a hátán
A bárány.

Óh átok!
Az első ember jajgat, sir szünetlen,
„Hát ezért kellett nékem megszületnem?
Egy napig láttam fényt, világosságot,
Óh jaj, hogy többé napot sohse látok —
Óh átok!"

S reggel lett ujra.
A hajnal fölszállt csendes pirkadattal,
És nap ragyogott édes virradattal,
Arany-özönben pálmalombok zúgtak,
És ujra zengett, énekelt az uj nap —
Mint tegnap.

És látta Ádám:
Alkony lett százszor s reggel is lett százszor,
Bizony sötét lett óh mennyiszer, hányszor,
De mindannyiszor győztes lett a reggel,
Föltámadt ujra isteni sereggel
A reggel.

Örökké igy lesz.
Letaszitják a fényt a zordon éjbe,
Ugy látszik sokszor: mindörökre vége,
De akik látták ujrajöttét százszor,
Ők hisznek benned: világosság, álom,
Szent visszatérő vándor...

Kiss Arnold

Ébredés

Valaki, aki nem is akarja
loppal, hogy irigyek ne hallják
esténként imám alján nevet.
...Mintha látnám a kezét
vidáman integet.
Valaki, aki nem is akarja
lábujjhegyen, álomköntösben
el-eljön hozzám minden éjjel.
...Megcsókolja a lelkem
tavaszos zenével.
Valaki, aki nem is akarja
pontot tesz a mese végére
s búcsuzik tőlem lassan-lassan.
...De szomoru igy reggel
ébredni magamban.

Adorján András

Három horvát költő

Carlo Dolce: Szent Cecilia

Begovity Milán

Sóhajos, magasztos szenvedély — merőben —
Ujjaid suhama a klaviaturán.
Ó, keskeny kacsód suhama liliompuhán,
Omló félhomályban, titkos estelőben. —

Mély fényüzés, fodrozó finom kéjek
Fonódnak, forranak föl az akkordokban
S lehunyt szemeid árnyán — láza lobban
Remegő pilláid elevен tüzének.

Ó, Carlo Dolce gyönyörü lágy zenéje,
Melyben örök-ihlet él, zeng és lobog, —
Fond be a lelkem kellemed erejével!
Minden földi kín elárvul: öledbe téve,

Égi lesz — s minden vágyódást elvezényel
Oda, hol révbe-intenek örök szemaforok.

Tenger

Bonifacsity Antun

Tenger, tengerem, te sötét szeretett lelkem,
a te smaragd vizeidből sarjadtam
feketén, vidoran
s most is — ittasan
most is a napfény árad keresztül rajtam.

Öröknyugtalan tested sötétfodrosan —
és hullámaid görcsösek
és komor szived bolondul verdesi sziklák mellét;
a Végtelen erejétől és szellős titkoktól szitottan

Tenger, tengerem, ki bujt meg bennünk,
fátylunk fehérségében
és holdas éjszakák halottas arcában?

Mélyeidből buggyanok elő szakadatlan, —
görcsös tenyerem sugaramban
fogózik, — s az égen álmaimban
ifjan
örök-vitorlások eveznek.

Az éji dagály bomlott óráiban
lerázom magamról az átkos rögöt
s a végtelenbe lendülök-növök.

Minek a Föld nekünk, a partja nyügöz, tenger,
Tenger, fölöttünk zúg a csillagos ég morajló szelekkel

Ballada

Krklec Gusztáv

Jegyesem van: fehér
s egy öreg botom.

Az éjjel a Hold a búzákon át
s virágbafeslett gyümölcsösökön át
ablakom alá lopózott.
Vidor és fiatal, —
s ércujjakkal
kocog az üvegen.

A Hold hallgatásától hideg és szőke
út-nővéreim hivnak, —
még szebb a fehér jegyesem teste
ha hüs holdvilág
nyalába paskol rajta.

Az éjjel
a vén baráttal, botommal
megyek a végtelenbe.

A hajnal lila selyemmel vonja be
egy asszony halott testét

Kicsoda, kicsoda játszotta
az éjjel álmaim ablaka alatt
Debussy zenéjét?

Forditotta: Dudás Kálmán

Schlichter tanár úr

Uj tanárt kaptunk. Eddig még egyáltalán nem tanitott a mi iskolánkban és az is lehet, hogy vidékről jött fel ide Pestre. Nem tudtunk róla semmi közelebbit, de nem is nagyon érdekelt minket, mert a nagyvakáció utáni első napon az iskola ügyeivel nem sokat törődtünk s a tanáraink sem tekintették még komolynak ezt a napot. Az első két órán alig esett még szó arról, amit majd tanitani fognak, hanem inkább beszélgetéssel telt az idő. Nyolc óra előtt és a tizpercekben pedig, a padok és a katedra közötti kis térségen gyült össze az egész osztály és ott tartottuk a beszámolókat. Egyszerre beszélt minden fiu és az egyik tul akarta kiabálni a másikat, ami sikerült is, de persze alig lehetett valamit megérteni az egészből. Verekedés is volt mindjárt az első nap. Davidovics és König ott folytatták, ahol tavaly abbahagyták. König azért egy marha. Mindenért megsértődik, de a legjobban Dávidnak ugrik. (Dávid a Davidovics suli neve.) Most is azért volt az egész, mert mikor König elmesélte, hogy ő hogyan nyaralt a Balatonon, — akkor Dávid azt mondta, hogy az semmi — és utánozta Königet, egészen ugy tudott beszélni mint ő, — mert ő meg Grönlandon nyaralt. — Könignek gazdag volt az apja, nagy üzletük volt a Bálvány-uccán, Dávidnak pedig a Király-ucca környékén müködött a papája. A verekedés után azt mondta Dávid, hogy nem szereti, hogy a König mindég ugy henceg, mert abban még nincs semmi, ha valaki a Balatonnál nyaral, de abban már van valami, ahogy ez a majom, — a König — elmondja. — Hát igaz is volt.

Már lecsengették a tizpercet, de még mindég együtt volt az osztály a katedra előtt, csak Péter Feri, a Hófehérke ült a helyén. Azelőtt kisasszonynak is hivtuk, de most már Hófehérke mindég a neve, mert olyan, mint egy lány — és arca fehér és két piros rózsa van rajta.

Én nem is tudom, hogy voltam vele. Furcsa fiu volt. Mindég pontos volt, pedig kint lakott Szentlőrincen és mindennap onnan jött be vonattal. A nagyapjánál lakott, aki már nagyon öreg volt. Hogy már nagyon öreg, azt véletlenül tudtam meg, mikor egyszer tizpercben, egy kartonlapra rondirással gratulációt irt a nagyapja születésnapjára és ott láttam, hogy abban a versben, amelyet irt, benne volt, hogy »79 évedre«. A verset különben nem ő maga költötte, hanem egy könyvből irta ki, — egy régi kinézésü könyvből, amelynek a cime »Felköszöntők« volt. Abból másolta Hófehérke a verset és csak bele kellett irni az évszámot és máris a nagyapjára illett. Mások is látták, hogy mit csinál és erre nagy lett a röhögés és a fróca. Én nem nevettem ki, mert jóban voltam vele, meg azért sem, mert nekem tetszett, hogy ő nem szólt egy szót sem, hanem eltette a kartonlapot és nyugodtan ült. — Mi beszélgettünk is néha és egyszer mutatott egy könyvet nekem, amelyet éppen olvasott. »Müvelt társalgó és társadalmi tanácsadó« volt a cime. Én akkor ugyhiszem

meg is bántottam őt, mert azt mondtam: »Minek az? Az ember ugyis megtanulja otthon, hogy hogyan kell beszélni és viselkedni«, — de ő azt felelte, hogy olyan jól sohasem tanulhatja meg és olyan biztosan mint ebből a könyvből. Akkor jutott eszembe, hogy én vele erről nem beszélhetek, mert ők nagyon egyszerű emberek, — a nagyapja, amint szintén megtudtam, pallér volt valaha. Ugy látszik az a könyv is az övé volt. Még azt is meg kell mondanom Hófehérkéről, hogy kaucsuk gallérja volt és hogy ő volt az osztályban a legjobb tanuló, — de nem olyan jó tanuló, mint amilyenek vannak, hogy senkinek sem adják oda leirni a dolgozatukat, hanem éppen inkább, Hófehérke mindenkinek segitett, aki megkérte.

Nagyon sokat foglalkozom Hófehérkével, pedig az uj tanár urról akarok irni.

Azt már mondtam, hogy még akkor is kint voltunk a katedra előtt, mikor már a tizpercet lecsengették. — Mikor ott állt az egész osztály és kiabált, egyszerre csak kinyilik az ajtó és bejön rajta az uj tanár. Schlichternek hivták és tudtuk, hogy könyvvitelre fog tanitani.

Gyorsan a helyeink felé indultunk, ami persze nem történt valami nagy rendben és csendben. Az volt a szokás, hogy ilyenkor vagy gáncsolták a fiuk az előttük menőket, vagy kecsketurót adtak nekik, (ez térddel történik, hogy ugy mondjam a hátukba), de azután mégis a helyére került mindenki. Akkor csendben álltunk néhány pillanatig Schlichter tanár urral szemben, aki már fent volt a katedrán és várt, — azután meghajlott egy kicsit az osztály felé és leült, — mire mi is leültünk.

Schlichter tanár ur hátradült a székében, elővette a noteszát és felolvasta a névsort, de minden név után megállt és a jelentkezőnek figyelmesen az arcába nézett.

Schlichter tanár uron volt valami szokatlan. Nem lehet tudni pontosan, hogy mi, de talán az egész tanár volt olyan. Föntről kezdem elmondani, mindjárt a hajánál. — Nem volt frizurája, hanem csak rövidre volt nyirva a haja, talán ugy két centiméternyire és a szine barna volt, de már sok volt benne az ősz is. A hajából pofaszakáll nőtt le és olyan szinű bajusza volt, mint a haja, szakálla azonban nem volt. Ha a száját kinyitotta, akkor a bajusza mögül, amely vastag és lelógó volt, nagy sárga fogak néztek ki. A ruhája csak egy kicsit volt sötétebb szinü, mint a haja vagy a bajusza. Olyan dohánybarna szinű volt az egész tanár ur és az embernek rögtön szivar és pipa jutott az eszébe, ha ránézett. A hangja mély volt és a kiejtésében volt valami furcsa. Soha sem mondta ki az »a«-t, vagy az »á«-t tisztán, hanem egy hangot használt a kettő helyett, amely nem volt sem »a«, sem »á« és azt egy kicsit megnyujtotta.

Mikor a tanár ur a névsorral elkészült, beszélni kezdett. Elég jól emlékszem, mit mondott, le is irom azért az egészet.

»Hát, amint tudjátok fiuk, én könyvvitelre foglak tanitani titeket« — kezdte. »Ezt a tantárgyat nem igen szeretik és valószinüleg ti sem szeretitek, mert azt mondják, hogy unalmas, meg azt is

szokták mondani, hogy fölösleges, mert, ha egy üzlet jól megy, hát akkor jól megy. Bejön a pénz, azt meg ugy látja az ember, ha pedig nem gyön be pénz, hát akkor rossz az üzlet. Nem kell ehhez könyvelés: ezt tudja mindenki. — Pedig bizony nem igy van. Ha egy üzlet rossz, akkor annak valamilyen oka van. Talán nagyon drágán szerzik be az árut, vagy sok az alkalmazott, vagy magasak a fizetések, vagy a tulajdonos sokat költ. Rosszul kalkulál, de nem tudja hol és akkor megbukik az üzlet, mint ahogyan meghal az ember, ha a szervezetének valamely része nem müködik jól. — Ha valami nincs rendben egy üzletben, azt a könyvelés mondja meg, éppen ugy, mint egy szervezetben, amikor a fájdalom értesit bennünket arról, ha valami zavar van valamely részünk müködésében. A fájdalomra is haragudni szoktak, pedig a fájdalom a legjobb jó, amit a természet adhatott nekünk. Mert a fájdalom a figyelmeztetés, hogy baj fenyeget bennünket, hogy valamilyen veszedelem van utban ellenünk, amely épségünkre vagy életünkre tör.«

»A fájdalom az őr kiáltása, hogy a házunk kigyulladt, — ébredjünk — oltsuk a tüzet... és a fájdalom kötelesség tudó őr, mert nem áll tovább, mig a veszélyre rá nem eszmélünk s meg nem védjük magunkat.«

Schlichter tanár ur már nem ült, hanem előre dülten, — egyik kezére támaszkodva, az asztal előtt állt és furcsa, huzott hangu beszédjét, másik kezének mozdulataival kisérte. Az arca nagyon komoly volt, de a hangja és a mozdulatai nagyon nevetségesek.

A szomszédomra néztem. Láttam, hogy nevetéssel küzd, azután tovább figyeltem a fiukat és akkor már nem tudtam ellenállni, mert minden arcon elfojtott nevetést láttam, — hát lehajtottam a fejemet és kitört belőlem a nevetés..

Mintha ez lett volna a jel, fölzsongott az osztály és a zugás mindig erősebb lett, de Schlichter tanár ur nem törődött vele, hanem beszélt tovább öblös, mély hangján, már most rájöttem, egy kicsit palócosan.

»A fájdalmat szeretni kell« — és akkor a hátsó padokban, — a Drucker hangja volt, — felhangzott az első szabad röhögés és egy megjegyzés: »ezt a mókát!«

»A fájdalom az ember barátja« — és azután Horváth félhangosan mögöttem: »barátságos hasfájdalmat kivánok«.

»A fájdalom nem a halál előhirnöke«, — és az osztályban egyre nő a röhögés, nő a lárma, már majdnem mindenki hangosan nevet, megjegyzések röpködnek, hogy alig hallani már a tanár ur hangját, de ő csak mondta tovább a beszédjét — »a fájdalom az élet őre.«

Véletlenül Péter Ferire téved a szemem. Ő nem nevet. Hófehér az arca, szintelen. Karba tett kezekkel, mozdulatlan arccal néz maga elé. Kicsit szégyeltem magam az ő komolyságával szemben, de boszszantott is, hogy ő ebben a nagy nevetésben olyan komoly marad és elfordultam tőle.

Én már nem is tudom, hogy mit beszélt még a tanár ur. Egy-egy szava keresztül tört a zajon — »a fájdalom«, — »a könyvvitel«, —

»a gondviselés«, de a nevetés förgetegnek csak az óra végén a csengetés vetett véget pár pillanatra. A tanár ur egész órán át beszélt és mi nevettünk és azután, mikor kiment, nevettünk tovább.

»Ilyet még nem láttam, ilyen mufurcot«!

»Faajdalom, faajdalom, — kérlek, kedves baraatom, vaagj pofon, de jól faajjon, mert én nagyon szeretem a faajdalmat«. — Ezt Dávid mondta, mert ő mindenkit nagyszerűen tudott utánozni és mi fényesen mulattunk.

Valaki azután kikezdte Hófehérkét, hogy ő mit adja a szentet, ugy látszik, igy akarja behizelegni magát a »Faajdalomnál«, pedig hát tudta róla mindenki, hogy ő nem stréber.

Azt mondta, hogy nem nevet, mert semmi nevetségeset sem mondott a tanár ur és hogy a Dávid köpködős beszédje sokkal nevetségesebb, mint a tanár uré és olyan okosakat meg pláné sohasem mond, mint ő mondott. Dávid erre nem felelt, csak nagyon dühös lett, de Hófehérkét nem lehet bántani, hát nem csinált ő sem semmit.

Még két óra volt ezután és mi a tizpercen, meg mikor haza mentünk, mindig »Faajdalomról« beszéltünk. (Most már ugylátszik, az is lesz a neve.)

Én Druckerral mentem haza. Arra lakott, amerre én és ő mondta, hogy ki kellene találni valami jó zrit a következő órára. Azt mondta, hogy valamit föl kéne nekem rajzolni a táblára, mert én vagyok az osztály rajzolója, meg esetleg valami mást is kéne csinálni, mert ugylátszik, hogy fájdalommal lehet — és ki is nevette, hogy micsoda egy tanár az, akinek az óráján olyan ricsajt lehet csapni. Próbálnánk csak ilyet a Kannibál óráján! (akit különben Vargának hivtak), dehát az egy rendes tanár, nem olyan, mint ez.

Én ugyan azt gondoltam, hogy éppen ezért nem valami hires dolog a Schlichter tanár ur óráján zrizni, hanem nagyobb dicsőség lenne a Vargáén, ezt azonban nem mondtam meg. Ehelyett igazat adtam Druckernek.

Ez a Drucker különben tavaly ismételt. Ő a legerősebb az osztályban és ő szokta rendezni a zriket, de ő mindig csak rendez — és más szokta csinálni. Ezt tudtuk róla, de azért mégis Druckert tisztelte az osztály a legjobban. Nem is tudom miért. Ezért nem mondtam meg neki, hogy mit gondoltam, hanem inkább arról beszéltünk, hogy mit kellene csinálni.

A következő könyvvitel órára készen voltam a tervvel.

Az óra előtt az egész osztály ott tolongott körülöttem, mikor rajzoltam és a fiuknak nagyon tetszett a rajz. Schlichter tanár urat rajzoltam le (azt mondták a fiuk, hogy nagyon jól eltaláltam) és pedig ugy, hogy a két kezével a hasát fogja, mint amikor fájni szokott és az arca mégis mosolyog és nagyon boldog, mintha örülne valaminek és félkör alakban fölé irtam: »Örüljünk a hasfaajdalomnak«.

Még fontos az is, hogy a táblánk két darabból állt és fel, meg le lehetett őket huzni. Amikor az egyik lement, akkor a másik felment, ha pedig középen hagytuk őket, akkor az egyik eltakarta a másikat.

Én arra a táblára rajzoltam, amelyet a másik elfedett és mikor készen volt a rajz, középre állítottam a táblákat, mert ugy gondoltam, hogy mikor a tanár ur tele irta az egyik táblát és feltólja, hogy a másikon folytassa az irást, kijön a rajz. Azt mondták a fiuk, hogy nagyon muris lesz várni erre a pillanatra és nagyon dicsérték az egészet és meg is éljeneztek, meg minden, de nem nagyon tudtam örülni neki.

Én ugyanis közben arra gondoltam, hogy ezt az egészet nem kellene mégsem csinálni, — sok mindenért, — mert akármilyen nevetséges is volt, ahogy Schlichter tanár ur beszélt, valahogy mégis szégyeltem magam, hogy kinevettem és meg is bántam, meg azután, ha valaki elárul, hogy én rajzoltam a képet a táblára, abból nagy baj lehet és rosszul esett az is, ahogy Hófehérke viselkedett velem szemben, mert részt vettem ebben a dologban, sőt, hogy én csináltam az egészet. Odajött hozzám, mikor rajzoltam és azt mondta, hogy ez piszokság, és én nem válaszoltam neki semmit, csak nem akartam tovább rajzolni és akkor Drucker ellökdöste onnan Hófehérkét, álszentnek nevezte, nekem meg azt mondta, hogy már kezdett megjavulni a véleménye rólam, de ugy látszik, hogy tévedett, mert én mégis csak egy gyáva alak vagyok. Én ezt persze kikértem magamnak és a rajzot befejeztem.

Azután hát lecsengették a tizpercet. Az egész osztály a helyére ment és csendesen várták a tanár urat.

Mikor valami zri készül, mindig igy szokott lenni. Olyankor mindenki csendesen vár.

Bejött a tanár ur. Az egész osztály nagyon egyszerre állt fel és mikor a tanár ur felénk biccentett, leültünk.

Mikor már az osztálykönyvet beirta, beszélni kezdett, de most a könyvvitelről beszélt, nem ugy, mint első nap, azután elővette a krétát és irni kezdett a táblára.

Körülnéztem és láttam, hogy sok fiu engem néz. Hófehérke arca nagyon sápadt volt és előre meredt.

Én most már nagyon bántam ezt az egészet. Nem lett volna szabad mindjárt az év elején ilyesmit csinálni egy uj tanárral! Biztos, hogy ennek folytatása lesz és akkor mit szólnak majd ehhez otthon?

Közben a táblán szaporodott az irás. Megint körül néztem, de ha egy fiuval találkozott a pillantásom, az azonnal elforditotta a fejét — és akkor találkoztam a Péter Feri tekintetével, aki most rám nézett nagyon sokáig és nagyon komolyan, ugy, hogy nemis birtam ki a nézését.

Az osztály nagyon csendes volt.

A tanár ur már egészen a tábla alsó felén irt és nekem arra kellett gondolni, hogy egy pillanat mulva valami nagy baj fog történni és hogy ezt meg kellene akadályozni, de nem tudtam semmit sem kitalálni és akkor látom, hogy a tanár ur megfogja a táblát és kezdi felfelé tólni és mögüle jön le a másik tábla az én rajzommal és látom, hogy Péter Feri felugrik és szalad ki a táblához és mikor

kiér, a tanár ur abba hagyja a tábla feltolást és Péter Ferire néz, ő pedig fellöki a teleirt táblát és az én rajzomon végighuzza a vizes szivacsot, hogy a rajz egy pillanat mulva nincs is már és a tanár ur nem látott belőle semmit sem.

Az osztály egyszerre fellélegzett. Hát még én!

És akkor a tanár ur megkérdi Hófehérkétől, hogy mit akar és amikor azt mondja, hogy csak le akarta törülni a táblát, mert piszkos volt, megfogta a vállát és ugy forditja, hogy a fény az arcába essék és azt mondta, hogy »mondd még egyszer« és mikor Hófehérke beszélt ő a száját nézte.

Mikor Hófehérke a helyére ment, a tanár ur megállt a padok előtt és a következőket mondta: »Fiuk, ha beszéltek hozzám, mindig ugy álljatok velem szembe, hogy lássam a szátokat, mert én nagyon rosszul hallok.« Akkor maga elé nézett és pár pillanatig hallgatott, mintha gondolkodott volna, hogy mondjon-e többet, vagy nem, azután folytatta: »A multkor beszéltem már nektek a fájdalomról, hát látjátok, én is a fájdalomnak köszönhetem az életemet. — Ha nem figyelmeztetett volna a fájdalom, hogy valami baj van, — már nem is élnék, — de a fejem és a fülem egyszer nagyon fájni kezdett és az orvosok gyorsan megoperálták, mert tudták mit jelent a fájdalom. — Most persze nagyon rosszul hallok, de mégis élek.«

És a tanár ur visszament a táblához és tovább irt és magyarázott, az osztály pedig csendben volt.

A Péter Feri arcán megint ott voltak a piros rózsák és mikor felé néztem, kicsit elmosolyodott, azután elforditotta a fejét és figyelt a tanár urra.

Haltenberger Ince

A 19-ik század amerikai irodalma

I.

Európai kritikusok még ma is lefitymálva kezelik az amerikai irodalmat. Olykor a másik végletbe esnek s a »korszerű« amerikai regényirókat, a Sinclair Lewisokat és Sherwood Andersonokat az európai irók rovására dicsérik. Megjegyzem, hogy ezek a »korszerű« irók már elrozsdásodtak az ujabb amerikai irók megitélésében; sőt az uttóbbiaknak az a szellemi szórakozásuk, hogy közvetlen elődeiket, akik komoly vagy komolytalan kritikát gyakoroltak az amerikai társadalmi rend és a puritán hagyományok felett, guny tárgyává teszik. A »misera plebs« hálátlansága az irodalmi nemzedékek harcában is megnyilatkozik. A mai amerikai irók sorában erős a kommunista irány, s ez az egyik magyarázata annak, hogy az őket megelőző realisztikus irók »polgári erőtlenségét« miért hajlandók lekicsinyelni. Ebben a »korszerű« kritikában minden fontos, csak épen az esztetikai szempontot szabad, sőt illik mellőzni. Viszont abban az európai kritikában, amely általában az amerikai irodalomra vonatkozik, gyakran ugyancsak az esztetikai szempont hiányzik. Tárgyi szempontból kezelik az amerikai irókat, vagy pedig csodálkoznak csökkent infantilizmusukon, s ugyanakkor elfelejtik, hogy nemcsak a mai kor amerikai irodalma, hanem a tizenkilencedik századé is olyan alkotásokkal gazdagitotta a világirodalmat, melyek kibirják az esztetikai tárgyilagosság legszigorubb elveit.

Nagyjában az a helyzet, hogy Cooper indián romantikáját, Bret Harte romantikus realizmusát, Poe zenéjét, Emerson erkölcsi mélységét, Longfellow lagymatag költészetét, Whitman emberséges vitalitását, Mark Twain tapintható humorját, Henry James lélektani előkelőségét s talán Thoreau természet-szeretetét készek az európai kritikusok az irodalom mérlegére tenni s elismerik, hogy a fent emlitett irók és költők alkotásainak van sulya. De még ebben az elismerésben is bizonyos leereszkedés rejtőzködik; körülbelül olyan természetü, mint a nagybácsié, aki elismeri, hogy unokaöccse irodalmi törekvései figyelmet érdemelnek. Az irodalmi értékelés nem türi a kritikai leereszkedés kétes nagylelküségét. S az a szempont, amely amerikai irodalmi viszonylatban Poe és Whitman kivételességét hangsulyozza, annyira megbizható, mintha külföldi kritikus a magyar irodalom rovására csak Petőfiről és Aranyról emlékeznének meg. Az amerikai irodalmat ép ugy, mint minden más nemzet irodalmát, a maga egészében kell megitélni, mert csak ebben az esetben juthatunk észszerű és meggyőző következtetésre.

Kivánatos, hogy az európai olvasó és kritikus tisztában legyen a tizenkilencedik század amerikai irodalmával. Mint ahogy általában meggyőződésem, hogy a világirodalom ismerete a legkülönb ellenszere a mélyen gyökeredző előitéleteknek. Aki ismeri a könnyek vagy a kacagás okait, nem gyülölhet, legfeljebb megérthet, s a leg-

végsőbb esetben nem ért egyet a könnyek s a kacagás okaival. A tizenkilencedik század amerikai irodalmának meg volt a maga »golden day«-je (arany napja), ahogy Lewis Mumford, az ösztönösen érzékeny és értelmileg megbizható amerikai kritikus megállapitja. Az aranyások, a dollárhajszolók, a politikai szélhámosok a harmadrendü vaudeville élvezők, a Barnum-cirkuszok s az egekig érő álmokat a felhőkarcolókkal helyettesitő vállalkozók Amerikáján kivül — már csak a szellemi integritás elve alapján is — illenék ismerni azt az Amerikát, amely a nyers handabandázás közepette a szellem szolgálatában állott s amelynek lelke ép annyira az éneklő emberi magány vetülete mint a magyar vagy orosz vagy transwaali iróé.

Mindezzel korántsem akarom azt mondani, hogy a tizenkilencedik század amerikai irodalmi egyszinvonalu a kulturális értelemben érett vagy érettebb európai országok irodalmával. Dehogy is. Nincs az az épeszü amerikai kritikus, aki ilyen megállapitást tenne. Végül is sem Franciaország, sem Anglia, sem Németország irodalmi hagyományait nem lehetett mesterségesen áttenyészteni az amerikai kontinensre. Amerikának nem volt Chaucerje és nem volt Froissartja, nem volt Lorenzo de Medicije és nem volt James királya sem. Amerika nem hivatkozhatik renaissance multra, sem szkolasztikus hagyományokra; ennek az országnak tradicióitól idegenek a barokk és rokoko emlékek. Sőt Hans Sachsa sem volt, vagy Tinódi Sebestyénje, szóval, ami esztetikai érték vagy mükedvelő becsvágy észlelhető az európai országok kultur-multjában, az hiányzik az amerikai szellemi élet történetéből. S noha kétségtelen, hogy az angol szellemi hagyományok beszivárogtak Amerikába a puritánok segitségével, ezekben a hagyományokban inkább az erkölcsi és vallási szempontok érvényesültek, mint az esztetikai szempontok. Ez érthető. Az uttörők nem érnek rá irodalmat és müvészetet teremteni; kulturájuk a lét gazdasági feltételeinél, az uj környezet meghóditásával járó körülményeknél fogva az erkölcs és vallás. És ha mindezeket a társadalmi, gazdasági és lélektani nehézségeket figyelembe vesszük, akkor annál csodálatraméltóbb és tiszteletreméltóbb az a valóság, amely a tárgyilagos olvasót és kritikust meggyőzi arról, hogy a tizenkilencedik század amerikai irodalma nemcsak kisérletezés, hanem eredmény is.

II.

A tizenkilencedik századot megelőzőleg szépirodalomról alig beszélhetünk. Jonathan Edwards fanatikus prédikációi, Thomas Paine a felvilágosodás racionalizmusából eredő politikai röpiratai és tanulmányai, Benjamin Franklin önéletrajza aligha tartoznak a szépirodalom keretébe. A korai tizenkilencedik század iróit emlitve Washington Irving »Rip van Winkle«-je és Fenimore Cooper »Bőrharisnyája« ugyancsak messze esnek attól a szépirodalmi alkotástól, amelyet a kritikai izlés a maga teljességében elfogadhat. A költők (roszszak) vallási témákról verseltek vagy pedig a kiaknázatlan uj terü-

let lehetőségeit zengték. Szinpadi irodalomról nem szólhatunk. Az amerikai irodalmi alkotások közül a szindarab a leggyengébb s Barrett H. Clark, az amerikai szinházi élet szakértője, beismeri, hogy az első érdemleges amerikai szindarabot Eugene O'Neill irta, aki pedig mai iró. De amikor Emerson megirta a »The American Scholar«-t vagy Hawthorne az amerikai, sőt világirodalom egyik legkülönb regényét, a »The Scarlet Letter«-t, akkor — az irodalmi fejlődés meglepően rövid időtartama ellenére — az amerikai szellemi élet olyan fejlődést árult el, amely minden vállveregetést, kritikai értelemben vett európai apai jótanácsot fölöslegessé tett. A negyvenes évektől a polgárháboruig az amerikai irodalom ép olyan rohamos fejlődésen esett át, az értékek olyan rendkivüli irodalmi gazdagságát tüntette fel, mint a magyar irodalom Kazinczy fellépésétől a Bach korszakig. Néhányan a kiváló irók és költők közül még a polgárháboru után sem szüntek meg alkotni, de születési évük vagy munkájuk lényege a polgárháborut megelőző korszakra esik. Azaz arra a korszakra, amikor a gép és a gyár még nem hóditotta meg Amerikát s amikor az amerikai főiskolák klasszikus nevelése (többé-kevésbbé az angliai Oxford hatása alatt) az irodalom szeretetét kinevelte azokból is, akik esetleg politikai vagy üzleti pályára léptek.

Az élet értelmére vonatkozó viszonylatban a tizenkilencedik század amerikai irodalmát három irányelv jellemzi. Egyrészt a transcendentalizmus, amelynek képviselői főként new englandi irók és költők voltak; másrészt az agnosztikus tragikus érzés, amelynek bizonyos távlatát már Hawthorne éreztette, de legkülönb kifejezője az Európában teljesen ismeretlen Herman Melville, akinek »Moby Dick« cimű regénye, akár Swift »Gulliver«-je, az ifjuság olvasmánya lett, holott központi gondolatában és művészi mélységében azoknak a felnőtteknek szólt, akik a tagadás levegőjében is érzik a misztikizmus érthetetlen valóságát; végül pedig a pragmatikus alkalmazkodás elve, amelynek humorját Mark Twain fejezte ki a legjobban s legsikeresebb, de felszines kifejezője William Dean Howells, a regény- és novellairó. A new englandi transcedentalizmus Emersonban nyert irodalmi megszemélyesitőt; de a tizenkilencedik század második felében Emily Dickinson személyében olyan költői kifejezőre lelt, amely a lelki távlat érzékeltetése és a művészi érzékenység érettsége szempontjából különb Emersonénál. Emily Dickinson tapasztalathiány életében a feltevések, képzelet és kifejezés ereje pótolták a tapasztalatokat. Költészete világirodalmi relációban is kimagasló érték.

A fent emlitett osztályozásba nem lehet beleilleszteni Poet, akinek költészete zene, kritikai müködése uttörés s elbeszélései a rejtélyt érzetető racionális számitás megtévesztően ügyes alkotásai. Ugyancsak kiesik ebből az osztályozásból Walt Whitman; pogány univerzalitása az autodidakta féltudása és a lélek gazdag ösztönének változatossága. Végül Henry Jamest sem lehet beleilleszteni a három világnézeti csoportba, mert jórészt európai légkörben lejátszódó erősen lélektani és elemző regényeiben a snob kulturfölé-

nye, a művészet és a magasabb társadalmi osztály elszigeteltségének szükségessége annyira uralkodik, hogy kozmikus távlatokat igen nehéz kihámozni műveiből. Viszont nem tulzás, ha azt állitjuk, hogy bizonyos korlátokon belül, Henry James lélektani felszerelése egyszinvonalu George Meredithével, a világhirü angol pszichológiai regényiróval.

A tizenkilencedik század vége felé, mintegy átmenetet képviselve a huszadik század amerikai irodalmának naturalizmusához és pozitivizmusához, O. Henry és Frank Norris egyengették az utat Theodore Dreiserhez, aki Zolára emlékeztető szociális eszmekörében bármennyire ma él, mégis inkább a tizenkilencedik század amerikai iróinak csoportjába tartozik.

III.

Ebbe a vázlatos ismertetésbe belekapcsolhattam volna más érdemleges irodalmi neveket, amelyek Európában ismeretlenek. Nem tettem meg annál az egyszerű oknál fogva, mert lényegükben ezek az irók és költők a fent emlitett eszmekör valamelyikét képviselik s a nevek maguk — ma már sokszor ismeretlen nevek az amerikai olvasók előtt is — bizony keveset jelentenek. De jelentőségük az igazán nagy alkotókkal való viszonylatban olyan, mint a magyar irodalomban Tompa Mihály vagy Vajda János relációja Petőfihez vagy Aranyhoz. Azaz: tehetségesek, az alkotó szellem őszinte megnyilatkozói, akiknek esetleges modorosságát, olykor megszűkitett látókörét valamelyes elkerülhetetlen amerikai provinciálizmussal lehet megmagyarázni, akikről azonban nem lehet elvitatni, hogy a művészetet nemcsak didaktikus szempontok alapján fogták fel, hanem a művészetben rejlő törvények tiszteletbevételével.

Nélkülük az ujabb amerikai irodalom Jack Londonjai és Upton Sinclairjei és Joseph Hergesheimerjei elképzelhetetlenek volnának, sőt nélkülük elképzelhetetlenek volnának a mai »időszerű« amerikai irodalom olyan nevei, mint Hemingway, Faulkner, Caldwell. Miért? Mert a folytonosság törvénye alapján, amely az irodalomra ép ugy áll, mint minden más életmegnyilatkozásra, logikus az a feltevés, hogy az ujabb amerikai irók különb és módositott technikája nem válhatott volna olyan frissé és meggyőzővé, mint amilyenné vált. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a mai amerikai irók és költők nagyszerűbbek a tizenkilencedik század amerikai alkotóinál; pusztán azt, hogy ami a művészi érzékenység és bátorság szempontjából magától értetődőbb bennük, az azért válhatott lehetővé, mert a tizenkilencedik század irói és költői a lelki vadonban egyengették a szellem utját. Nekem az a meggyőződésem, hogy a tizenkilencedik század iróiban több volt a lélek; a mai amerikai irókban több az ideg. A tizenkilencedik század amerikai alkotóiban több volt a kozmikus léttudat; a mai amerikai költők és irók inkább véges problémákat ismernek, mint megoldhatatlan végteleneket.

Reményi József

Ilija Berics árulása . . .

I.

Tudtuk, hogy Ilija Berics a dalmáciai Bukovicán született. De ő erősködött, hogy szerbiai s mint ilyen, ugy beszélt a svábokról, mintha a puszta hangjával is már halomra kaszálná őket.

Ugyan emberek, mi az a stratégia és ki az a Mackensen? — — harsogott. Tizenöt nap még az egész és kész. Ausztriának vége!

Pedig a háborunak még csak első évében voltunk, és bár mindnyájan egyenkint gyülöltük a svábokat, a dac nem hagyta Iliját, egész nap szidta őket.

Nem emberek azok, és még kevésbé okosak! Ti meg persze vettétek a sváb könyveket, és aztán mintha az Istent imádtátok volna belőle. Pfuj, szégyen!

Más könyvekhez nem juthattunk; ő azonban inkább unatkozott, de nem érintette őket.

Gyülöletében egyre csökönyösebb lett. Ahol raboskodtunk több katonai kórház volt, és alig volt nap, hogy ne hallottuk volna a háboru gyászmuzsikáját. És végül is, az ember . . . Az első napok friss gyalázatának és sebeinek kinja még érzéketlenné tett mindnyájunkat, szabadságunk elvesztése és üldöztetésünk gyülöletet váltott ki, később azonban . . .

Ha az ember végtelen hónapok minden éjszakáján az elérhetetlen anya és feleség arcát álmodja, mikor a bizonytalanság fájdalmas ösvénye egyre mélyül, s ami még sem a halál, akkor még a leghalálosabb gyülölet is megenyhül a gondolatra, hogy minden embernek van anyja vagy felesége . . . és hogy nem csak mi vagyunk kárhozottak, akik akaratuk ellenére kerültek a nagy vihar forgatagába, ami életünket a véletlen árnyékfonalára bizta . . .

Ilija erre nem adott semmit.

Miféle könyörület, hékás, — vigyázott, hogy a szerbiaiak hangján szóljon — a háboruban nincs könyörület. És mi van az anyákkal? Hát nem ölték meg azokat is, és nem szenvedtek-e az asszonyaink is . . . az emlőjüket veszitve? Gyávák vagytok testvérek, nem emberek; nem szerbiaiak vagytok . . .

Őrünknek, ki nem volt hozzánk rossz, elesett a fia; mi, ha csak pillanatra is, megsajnáltuk a szegény apát. Ilija erőltette, hogy nem érez semmit, sőt nyiltan azt hangoztatta, hogy örül.

Jól van, a kutya gondoljon velük! . . . Bár mindnyájukat sirni látnám . . .

Nem tudtuk meglágyitani. Az sváb rabokkal nem váltott szót, bennünket meg minden kimondott szóért megvetett.

II.

Legfájdalmasabb volt azonban a dolgunk a kis Ancival. Rabkaland, ami a csillogó nap alatt bizonyára jeltelen eset, de nálunk felejthetetlen.

Mindjárt az első átvirrasztott éjszaka félelemben és bizonytalanságban megvirradt reggelén megismertük, ahogy idehoztak minket. Egész éjjel csörögtek a kulcsok és fegyverek a folyósóinkon, mint a halálraitélteknél, a fogház kapuja szüntelenül csikorgott, börtönünk falán meg minden pillanatban átkigyózott a kémlőlyukak rejtett világossága, mig valahol a közelben kutya ugatott, mintha egy halom holttest nyomára talált volna... Az első napsugárral keltünk és csodálkozva láttuk, hogy cellánk közelében ház van. Hónapok mélyén át ablakaink néma, üres falakra néztek, vagy mint a mienk, drótháló val és vasrudkeresztekkel világtalan szemekre... és most ez a ház, fákkal beültetett utakkal, meleg, élő emberi otthon, viszhangos, szabad... mintha bánataink és sóvárgásunk testté lett elvesztett élete volna, ami elmulott s amit ugy szerettünk... Kemegő türelmetlenséggel vártuk a nap keltét, és hogy kinyiljanak az ablakok. Az átszenvedett éjszaka elég tiszta volt ahhoz, hogy anyánk arcát ne álmodhassuk oda. De vágyon rá is gondoltunk és az apákra és minden lényre... És éreztük, hogy az az arc ott derült lesz, ébredéstől üdén szelid, ki örül a reggelnek. Lelkünkben már láttuk is puha fekhelyü nyérdelődését — talán asszony, sőt az is lehet, hogy lányka — kedves tárgyai ismerős biztatásával, fájdalma és reményei erejével fogadja életének uj napját, nem mint mi, elválasztva az uj naptól... Ő, mit is nem áldoznánk, ha valaki csak észre is venné megszenvedett arcunk árnyékát a drótháló sötétje mögött, ha csak egy pillantás is érné szomjas szemeink emberálmát!

És ő mutatkozott először — karcsun és üdén, testében asszony, de leány a kék szemeiben, fénylő arccal, és még az alvás mélyével, köténykéje mint a reggel, fehér, és azonnal minket keresett... Hihetetlen volt. De semmi kétség, az arcunkat, mindegyikünkét külön kereste... Mintha minden álmunk valóra válna, mintha fehér vitorla villana az esőkorbácsolta kietlen tengeren... Majdnem felkiáltottunk. Valamit intett, és két gyermekfej nézett még felénk. Aztán mind a hárman kiáltottak. Valaki megszólalt: »Hát halljuk!« És mikor hallgató szivünkön az öröm reszketett — hallottuk...

Ó, mintha valaki az öklével ölte volna meg mosolyunkat. Olyan hangosan szidalmazott bennünket, hogy az egész ház köréje gyült és segitett neki. Megátkozta mindenünket, ami kedves a szivünké volt. A lelkünk megfagyott.

Igy kezdődött a szerelmünk. Csakhamar megértettünk mindent. A jegyesét elvitték a frontra, és valaki azt mondta, hogy ezért mi vagyunk a bünösök. És mi megbocsátottunk. De a vágyunk erősebb volt a megbocsátásnál. Ez a vágy tiszta volt. Nem mentségül mondom ezt. A szenvedés tette, ami erősebb az ösztönnél. Akkor már békésebben aludtunk és nem lázongott a test kemény fekhelyén. Élet nélkül a test kialudt, csak a lélek virrasztott. Az asszonyra való gondolás eltestelenedett simogató tekintetek, és áldó kezek sóvárgásába s a róla való álmok a képzelet ártatlan lehellet-

csapongásai voltak, mik az életben talán nevetségesek. De itt, ha leköpött volna is, mégis megcsókoltuk volna a kezét.

Másnap nyugodtabb volt. Valószinüleg megrenditette, hogy szidalmai ellenére is szinte lelkünket veszitve nézzük, és hogy egész nap kitartottunk az ablaknál. Nagyon szép volt. Nekem ugy tetszett — talán mert hónapok óta nem láttunk más asszonyt — a legszebb, kit valaha is láttam. Megértettük, hogy szobalány és hogy Anci a neve; és mindez ugy tetszett nekünk ...

Csak Ilija nem lelkesedett. Mikor a lány szidott bennünket, ő bőszülten visszafeleselt. Csak az őrtől való félelem miatt csillapodott kissé. De azért egész idő alatt elfojtott hangon átkozódott s szidta a leányt és bennünket.

Következő nap csak a kezével fenyegetődzött, vagy mutatta a kivégzés jelét; de estefelé már ez is inkább tréfás mozdulat, mint komoly fenyegetés lett. Harmadik nap már bizonytalanul nevetgélt ... Valaki közülünk félig tréfásan, félig őszintén ugy intett neki, mintha kegyelmet kérne; mások is megismételték ezt, és akkor lemaradt a kacagása is. Élesen figyelt a rácson tulra, hogy felismerje arcunk kifejezését, és a feje apró meghajlásán, és elgondolkozó homlokán megérződött szenvedéseink szivébe hullott cseppje...

III.

Ettől kezdve a fehér ház ablakaink egyetlen célja lett és ő közös vigaszunk. Reggel a napot megelőzve köszöntött ránk, este nyugalmat intett, egyetlene minden kedvesünknek. Magaérző jelekkel hirt küldött a világról s a munkáról megtérő rabokkal papirszeletkéket ajándékozott. Ismerte mindegyikünket, tudta az árnyékunkat. Mindent az ablak körül végzett. A legtöbbet adta, amit adhatott: megengedte, hogy lássuk az életét, s ezzel valamit juttatott nekünk is az életből. Résztvettünk érzéseiben, átéltük az ő élményeit s ismertük szokásait. Örültünk az énekének s bár annak tartalma idegen volt nekünk, — vele énekeltünk. Tudtuk mikor kel és mikor pihen el, mikor boldog s mikor szomoru. Mintha drága kezek nekünk irtak volna, örvendtünk ha a frontról levelet hozott neki a posta.

És Ilija? Mintha mindez legkevésbbé sem érdekelné. Neki is volt anyja és menyasszonya, kiknek arcképét magánál hordta s még sem akarta megérteni azt a másik fájdalmat. Igen: nem akarta! A honszeretet, mi őt idejuttatta, megszentelve most szenvedéssel és milliók áldozatával, most megkövesedett a lelkében mint kegyetlen istenség, ki a megváltásért millió más áldozatot követel. Messze az élettől édes büszkeség volt neki szenvedéseinek férfias vállalása, és minden más érzékenység, bensőbb és mélyebb azt az őrét csak erősitette s minden más érzést gyengeségnek vett. Haragudott ránk. És hogy dacoljon velünk nem is rejtette kivánságát, hogy »valamelyik jóravaló kis emberünk kivegye bajonettjével annak a jegyesnek a beleit, hogy egész nap sirni láthassa azt a nő-

személyt.« Mikor egyszer emlékeztettem menyasszonyára és bizonytalan sorsára, dühöngeni kezdett; aztán hallgatagabb lett. Ezzel hajthatatlansága még talányosabb, különösebb, mélyebb volt.... Próbára akartam tenni. Megint beszéltem neki a menyasszonyáról, anyjáról és nővéréről, és az asszonyi varázsról, tekintetének vigaszáról, közelségének megejtő melegéről és — bár folyton ellenkezett, meghallgatott... De amint kérdéssel leptem meg, vagy Anciról szóltam, mindjárt dühösen felcsattant:

Szégyen, amit ti csináltok: gonosz árulás!

Nem engedtem. Miért volna árulás, Ilija, az ember mindenütt ember és vajjon a jó szív, legyen az sváb vagy szerb, nem egyként vigasztaló-e? És aztán a szépség, Ilija, hát a szépség semmi, és vajjon a szived mit sem érez, ha őt jól megnézed?

Ugyan, miféle szépség, morgott. Hát nem bandzsi-e?

Nem birtam vele. Sőt még jobban megmérgesedett, annyira, hogy már nem is káromkodott. Most már csak elvétve nézett a cellák melletti házra és hallgatott.

IV.

Igy multak a napok, rabosan, eseménytelenül, mégis megfénylőn ettől a különös kalandtól. Mintha eltalálna alkonyataink hüvöséhez és megérintené az álmatlanság dermedt tekintetét, mintha mécses gyulna az éjszakában Anci körül, emlékezés magunkra, mint saját közelségünk záloga. E sugárzó ablak, amely anyai nézéssel őrködött fölöttünk — néha-néha megcsillant Ilija konok szemében, de ezt senki sem látta a sötétben, csak én, ki mellette voltam. És az estében, mikor némán követtük árnyékát az ablak leeresztett függönyein, Ilija felnehezedett mögöttem és zugolódott. Egyszer megkisértettem:

Nézd, most készül ágyacskájába, — gondold csak: pehelypuha ágyacskájába és vetkőzik. Figyeld, most bontja a haját; minden mozdulata él bennünk, és ha leveti cipellőjét, ingecskéjében mégegyszer felénk pillant a függöny résén. Mi sötében vagyunk, nem láthat, de tudja a nézésünket...

Egy este láttuk is — csak ingecskében. Elfeledkezett a függönyről és a lámpa, mi előtte világitott, hűen mutatta a nyakát, vállát, teste pompáját... Ámultan néztük. Homlokunk a rácsozatra feszült, mintha szét akarná roppantani és a cella izzott az elakadó lélegzetektől. De, mert az állat soha sem hal meg egészen az emberben, valakiben felhördült a tisztátalan kivánság...

Ilija felportyant.

Hej, kutyafáját, kiáltotta, tehát igy néztek ti a nővérre?!! És mintha az anyát is emlitettétek volna. És hogy a vigasztalástok... Aztán még hogy ti beszéltek nekem!...

Mérgesen maga elé köpött, rávágta magát a szalmára és a fogai között dörmögött vagy egy jó óráig.

Ettől kezdve amint alkonyodni kezdett, leült a fekhelyére, és

onnan bámulta az ablakot. A többiek nem vették észre, én meg hallgattam, hogy megtaláljam majd az ő nyitját. Hamar meg is leptem. Észrevétlenül hozzáhajoltam:

Ugy-e szép?

Megrázkódott.

Hát legyen, lobbant meg, és a takaróval lefedte magát...

V.

És ma egyszerre megoldódott minden. Ugy ébredtünk, mint máskor, az ég derült volt, és Anci még virradatkor ránkköszöntött rendkivül vidáman. Aztán elment valahova. Sokáig nem tért vissza, mikor hirtelen — nagy mozgolódást hallottunk a házban. Valaki asszony futkos és üveg csörömpöl. Gondterhesen kérdeztük: mi ez, rossz sejtéseink voltak. Néhány pillanat multán valaki intett: »Pszt!« Megfeszitetten hallgattunk...

Mi ez az Istenért?.. Vajjon ez — Anci sirása?!...

Ilija elsápadt. Ellökött az ablaktól és homlokát nekivetette a rácsnak. Csodálkozva néztünk rá, de nem szólt senki. Sokáig álltunk igy. A sirásból sikolyok törtek fel, és elveszőn csengtek a néma ablakok üvegén, amelyek fölé árnyak hajoltak.

Mig egyszer Anci az ablakhoz rohant, és széttárta azt. Meg akarták akadályozni, de hiába. Kisirtan és megtörten, mint két mérgezett nyilat, dobta felénk a nézését és sikoltozni kezdett...

Az az első reggel nem volt ilyen, mint ez... A fájdalmas jajgatás záporában összegyült a ház és a szomszédság és mind csak minket néztek. Ő meg káromkodott és átkozott bennünket ugy, hogy még egy fenevad sem tette volna azt velünk, amit ő kivánt. A szenvedély elvakitotta, és a hallgatóit is s először csak mint morgás, majd egyre hangosabban a fokozódó düh kitörései hallatszottak s végül — fenyegetés...

A vesztőhelyre velük, hallottuk.

Áruló banda! Az ő szerbjeik ölték meg a jegyesét...

És mikor az indulat megfeszitette az izmokat s a kövek ablakunk felé repültek, megalázatottan és nyomoruságosan, mintha valóban gaztettet követtünk volna el, visszahuzódtunk az ablakoktól, lezártuk őket és csak azt kivántuk, hogy többé ne halljunk semmit...

VI.

Ismét este van. Ujra világos az ablaka, de a világosság lángja nyugtalan és ismeretlenné lett árnyak sötétlenek a függönyökön. A nap hosszu volt, bár megpróbálkoztunk a dolog könnyebb oldalával; de nem sikerült. Korán nyugovóra tértek mind, csak Ilija elmerülve a helyén, én meg magányosan az ablakhoz dülve gondolkoztam.

Sajnáltam a leányt, de sajnáltam magunkat is. Az első átkok után könnyen megbékitettük; maga és köztünk meglátta a hasonlóságot; a bánat és várás rokonságát, de a remény testvérét is. És

ha hitte is, hogy mi okozzuk a bánatot, mi voltunk a várásában az örömök titka is. De most közénk lépett a halál, — a visszavonhatatlan reménytelenség, fekete űr és árok, mit többé senki be nem fedhet. Még maga a meghalt sem, ha eljönne, még annak sem hinné el már, hogy mi épen olyan bünösök vagyunk, mint ő: Anci... Mert a mély fájás kérlelhetetlenül keresi a bünöst, és minél sötétebb átokkal sujtja azt, annál nehezebb kiesdekelni a megbocsátást... És akkor? A hűvös esti szél feleletet suttogott és felébresztette a szomoru holnapot: közeledik az ősz, visszatérés a halott hónapok bánata, körülöttünk csak sirok és sirások, nincsen remény, sem ébresztő hang... nincs boldog küszöb...

★

Hallod-e, suttogott valaki mellémálltan, szintén rája gondolsz?

Ilija volt. Észrevétlenül jött és megfogta a kezemet.

Gondolkodom, feleltem kiváncsian.

Én is, sóhajtotta elfojtottan.

Megtámaszkodott az ablakban, homlokát beletemette a rácsba és mintha gyónna, ugy szólt hozzám:

Tudom, kigunyolsz, — de mégis: miért épen őt kellett megölniök?... Miért? Mintha az ördög fészkelne bennem, egész nap hangos a lelkem: »Nem, szerb testvér, semmiért sem kellett volna őt!« És a kisértés nem áll meg ennél. Mintha te, a testvér szólitanál, megkérdez: »És talán csak ő eljegyzett?... Vajjon az őr fiának is nem volt-e menyasszonya, — és apja — és még hányan vannak ugy!«

És te? — Ilija!

Ilija egy pillanatig hallgatott, aztán megbánóan nézett rám, mint aki régen bocsánatért esdekel.

Hogy én?... Áruló vagyok én is, testvér, hát igy... gyalázatos áruló...

Bartulovity Niko

Forditotta: **Kristály István**

Ember és szerep

19.

Abból a könyvből, melyet Kazinczy koráról akartam irni, nem készült el csak három tanulmány. (Az első magyar folyóirat, Csokonai és a botanika, A tekintélyes ifjú). Zsinka Ferencnek, aki kislányom temetésén örök irattáskájával szorongott a sárgaföldes gödör partján, néhány hét mulva a kerepesi temetőben adtam vissza a látogatást: én szorongtam az ő sírja szélén. Amikor utoljára benéztem a Nemzeti Múzeumba már beteg volt s mig Kazinczy levelezését kereste a könyvrengetegben, oda-odakapott a füléhez és megtámolyodott. Nemrég házasodott, a lánya alig félesztendős s a régi hivatali szobájából most vonult be egy uj bőrszékesbe, ahová titkárnő jelentette be az embert s igazgatónak címezték a gazdát, ha még oly szerény, igénytelen emberke volt is mint Zsinka. Sajnáltam őt, magam után elsősorban neki köszönhettem, hogy iró lettem. Halálával elvesztettem a Szemlét, a Kazinczy-korról kezdett tanulmány-sorozat folytatására nem kértek fel s hogy a hónapról-hónapra megujuló inger kimaradt, figyelmem másfelé fordult s a könyv terve más tervekben omlott össze.

Nagy része volt ebben a Baumgarten-dij hercehurcáinak. Valahányszor itthon megémelyedtem, vad emigrációs láz tört ki rajtam; hát bolond vagyok én, hogy ennek a halálát koporsójába záró népnek a bajaival bibelődöm; Európa nyitva, hány nagy elme multban és jelenben, a kultúra hosszú galériája az enyém; ha nem lehet érdemesen élni, legalább nézelődjünk s szép dolgok közt surlódva érjük el a halált. A véletlen, mely az igazi iró elé mindig azt a könyvet veti, amelyre szüksége van (vagy inkább mindig vet olyan könyvet, melyet ő a sors útmutatásának tekint) ekkor ismertetett meg Ortegával. Alig egy hét alatt olvastam el minden megjelent munkáját. A legalkalmasabb iró volt rá, hogy a hazai kutyaszoritóért megvigasztaljon: huszadik század összefüggő látképe elé vezetett, ahogy ez a látkép a tizenkilencedik század nagy tömegétől távolodó bölcsész közül kibontakozott. Egy táj vált ki itt, könyvről-könyvre, a mögötte lévő tájból, elkülönitve magát s a háttérbe tólva azt. És milyen széles táj: művészet, politika, a tudomány minden ága nem néhány vonásból, hanem a probléma-felvetés ezer helyen megfigyelt módosulásából állt össze ez a táj s maga Ortega mintha az első tudatos bennszülöttje lett volna. Két dolog tetszett különösen benne: a szellemi élet egységét képviselte a tudományok szak-forgácsolodása után; valami uj enciklopédia félét valósitott meg a teljes érdeklődés jogán s érdeklődésében könnyű volt, találékony, sokszor szinte hazárd; a »puerilédad« bölcsésze, aki játékgömbként forgatja egy pálca hegyén a sokszinü tant, amelyet egy élet munkájával illesztett össze. Ma már látom, hogy volt valami félreértés köztünk, amikor a magam János-vitézsége elé ezt a kardbüvészt állitottam igazolóul s ha Ortega nyomán én is ráadtam a

fejem az »uj enciklopédiára«, abból csak olyasvalami kerekedhet, mint amikor Nagy Károly germán szobrászai a tulfinomult késő-római szobrokat kezdték másolgatni: az eredeti kacér szelleme elpárolgott, de egy uj vaskosabb szomjuság ürügyet talált.

A tizenkilencedik század az a birálata különben, mellyel Ortega rajtatapadt bábot akarta letólni a készülő lepléről, nem ért engem váratlanul. Ha nem is ismertem annyira azt az európai, különösen angol-francia irodalmat, melynek az alapján néhány tanulmányiró kortársam izlését tudatosan huszadik századira cserélte, bennem is feszengett már az ellenmondás; Boda Zoltán vergődése közben falak dőltek össze, amelyek a tizenkilencedik század falai voltak s a Kazinczy-kor iránti előszeretetem, azzal a szünergizmussal, mellyel fejlődő lelkekben szinte kapcsolat nélkül álló dolgok válnak egymás támogatóivá, Ortega munkáját könnyitette meg. A tizennyolcadik századbeli magyar irások forgatása, ha a Kazinczy-könyv nem is készült el, hasznomra volt; egy kultúra-teremtő irodalmi kort fedeztem fel bennük, melyet a tizenkilencedik század kiötlő egyéni teljesitményei idáig elfödtek előlünk. Kisebb irók munkásságában is mennyi gond, latolgatás! Itt értettem meg, hogy ha a nagy szenvedélyt a nagy művek árulják el, a nagy kultúrát a társas izlés csiszoló korongjától ragyogó imponderábiliák.

Van bennem valami felemás. Egyik tanulmányomban »szörnyetegeknek« neveztem el azokat a tehetségeket, akik ugy ülnek a maguk természetében, mint valami veremben, ki-kinyujtják a karjukat a világ felé, de nyujtózásaik után megint csak ott kotlanak külön világukba süppedetten; a közös kultura szavait hallják, de a maguk dolgaira nem tudják alkalmazni; mindent ujból, mégegyszer, talán valami ősi, csak bennük dolgozó derengő nyelvre emlékezve akarnak megnevezni s ha látványosságai is a világnak, maguk reménytelenül idegenek benne. Alapjában én is ezekhez a szörnyetegekhez hasonlitok, de mégsem annyira, hogy vermemhez egészen hű tudnék maradni. A társasélet vonz, igazódni iparkodom a közös eszmékhez, közös szokásokhoz, palléroznám szögletes szörnyetegmozdulataim. Azok közé a műveletlen művelődők közé tartozom, akik darabosabb erényeiket hiába szeretnék előkelőségre, izlésre, simaságra szoktatni. A szörnyeteg és a literátor küzdenek bennem, lerontva s valamelyest ki-kiegészitve egymást. Fejlődésem lőkéseiben hol az egyik került, hol a másik. Boda Zoltánban a szörnyeteg, Kazinczyban a művelődés szomja. A tizenkilencedik század birálatában mindakettő részt vett s mindakettő másképen; Boda Zoltán a liberalizmus szikkadt erkölcse, embersége ellen kelt föl; Kazinczyék a kulturális tengerszint sülyedésére figyelmeztettek, a kiváló egyesek ormai közt. Most hogy Ortega is rámtört uj enciklopédiájával, mely a játékot dicsőitette a veriték helyett, az ő uj huszadik századából csakhamar egész kedvemre való táj lett, — melyen a literátor-álcás szörnyeteg szabadon csatangolhatott vagy heverészhetett. A szellemi életben semmi sem olyan termékenyitő mint a félreértés s ki tudja, hogy az elegáns, de kissé keskenymellü Ortegának ez a fél-

reértett huszadik százada nem hasonlit-e jobban az eredetihez, ép szörnyszerünek és literátorkodónak ezzel az ellenmondó keveredésével, mint az, amelyet az ő német tudománnyal beoltott latinsága a jelenségekből kiolvasott.

Hogy emigrációs lázamat kifelé is mutassam (ez a mutogatás egyik legnagyobb gyengém) a különféle folyóiratokból, melyekbe idáig irtam, a Napkeletbe huzódtam vissza s megigértem, hogy minden irásom nekik adom, ha ők viszont mindet közlik. Erre az igéretre nem volt szükség, ők ugyis közöltek mindet azzal, hogy a többi folyóiratról lemondtam, csak saját vonzerőmet vesztettem el, hiszen egy »csak hozzánk iró« iró a legtöbb szerkesztő előtt ép ugy elveszti varázsát, mint a csak bennünket szerető férj a legtöbb asszony előtt. De nekem szükségem volt erre a lekötelezkedésre, hogy érintkezésemet a magyar irodalmi élettel olyan kis felületre korlátozzam, amilyenre csak lehet. Még a Napkeletből is külön rovatot hasitottam ki, leghátul Kritikai Napló cimen s abban rendeztem be a magam »huszadik századát«. Az idei benyomott 17 könyvismertetésen kivül, melyben fél-Európa fölvonult (Ayala, Virginia Woolf, Borgese, Valéry, Claudel, Huxley, Joyce, Ramon stb) ebben az évben csak három nagyobb tanulmányt irtam: az Ortega volt uj huszadik százados korszakomhoz a nyitány, Byron a bűnbak, akin a tizenkilencedik századért elvertem a port, Vergilius (ez az év volt születésének hétezredik fordulója) a nemes árnyalatok költője, melyre Kazinczy szörnyeteg-tanitvány némi kultur-mimikrivel mutatott vissza. Ó, nagyon előkelő esztendő volt ez ott a Napkelet toronyszobájában, már-már afféle finom európéernek érezhettem magamat, aki mig a forgácsos ládából kiszedett »grape-fruit«-ot kanalazza, megvetéssel néz le a torony alatt lökdösődő szittyákra.

Hogy egy magyar iró miben különbözik egy nyugati irótól, kevesen érezhették annyira, mint én, akit ép ez a különbség akadályozott meg, hogy egészen iróvá legyek. A nyugati iró beáll egy nagy kulturvidék valamelyik parcellájára, arra, amelyik természetéhez legközelebb esik, elülteti és gondozza növényeit s magát a tájat rábizza a százados természeti és társadalmi erőkre, amelyek földjét lerétegezték s müvelt föld és müvelő ember viszonyát azon a területen vérbeivódott szabályokkal rögzitették. A magyar irót az elhanyagolt táj nyugtalanitja; mig palántáit kirakja, a szomszéd vadvizek emelkedését nézi, a kötetlen homokbuckák vándorlásától retteg, banditák ellen szervez álmos farmerekből megbizhatatlan szövetséget. A tájat szeretné rendezni, amelyen él; a társadalmi és történelmi erőket pótolni, amelyek elmaradtak, egy évszázad lenni egy ember helyett, - geológiai erő ott ahol kertész. Mindebben van valami lázas, görcsszerű, kétségbeesett. Ha aztán az ilyen kapa és kard közt kapkodó földművelő egyszer le tud mondani a tájról, behuzódik keritése mögé s azt mondja, müvelem növényeimet, amig müvelhetve és elvakitva-elsüketitve magát a keritésen tuli káosz iránt, ugy kezd élni mint egy iró, maga is meghökken a tulgyors megkönnyebbedéstől, szinte gyanus neki, hogy ilyen kevés fáraad-

sággal ennyi mindent vihet végbe, egész nap dolgozik s ez a dolog mintha pihenés lenne. Igy voltam most én is. A Kritikai Napló havi két-három kis tanulmányán s az előbb említett nagyobb munkán kivül ujabb regény irásába kezdtem, görögül tanultam s a középiskola óta elhanyagolt matematikai ismereteimet ébresztgettem. De mindez csak játéknak tünt fel s én magam valami inyenc ételkostolgatónak, aki a világ elétett tálai közt sétál kanalával s mindennek leszedi a szinét. Szép, nyugodt iróság volt ez. Ekkor értettem meg ebben az uri iróságba természettől beleszületett esztéta-társaim utálatát az én lázas táj-rendező őrületem iránt s ekkor értettem meg a magam megvetését is őirántuk.

A Nyugatba nem irtam az emlékezetes Gellért-tanulmány óta, de Babitscsal jó viszonyban maradtam; sosem voltam jobb viszonyban mint most, hogy a tiszteleten kivül semmiféle munkatársi vagy dijazotti kapocs sem kötött hozzá. Vergilius-tanulmányomhoz fel kellett ujitanom latin emlékeimet s barátaim közül páran, Illyés Gyula, Farkas Zoltán, Busek Loránt, maguk is félbemaradt latinosok, azt ajánlották, találkozzunk hetente egyszer s tegyük össze az eszünket a nehezebb latin auktorok megfejtésére. Vergilius Georgiconján kezdtük; azt olvastuk hol nálam, hol Buseknál s ha »készültünk«, ment is szépecskén. Amikor Babits meghallotta, hogy mit müvelünk mi négyen, megmozdult benne a latin tanár s ő is bekéredzett közénk ötödiknek. Attól fogva természetesen senki sem készült rajtakivül; a latin körből latin iskola lett, ahol a régi fogarasi Babits mutatta be kedves szemelvényeit. Tulajdonkép ez a fogarasi Babits volt az, akit én szeretni tudtam. Könyvtárszobáját, melynek falai az utóbbi időben már tulvékonyak voltak az irodalmi élet mozgásával szemben, a négy Propertiust vagy Statiust olvasó barát a latin nyelv hangfogó tapétáival bélelte ki s a hexameterek, melyeknek utolsó előtti daktiluszán kérdőn emelte fel éneklő hangját, hogy valóban elenyészik-e sorzáró spondeusszal kellemes zenéjük, a ritmus édes autoszuggesztiójában széditették őt, ugyhogy a nagy fekete emberből csak egy élvező száj s két csillogó szem maradt, sötét örvények fölött a költői játék tündére. Ezeknek a latin-óráknak az egyikén olvasta fel Sophokles-fordítását, melyet én akkoriban pedzettem görögül. A fordítás kitünő volt, de a müvészin, sőt büvészin követett szöveg sehogysem tudta hálójába befogni azt, amit én Sophoklesnek éreztem. Arany János egy hangsulyával, egy esetlenségével is méltó tud lenni Aristophanesre, Shakespearere, Babits fordítói tökéletességéből, Dantejánál is éreztem, Sophoklesben méltó hangsuly hiányzott. Sosem ismertem irót, aki a költészetek ilyen nagy játékosa volna, ilyen kevés igazi nagysággal. Ezeken a latin órákon, ahol a játékost élveztük benne, szerettem is őt s ha később szembe kellett kerülnöm vele, akit bántottam, sosem a latin órák hexameter izlelő költője volt, hanem »próféta«, akiből ép próféta hitele hiányzott.

Persze az az ördög, amely pályám kezdetén az Osváthoz irott levélbe organizátori igényeimet beleszurta, most sem engedte meg,

hogy afféle nyugodt, a maga kertjét-kapálgató iró váljék belőlem. Hiába raktam félre, mint egészségemnek ártó izgató szert a magyar könyveket; egyiket-másikat, ha másért nem, barátságból elolvastam s ha elolvastam már már bírálatot is irtam róluk, ugyhogy Hartmann János, a másodszerkesztő csakhamar zugolódni volt kénytelen a sok Móricz, Illyés, Bochuniczky stb. cikk miatt: a Nyugat meg sem emlékezik »a mi iróinkról« s a mi kritikai rovatunk velük van tele. Csakhogy az »én iróim« nekem ekkor már sokkal fontosabbak voltak »a mi iróinknál«. Ez az esztendő volt az, amelyben a háboru után feltünt fiatal irók derékhada kibontakozott, az irodalmi atmoszférán érezhetővé váltak a beléheveredő friss lélekzetek. Az az »uj nemzedék«, melyről annak idején Csvátnak beszéltem, megjelent s ahogy a fejek feltüntek, kiötlöttek, mintha csakugyan ahhoz az uj nemzedékhez kezdett volna hasonlitani, mely mögé, mint egy szerény pluralis majestalis mögé, annakidején egymagamat rejtettem el. A grape fruit-evésnek az előkelő toronyszobában vége volt. Talán mégis csak támad itt egy csapat, amely fiatalságát dobja be közállapotainkba — ellenszerül. »Az organizátor«-hét szimatolt, s türelmetlenül megreszketett. Egyik nap három uj kritikával leptem meg Hartmannt: egyik iró sem tartozott a »mi iróink« közé s kettő közülök: Fenyő és Gelléri zsidó volt. Hartmann udvariasan kért, hogy mondjak le ezekről a bírálatokról, minden folyóiratnak »vannak szempontjai«, a Nyugatnak is. Én ragaszkodtam megállapodásunkhoz, ha én minden irásom nekik adom, tessék ők is, közöljék mindent. Néhánynapi levélváltás után szakitottunk. Ez a gyors, szinte kierőszakolt szakitás hálátlanságnak tünhetett fel annyi előzékenység, azt is mondhatnám, gyöngédség után. De a személyes jóviszony sosem feledtethette velem a siralmas tüdő-fullasztó környezetet s most hogy itt is, ott is uj bajtársak tüntek fel, magamnak tartoztam vele, hogy tüntessek mellettük, mintahogy a rab is nyugtalan lesz és szökni próbál, ha közeledni hallja az ágyuszót.

Amikor a Napkeletet otthagytam, még nem tudtam, hogy irói bujdosó utamon kapok-e a következő éjszakára száliást, hiszen ez volt az egyetlen folyóirat, amelybe még dolgoztam. De Babits, amikor a szakitásnak hire futott, maga keresett fel; hivott a Nyugathoz, valami társ vagy segédszerkesztőséget is felajánlott, abban a részben, melyet ő szerkesztett s Móricz a filológiai közlönyhöz hasonlitott. Előttem volt, amit egy esszé-iró csak kivánhatott: a görögökről, Shakespeareről, Csokonairól irhattam a Nyugatba s a magam kedvére szerkeszthettem kritikai rovatát. Én többet kértem ennél, amibe Babits igazán csak azért egyezett bele, hogy a maga táborában láson: teret egy tanulmány-ciklus számára, amely az uj nemzedék iróinak lesz nagy-paráděja.

Ennek a tanulmánysorozatnak talán a második vagy harmadik darabján dolgoztam, amikor Magda lányunk megszületett. Pocó halála után nem akartunk többé gyerekről hallani; de csak néhány hónapig, akkor annál vadabbul tört ki rajtunk a gyerek-szomj. Ugy éreztük, hogy ha gyerekünk nem születik, hamarosan megöreg-

szünk, egymás iránti gyöngédségünk mögött már ott volt a meddő házasságok sivár csöndje, a kettes étkezések utáni hosszu hallgatás. Akinek már volt gyereke, annak kibirhatatlan ez. Aki szül, a halált tömi, mondta a hal-száju, fuldokló kislány emléke, de én, aki élni akarok, annak minél több élettel kell kapaszkodni a világba, replikázott az ösztön. Négy év telt el kislányunk halála óta s három gyerek sir, nyafog, hizeleg az elvesztett helyén. Amikor nyugtalan emberek az egykéről vitatkoznak, én magunkra gondolok. Mi is egykésnek indultunk; a halál tanitott meg rá, hogy a gyermek az életnek épolyan nélkülözhetetlen szerve, mint a máj, a sziv vagy a tüdő.

Németh László

Örökség

Valamelyik ősöm jobbágy lehetett,
kihasznált, nyomorult cseléd,
ki az úr vásznát zokogva fonta,
mindig csak jót akart
és mindig szenvedett,
mert rászedték naponta.

Ő nem hiszek, jaj, nem hiszek azóta,
csak lézengek, mint bérenc,
ki züllik, hogy terveit feledje,
hitetlen fohásszal
állok oltár elé,
amelyben nincs ereklye.

Mondhatnál bármit, csókolhatnál bárhogy
rászedett ősöm zokogna,
s ha hivnál, ha ezerszer meghalnál,
én lesütött szemmel
fürkésznélek ott is,
a szörnyü ravatalnál.

BERCZELI A. KÁROLY

Vásár

Már kora hajnalban megindult a népvándorlás. Orditó barmokat hajtottak az országutón, mezitlábas legények csoportokba kötött megfésült sörényü lovakat vezettek és borjak sirása, bárányok bégetése uszott a felszálló porral a levegőben. Nagy szekereken megrakott ládákkal a vásárosok jöttek lassan kocogva csontos gebéikkel, istentelenül káromkodtak, mert az ünneplőbe öltözött parasztok tajtékzó parádés-lovaikkal elébük vágtak, felkavarva a port, hogy az utánuk jövők fuldokolva kapkodtak levegő után.

S mire a nap feljött az égre, olyan lett az országut, mint a viharelőtti égbolt tobzódó sürü felhőkbe burkolva. Ahogy a fuldokló bukik fel a vizből, ugy tüntek elő tisztább légrétegben a vágtató kocsik, orditó barmok és emberek, hogy kis idő mulva ujra elveszszenek a sürü szürkeségben. Sokszor semmi sem látszott a porfelhőből, csak a siró állatok és káromkodó emberek hangja szállt sértetlenül, de értelmetlenül összefolyva, mint valami elkeseredett pogány harcnak kisérőzenéje.

A vásártéren ezalatt feltürt ingujju legények karókat vertek, sátrakat állitottak a dengelt földön, mások meg a portékát rakták ki a ládákból. A lacikonyhák előtt vörös parázs felett már forgatták a nyársra huzott kövér birkákat.

Céhek szerint osztották fel a helyeket. A tér egyik felében az iparosok sátrai álltak, a szabók, szücsök, papucsosok, bognárok, bádogosok és kádárok sátrai, a másik részében az igazi vásári árusok porcellán babákkal, ugráló majmokkal és más játékokkal.

Azok, akik már elkészültek sátraikkal vagy akiknek legényei végezték ezt a munkát, csoportokba verődve a lacikonyhák előtt ácsorogtak. Pálinkás butykost szorongattak a kezükben, tréfálkoztak, ugratták egymást és hangosan nevettek. Jókedvük igazán csak akkor lett, amikor közvetlenül a lacikonyhák mellett megállt egy kocsi. Szegényes kordé volt ez, szamár volt elébe fogva és asszony, férfi, meg egyerek szállt le róla.

— Itt a szent család! — kiáltotta kaján röhögéssel a társaság.

— Lesz-e jó vásár Szent József uram? Csak imádkozzon értünk is, hadd vigyünk haza egy kis pénzt a bugyellárisban.

Ilyeneket kiáltottak feléjük, de azok mintha meg sem hallották volna, szótlanul rakosgattak a kocsi körül. Valóban furcsa emberek voltak. A férfi, aki körülbelül negyven évesnek látszott, hosszu fényes fekete hajat viselt, arca sűrű szakállal volt benőve. Sápadt, szomoru arckifejezésével, bánatos szemeivel kétségtelenül hasonlitott az olasó szentképek alakjaihoz. Az asszony, aki tiz évvel lehetett fiatalabb az uránál, nyulánk, magas büszketartásu nő volt, ugyancsak fekete hajjal és ugyanolyan szomoru alázatos arccal. Fenséges szép alakja és arcának alázatos kifejezése valami megrendítő szomoruságban találkozott. Bizonyos, hogy a társaság inkább sóvárgó éhséggel nézte s csak amikor a nagyhaju szent emberre esett a szemük, akkor nevettek és gunyolódtak, inkább bosszuból,

mint játékos ugratásból. A fiatal bicsesz-nadrágos papucsosmester meg is jegyezte:

— Az egész portékámat oda adnám, ha az enyém lehetne ez az asszony. Sokszor kérdeztem már tőle, hogy mit evett azon a mamlasz urán, hisz olyan az, mintha fából faragták volna.

Ezalatt a nagyhaju ember felállitotta sátrát, az asszony meg az árut rendezgette. Rózsafűzért, imakönyvet és szentképeket árultak. Az ember valamikor asztalos volt, de aztán vallási rajongásba esett, hosszu hajat, szakállat növesztett, kereszteket faragott és imádkozott egész nap. Később a feleségére is átragadt ez a mánia, akkor a vásárokra kezdtek járni magukfaragta keresztekkel, gipszszobrokkal és rózsafüzérekkel.

Amit most kiraktak a vásárlók elé, azt mind ők maguk csinálták. Gipsz-szobrocskáik nevetségesen szánalmasak voltak. Szent Antalnak akkora volt a feje, mint az egész felső teste. Arca rikitó festékkel volt bekenve, vastag lelógó bajuszt festettek az orra alá, világoskék szemet, akár valami gyermeklánynak, az orra pedig széles volt és vörös, mint a részegeseké. Szegény jó, szent Jeromos pedig nála is csufosabban nézett ki. Tulajdonképpen nem is látszott embernek, inkább valami halomnak, buckának a sivatag közepén. Arcát nem lehetett látni, homlokával a földet érintette, miközben Seherezáde — csunya kövér nő volt — eltáncolta felette a nagy kisértést. A jóságos szent Klára szép arca eltorzult, amint az asztal végén csücsült, mintha csak rosszallaná a sok rikitó festéket és rosszul mintázott szent testvéreit.

Rettentően nevetséges volt ez a kiállitás s mégis lélekbe markoló, borzalmas. Alig is adtak el belőle valamit. A parasztok csak messziről nézték a szobrokat, miközben arcukról irtózat tükröződött. Vásárolni kevésnek volt kedve. Jobban szerették a megfésült, tisztaarcu szenteket az olajnyomatokon.

Az országuti porfelhő, mintha az emberek magukkal hozták volna, ott uszott már a tér felett a levegőben. A vásár megindult. Az előbbi lármás társaság szerteoszlott, ki-ki a maga sátrába ment kiszolgálni a vevőket. A nagyhaju ember ugy állt apró szentjei felett, mintha gyermekei lettek volna.

A körhintás elkopott keringőket nyaggatott a verklijén. Valami hordó tetején egy ember állt frakkban, kemény kalappal a fején és egyre orditott:

— Halló, halló! Fatima a jövőbelátó nő...

Másfelől a pántlikás zsidók éneke hallatszott, amint a harisnyát, szalagot, madzagot kinálták. Egyik sátor előtt félmeztelen ember állt és szemérmetlenül állitotta magáról, hogy:

— Én vagyok a világ legerősebb embere, aki a földhöz ver nagy jutalmat kap, akit meg én verek oda, az nekem fizet tizszer kevesebbet.

A parasztok szájtátva bámulták, az erős ember pedig tovább buzditotta őket. Némelyek bátorságot kapva megtapogatták dagadó izmait és sóvárgó szemmel nézték a tetoválást a testén. Halfarku nő volt a mellére rajzolva, amint tenyerébe hajtott fejjel alszik, kar-

jain horgonyok diszelegtek — valamikor hajón szolgált — mégis a legfurcsább volt, hogy egyik fülének fele hiányzott. A bátrabbak kérdésére aztán az erős ember erre is talált mesét.

— Egyszer, amikor Afrikában birkóztam s a fekete atlétákat már mind a földhöz kentem, jelentkezett egy hatalmas alak. Egy fejjel volt magasabb nálam és azt mondták, hogy ő a legerősebb ember egész Afrikában. Csak nevettem magamban, aztán gyorsan megettem egy egész nyársonsült malacot, megkentem magam kutyahájjal és szóltam neki, hogy most már jöhet. Nohát nem volt könnyű dolgom vele, de egy félóra alatt mégis legyürtem. Amikor kétvállra fektettem, mérgében a fekete egyszerre csak elkezdte vicsoritani a fogait, aztán a fülembe kapott és egy pillanat alatt leharapta. No nekem erre több sem kellett. Öklömmel fejbevágtam, ugyhogy mindjárt kifolyt az a fekete agyveleje.

Amikor befejezte meséjét, elégedetten nézett végig a szájtátó, megkukult parasztokon, aztán beszólt a sátorba:

— Adj valamit enni Maris, mert éhen döglök.

A parasztok céltalanul ögyelegtek a vásárban. Büszkén, öntudatosan igyekeztek viselkedni, mert tudták, hogy mindez értük van. Ünnepelteték magukat, de egyre ujabb és ujabb érdekességet mutattak a ravasz vásárosok, hogy vissza estek a néma csodálkozásba. Igy kezdődött a vásár.

A vásárosok mind babonás emberek. Káromkodnak ugyan, de inkább szokásból, mint elvetemültségből. Lelke mélyén mindegyiknek ott ül valamilyen szent, aki megvédi a bajtól s nem egynek szentelt skapuláré van a kabátjába varrva. Már hajnalban megállapitották, hogy bárányfelhők kergetőznek a nap körül s keletről nyugatra vonulnak, igy hát biztosan jó vásár lesz; ezt mindenki tudja. S ugy is lett.

Tiz óra felé már nemcsak a parasztok, de vásárosok is szállingóztak a jó vásár jeléül a lacikonyhák felé. A frakkos ember, aki a távolbalátó nőt ajánlta, már berekedt a kiabálásba, az erős ember pedig egyre ritkábban mutatkozott sátra előtt. A jó üzletmenetet ő kizárólag azoknak a takaros izmos cselédeknek köszönhette, akik a pálinkát mérték a parasztoknak.

— Itt van — mondták, amikor átnyujtották az italt — aztán, ha ezt megitta, biztosan odaveri azt az erős embert. S a parasztok biztak a pálinkában. Egymás után gyürték fel ingujjaikat.

De a vásárosok látnoki tudása nagyon egyoldalunak bizonyult. Az ártatlan fehér bárányfelhők ugyan elvonultak a nap körül, de helyükbe barátságtalan fekete felhők tornyosultak. Hirtelen szél kerekedett, fékevesztett bolond nyári szél s megkapaszkodott a sátrakban, mintha a magasba akarná röpiteni őket, a kikeményitett szoknyákat is fellibbentette s a fényképész kirakatát ugy söpörte le a helyéről, hogy ezer darabba tört az üvegje. A parasztok a lacikonyhákba menekültek, mert azoknak volt legerősebb a sátorponyvájuk, a vásárosok pedig a lesöpört árut szedegették, aztán meg sátraikat erősitgették, kötözték a fergeteg ellen. Pillanatok mulva nagy nyári zivatar csapott le. Nehéz cseppekben kezdett esni s azután mintha

csak kánából öntötték volna. Egész tengert zuditott nyakukba a haragos Isten.

Sehol egy emberi lélek nem látszott, csak a szent család szàmara állt az esőben türelmesen, előre ejtett fülekkel, mint a jóság és sorsába törődöttség örök, szimbólikus szobra. A nagyhaju ember bebujt sátrába a furcsa szentek közé és imádkozott. Felesége a gyermekekkel éppen akkor ment ebédelni, amikor a vihar kezdődött s az eső elől már nem tudott visszajönni. S ahogy az ember igy tenyerébe temetett arccal imádságot mormolt, egyszerre csak fellibbent a sátorlap egyik vége és bebujt rajta egy idegen emben. Tarisznya lógott a vállán, mezitláb volt és ő is nagy bozontos szakállt és kuszált, hosszu hajat viselt. Hetven évesnek látszott ez a koldus külsejü ember, de szeme fiatalosan és ravaszul villogott.

Köszönésére a szentes ember felriadt imájából. Gyanusan, szinte rémülten nézett az öregre. Amaz pedig, mintha csak régi ismerősök lettek volna, barátságosan mondta:

— Ne félj, no. Nem bántlak én sem téged, sem a szentjeidet. Tulságosan öreg vagyok már a gazemberségre. Csak az eső elől menekültem ide.

— Messziről jössz-e? — kérdezte a szentes ember. — Mert ugylátom nem vagy ide való.

— Ha azt mondanám, hogy a világ végéről jöttem — felelte nevetve az öreg — bizonyára azt hinnéd, hogy őrült vagyok. Pedig csak ugy van, hogy ott kezdődik a világ, ahonnan az ember elindul.

A szentes ember szerette a képletes beszédet, de ebből nem tudott kiokosodni. Egyre nyugtalanabbul nézte az öreget.

— Tulajdonképen hova való vagy? Merre van a hazád?

Az én hazám mindig ott van, ahol éppen vagyok. Mint ahogy a madárnak sincs hazája és mégis otthon van, bárhova repül. Ugy vagyok én is.

— Hát családod van-e?

— Nincsen. Minek is lenne. Magam sem kellek senkinek s ha nem volnék olyan, amilyen vagyok éhen halhatnék. Csakhogy én nagyon jól ismerem az embereket. A föld, a folyó, az erdő mindenütt más, csak az ember egyformán ugyanaz, bárhova mégy is. S én ugy bánok velük, mint a szeliditett állatokkal. Ha akarom szelidek, a kezemet nyalják, ha meg ugy akarom, egymást is felfalják.

A szentes ember csak nézte, nézte s hang nem jött a torkára. Az eső kitartóan esett, a sátor végén rést talált éppen a szobrocskák felett, hogy valóságos szines tócsában usztak a szánalmas apró figurák. Az öreg vándor pedig igy beszélt:

— Most, hogy ilyen szépen kifaggattál a magam dolga felől igazán illene, hogy magadról is beszélj. Látom kegyszerekkel csalod az embereket, de hát ez bizonyára nem minden. Talán tudnál valami szépet mondani, amiből én is tanulhatnék.

A szentes ember savanyu arca most hirtelen felderült és átszellemült boldogságban ragyogott. Ajka megvonaglott, mint a betegeké, majd igy szólt:

— Jézus Krisztus, Istennek fia bocsásd meg a világ büneit.

Az öreg először csak mosolygott ezen, aztán hangosan nevetett.

— Most már igazán látom, hogy nincsen dolgom veled. — Hamiskásan nevetett aztán így folytatta:

— Ne azt kérdd, hogy megbocsássa, hanem azt, hogy megelőzze, mert a holtat nem lehet feltámasztani s az éhesnek nem ad kenyeret a megbocsájtás. Hanem azt hiszem az eső már elállt s én mehetek.

Azzal fellibbentette a sátorlapot és köszönés nélkül eltünt.

A szentes ember teljesen magába roskadt, amikor az öreg elment. Nem tudta sehogyan megérteni a rejtélyes, furcsa idegen látogatását. Sötét gondolatok fészkelték magukat a lelkébe és rossz látomásai voltak.

— Talán maga a sátán volt? — gondolta és szorgalmasan morzsolta tovább a rózsafüzért. De a nyugtalanság megtelepedett benne, mint rossz fekély, nem tudott szabadulni tőle s az imát is csak gépiesen mormolták reszkető ajkai.

Ezalatt az eső valóban elállt. A nap vörösen izott az ég nyugati peremén és szines engesztelő szivárvány hasitotta ketté az égboltot. A lacikonyhák felől tömegesen özönlöttek az emberek. Lármásak voltak, duhajkodók, részegek. Amig az eső esett leitták magukat.

A szentes ember kiment, hogy felgöngyölitse sátrának egyik oldalát s amint a lármás, részeg emberek felé nézett, ugy érezte, mintha fejbe verték volna. A bricsesz-nadrágos papucsosmesterbe karolva a felesége jött, bizonytalan imbolygó léptekkel, kuncogva és nevetgélve, mintha meghibbant volna. A társaság meg biztatta a papucsost:

— Csak vidd haza, most már biztosan lemond róla az ura. Szent embernek nem kell az ilyen asszony. — De az ember nem várta meg, mig hozzá ér a csőcselék a feleségével. Visszament sátrába, leült egy sarokba és élettelenül nézett maga elé.

S mikor a sátor elé értek, az asszony, mintha hirtelen magához tért volna hangos jajveszékelő sirással berohant és az urára vetette magát zokogva. A gyermek is ott sirt mellettük. A részeg társaság egy kissé alábbhagyott a röhögéssel, de a papucsos nem akart ebbe belenyugodni.

— Amál — mondta rekedt hangon. — Amál gyere velem, látod, hogy nem kellesz annak a bolond embernek. Amál, gyere.

De az asszony csak tovább csókolta bozontos szakállu urát, aki mozdulatlanul, lehunyt szemmel feküdt, mint a halott.

— Amál gyere — folytatta a könyörgést tovább a papucsos — gyere és hozd a gyerekedet is, majd felnevelem én, külömben, mint az apja.

A csőcselék is mozgolódott, tettszett a papucsos önfeláldozó igérete. De hamarosan ijedten torpantak meg. A szentes ember lelökte magáról a feleségét és egy hatalmas ugrással a sátor előtt termett. Ökleit összeszoritva, karjait a magasba emelte és tajtékzó szájjal üvöltötte:

— Átkozottak! Legyen átkozott a fajtátok, verjen meg az Isten

benneteket, feleségeteket, gyermekeiteket! Takarja el az Isten a napot előletek, fertőzze meg a véreteket, tegyen némává, süketté benneteket, bénitsa meg testetek erejét, hogy ne vétkezhessetek Isten ellen s aki alázatos szolgája az ember ellen.

A tömeg földbe gyökerezett lábbal állt. Mindenre számitottak csak erre nem. De a papucsos hamarosan magához tért rémületéből.

— Hogy mersz igy beszélni? — kérdezte rekedten. — Hogy mersz átkozódni te, aki meggyalázod az Istent minden szentjeivel, aki sátáni képeket faragsz róla, hogy pénzzé tegyed azokat. — S ökölbe szoritott kezekkel felé indult. A csőcselék követte, szitkozódott s mint az éhes farkascsorda ugy közeledett a még mindig égnek emelt kezü ember felé.

— Legyetek átkozottak, nyomorultak! — kiáltotta mégegyszer a nagyhaju ember aztán elvágódott a porban, mert botok emelkedtek a levegőben és lesujtottak rá. Alakja egy pillanatra elveszett a nyüzsgő eszeveszett tömegben s amikor láthatóvá vált, már csak a csizmáktól széttaposott véres teste vonaglott. S a vérében fekvő test mellé még odadobálták a rikitó szinü szeneket, a nevetséges torz figurákat, melléje dobták, mint a hős mellé a kardját.

Az asszony, gyermekével együtt ájultan feküdt a sátorban. A részeg csőcselék csak a csendőrök láttára tért magához. Akkor mint a megvert állat, lehorgasztott fejjel, lelógó karokkal megindult mind a harminc-negyven ember a csendőrök előtt.

A frakkos ember most ijedten dugta elő fejét sátrából, a birkózó is elő merészkedett s a vásártér másik végében szaporán szedte lábait a ravasz öreg vándor.

Herceg János

Palesztina gazdasági helyzete

Csodálkozni fog az az olvasó, aki ezt a cikket olvassa és Palesztina aránylag fejlett iparáról, mezőgazdaságáról hall és másrészről hallja a Szentföld terméketlenségét. De én még többet mondok: az itt ismertetett mezőgazdaság, ipar ellenére is ennek az országnak népe nem élhetne meg a saját erejéből és munkájából és valóban nagy része nem abból él, hanem a külföld támogatásából, amint a zsidók nagy része a világ kapitalista zsidóinak pénzéből él, vagy a katolikus lakosság jó része a Szentföldre érkezett adományokból tengeti életét. Az országnak több mint egy millió lakossága csak akkor fog megélni a saját erejéből, ha ez a rengeteg befektetés már meghozza a maga kamatját. Mert meg kell gondolnunk, hogy ennek a 24.000 négyzetkilométer kiterjedésü országnak több mint egyharmada terméketlen terület, semmire sem használható, hiszen Judea déli részében egy tagban 8000 négyzetkilométer teljesen haszontalan, terméketlen terület; müvelhető terület csupán 2000—3000 négyzetkilométer, de ez is sovány föld; 500—1000 négyzetkilométer az erdős rész, mig a gyümölcs- és olajfával beültetett terület 5000 négyzetkilométer. De mindezen a területen csak a világháboru után kezdődött meg az igazibb, intenzivebb munka, mert hiszen a négyszáz éves török uralom minden gazdasági és ipari fejlődést megakadályozott a Szentföldön. Ezért remélhető, ha ez a haladás még legalább két évtizedig tart ezen a földön ebben a tempóban, akkor Palesztina az Elő-Ázsiai országok között vezető helyre küzdi fel magát és jólétet teremt határai között. Ha azonban a jelentős külföldi anyagi segitség hirtelen abbamaradna és a megkezdett vállalkozásokat kénytelenek beszüntetni, akkor a nyomoruságot felfokozott igényeikkel jobban éreznék, mint annakelőtte.

Palesztinát kedvező földrajzi fekvése nagy kereskedelmi országgá fejlesztheté. Az ókori történelem folyamán az Ázsiát és Afrikát, a nagy asszir-babiloni, később perzsa birodalmat az Egyiptommal összekötő Via maris-on, a kontinenseket összekötő nagy országuton feküdt, amelyen az emlitett országok kereskedelme lebonyolódott. Ez a kedvező fekvése a Földközi tenger partján nagy közvetitő szerepet juttathat neki és élénk kereskedelem szinterévé változtathatja ma is az országot a tengertől távolabb fekvő Arábia, Irak, Transjordánia és a damaszkuszi szir köztársaság számára.

A gazdasági helyzet megértésére szólok az ország mezőgazdaságáról, iparáról, kereskedelméről. A mezőgazdasági helyzetet azonban csak akkor értjük meg, ha ismerjük Palesztinában a földnek, mint ingatlannak a kezelését, illetve jogi helyzetét. Az ingatlannak mulk a neve, amikor a tulajdonos szabadon rendelkezhet vele, kivéve a moszlimokat, akik az ingatlannak csak egyharmadáról végrendelkezhetnek szabadon, mig a másik kétharmada az örökösökre száll a legfőbb moszlim törvényszék itélete szerint, amelyet az angol kormány is elfogad. Az ingatlant miri-nek hivják, amikor a tulajdonos

jogait az állam gyakorolja, mig annak használatát, müveltetését és gyümölcsöztetését magánszemélyek gyakorolják, bért nem fizetnek érte, de más részről nem ajándékozhatják el, végrendeletileg nem rendelkezhetnek fölötte. Ha három évig egy folytában nem müvelik elégséges ok nélkül, visszaszáll az államra, halál esetén az állami örökösödési törvények szerint kapják meg utódok, ezek hiányában visszaszáll az államra. Palesztinában a legtöbb müvelhető föld ilyen természetü miri-ingatlan.

A legtöbb faluban a miri-nek mashaa a neve, amikor a nagy közös terület a falu 4—5 elökelő parasztjának a nevén áll, de a valóságban az összes falusiaknak van abban haszonélvezeti joga. Ez a különböző falvakban a legváltozatosabb formákban történik: az egyes falvakban minden egyes gyermek a születésekor részt kap a közös birtokból, másutt csak a fiugyermekek, másutt ismét a leánygyermek, ha a faluból kiházasodik más faluba, elveszti jogát. Egy azonban mindenütt egyforma: hogy senki egyén sem mondhatja örök tulajdonának a föld egy részét és az egyesek nem állandóan ugyanazt a részt kezelik. Időnként (rendszerint 3 évenként) történik az ujraelosztás ünnepélyes szertartások közepett, amikor sorsot, illetve követ huznak és arra van felirva vagy másképen jelezve a földrész. Miután a földet kiosztották, uj tulajdonosa felszántja, beveti, de rendszerint az egész területet ugyanazon gabonaneművel, hogy a közös aratási munkálatokat könnyebben elvégezhessék és az osztozkodásnál a veszekedéseket elkerüljék. A legtöbb falu a mashaa területet három részre osztja és egy részt minden esztendőben parlagon hevertet. Mivel a földek termékenység és hozzáférhetőség szempontjából nagyon különbözők, minden falusi kap szántót a jobb földből és a rosszabból is, amelynek eredménye, hogy a hosszu és keskeny szalagokat, mint nadrágszijakat látunk a faluk határaiban. A közös földek osztozkodása sok veszekedéssel jár és azt eredményezi, hogy senki sem müveli tisztességesen ideiglenes birtokát, amely miatt a föld termékenysége és az ország jövedelmezősége szenved. A kormány most ismételten ajánlatokat tett a palesztinai falusiaknak a mashaa birtokok végleges elosztására.

Az ingatlanok negyedik kategoriája a waqf (vakuf), amely a mi egyházi és hitbizományi birtokainknak felel meg, vagyis el nem adható, ki nem sajátitható birtokok, amelyeket mint a moszlim vallási intézmények birtokait a vallási törvényszék igazgat. A legfőbb waqf bizottság Jeruzsálemben van a Moszlin főtanács mellett; ezen birtokok jövedelme a moszlim vallási jövedelmek 55%-a Palesztinában és a waqf-ok jövedelme az ország jövedelmének 12%-a. Ez az összeg évenként kb. 60.000 angol font.

Természetesen ezen birtok-elnevezések az araboknál találhatók meg, mert a palesztinai zsidó koloniák gazdasági berendezkedése más természetü.

Amikor az angol hatalom az országot gondozásába vette, rendszeres gazdálkodásnak, vagy erre irányuló intézményeknek, mint például földmivelésügyi minisztériumnak a nyomát sem lehetett ta-

lálni: teljesen szüz területet vehettek rendszeres gondozásukba, befektetésekre és a fejlődés megindítására. Megindult a munka, de legnehezebb része volt a hivatalos és nem hivatalos tényezők munkáját összhangba hozni. Mindkét részen megindult a szervezkedés, a talaj tanulmányozásának, felismerésének munkája: együtt dolgozott a geológus, a talaj-kémikus, a termelő, a kertész, az állattenyésztő és a farmositó szakember, bizottságokban tárgyaltak és kidolgozott mezőgazdasági programmot adtak az angol kormánynak. A kormány erre megszervezte a földmüvelésügyi minisztériumot és neki adta át a munkaprogrammot. Mindenekelőtt az állatvészt, a sáskajárás és a különböző pestises rovaroktól okozott pusztitások megelőzésére tettek óvóintézkedéseket. Utána gyakorlati mintagazdaságot állitottak fel Acre-ban és Beisanban, kertészetet Jeruzsálemben és Jerichóban (El Riha), ménestelepet Acre-ban, 16 erdőiskolát és 24 faültetvényt a különböző kerületekben, Haifában pedig tengerészeti laboratóriumot a halászat müvelésre. A gyümölcstermelés fokozására facsemetéket osztogattak ingyen vagy olcsó pénzen a lakosságnak, az állattenyésztés nemesitésére a kormány fajlovakat és fajbikákat hozatott külföldről és a tartományi telepeken helyezte el.

Mezőgazdasági tisztek, állatorvosok, erdészek és más gazdasági szakemberek állandó érintkezést tartanak fel a lakossággal, amely bizony tanulatlan; ezért arab és héber nyelvü gazdasági felvilágositásokat, gyakorlati utasitásokat juttatnak a kezükbe, melyeket azután a falusi tanitók magyaráznak meg a népnek. Gyakorlati földmives iskolákat állitottak fel Tulkaremben az arabok, Táboo hegyének lábánál a zsidók számára.

Palesztina mezőgazdasági termékei a buza, rozs, lencse, bab, borsó, durrah (köles), sesame, olajbogyó, olaj, főzelékfélék, saláták, a gyümölcsök közül a szőlő, füge, dinnye, narancs Jaffa vidékén, datolya a tengerparton és Jeninben, a banán Jaffában és Jerichóban, a sárgabarack: a mish-mish a beduinnak legkedvesebb gyümölcse; őszibarackot, almát és körtét csak helyenként és keveset termelnek; dohányt is termelnek átlag évi négyezer métermázsa mennyiségben.

Az olajfák a legtöbbször látott fák Palesztinában: a terraszszerüleg kiképzett hegyoldalak majd az egész országban olajfákkal vannak telerakva, de a legjelentősebb olajfaültetvények Acre, Safed, Haifa, Jenin, Nablus, Tulkarem, Jeruzsálem és Bethlehem környékén vannak. Lydia környékén már eltünőben vannak, hogy helyet adjanak a narancs- és banánültetvényeknek. Az arab népség főtápláléka a kenyéren kivül az olaj. Palesztina legjelentősebb kivitele a háboru előtt olaj és szappan volt, de mivel a háboru rengeteg olajfát tönkretett, mert hadi célokra használták, most uj ültetvényekre van szükségük, hogy kivitelük ebben is emelkedjék. A fából apró emléktárgyakat is készitenek, de nagy hőkalóriája miatt kedvelt fütőanyag is.

Palesztinának legnagyobb kivitele most a jaffai narancs, amely exportjának 50%-át teszi ki évenként majd két millió ládával (egy

ládában 48 drb. van). A narancs termesztés 15.000 munkást foglalkoztat csak Jaffa környékén. A háboru előtti időből ismert még a zsidó borpincészet, amelyet 1892-ben báró Rothschild Ödön alapitott a Rishon-le-Zion-ban, de ma már kiváló bortermelésük van a német templomos koloniáknak, a trappista szerzeteseknek Latrunban, a francia bencéseknek Abu Goshban.

Az állattenyésztés rendszeresebb megszervezése 1926-ban kezdődött, amikor az állatok nemesitésére tiszta arabb tenyészlovakat és törzsbibákat, kataloniai, cyprusi és szudáni szamarakat és egyiptomi birkákat szállitottak az ország minden részébe. A palesztinai lóállomány ugyan arab eredetü, de nagyon leromlott és most tiszta arab vér bevezetésével akarják nemesiteni lóállományukat. Az ország állatállománya a mult évek egyikében a következő volt:

Tejgazdaság számára: bika 3800, tehén 37,062, borju 18.456; igavonásra, levágásra: bika 26.899, tehén 39.226, ökrösztrált ökör 28.224, borju 24.279, ló 6548, öszvér 3934, szamár 32.690, birka 226.611, kecske 367.730, bivaly 600, teve 23.850.

Munkára leginkább a szamarat és a tevét használják, táplálékul pedig a birka- és a kecske-hus az arabdknál leghasználatosabb.

Az erdőség a négyszáz éves török uralom alatt majdnem teljesen eltünt, mivel a törökök az erdőket csak kivágták, de soha ültetvényeket nem létesitettek. Ehhez járult a háboru is és ma órákig utazhat az ember anélkül, hogy egy fát is látna. Az angol kormány nagy buzgósággal uj erdőültetvényeket létesit és ez ma kb. 500—1000 négyzetkilométert tesz ki a még megmaradt régi erdőségekkel, melyek leginkább Észak-Galileában vannak Acre, Safed, Názáreth közelében, továbbá a Kármel hegyén.

A zsidó koloniák hatalmas eukaliptusz ültetvényeket létesitettek, főleg Galileában; ennek a faanyaga rendkivül hasznos a Szentföldön épületfának, butornak, hajóépitésre és most főképpen a narancskivitel miatt ládák számára, amelynek fáját eddig Oroszországból kellett importálni.

Más természetü fás részeket találunk a Jordán-völgyben a Genezáret-tó és a Holttenger közti szakaszon, amelynek sajátságos flórája felkelti az utazók figyelmét; ez részben azonos Afrika és India flórájával mint az Acacia seyal, Acadia albida, Spina Christi, Ziziphus vulgáris és a Tamarix Jordanis.

A palesztinai ipar is nagy haladást mutat a háboru után. A háboru előtt ipar szoros értelemben ismeretlen volt ezen a földön, amennyiben nem lehetett iparnak nevezni azt a jelentéktelen kézi-ipart, amely szőnyeg, matrác, arab ruha, bádog és üvegkészitmények előállitásával foglalkozott. A háboru előtti időben a bortermelésen kivül a legjelentősebb volt a szappangyártás Napluszban és Jaffában.

A háboru után nagy befektetésekkel hatalmas ipartelepek létesültek, mint a »Nesher« cementgyár Haifa mellett, amely éjjel-nappali munkájával évenként több mint százezer tonna cementet termel, a »Shemen« olajtársaság és a dohánygyár, amely ezer mun-

kást foglalkoztat, Tel-Avivben a téglagyár, Acre-ban a gyufagyár. Hosszu volna elsorolni azokat a gyárakat és ipartelepeket, amelyeknek száma ma már meghaladja a 3800-t és sok tiz- és tizezer szakmunkást foglalkoztat. Az ipar fejlődését nagyban elősegitette az elektromos müvek megteremtése, amely ma két nagy társaság kezében van; a »Palestine Electric Corporation«, amely a Jordán vizesésének felhasználásával elektromos erőt fejleszt és ellátja egész Galileát és a zsidó koloniákat árammal; a másik társaság a »Jerusalem Electric and Public Service Corporation« pedig a fővárost és husz kilométer sugárban a környező falvakat látja el árammal.

A gazdaság pénzügyi részét négy bank látja el, amelyeknek természetesen a vidéki városokban fiókjaik vannak. A Barclay-ban az angol gyarmatok bankja, az Ottomán-bank a régi török birodalom tekintélyes pénzintézete, a Banco di Roma pedig Európában is eléggé ismert; a Tempel-bank a német templomosok bankja nem régi eredetü. Ezenkivül a bevándorolt zsidóknak, a cionistáknak vannak más kisebb, még nem eléggé ismert bankjaik.

Az elsorolt mezőgazdasági termékekkel és iparcikkekkel történik a kereskedelem az országban. A kivitel 90%-t a mezőgazdasági termények teszik, a narancs eljut az angol birodalom minden részébe, de más termékek és iparcikkek főleg csak Egyiptomba és Sziriába szállittatnak. A szállitás vizen, vasuton vagy autókon történik.

Palesztinának három kikötővárosa van: Haifa, Jaffa és Acre, mivel Gazát nem lehet jogosan annak nevezni. Haifában most készült el a nagy kikötő és a legnagyobb hajók is a moló mellé állhatnak. Ezért ujabban a nagy tengeri hajók, amelyek Palesztinát is meglátogatják, ezt a kikötőt keresik fel, mivel a másik két városnál csak a nyilt tengeren köthetnek ki. Személy és tengerforgalma miatt rengeteg hajó keresi fel Palesztinát. 1928-ban 750 tengeri gőzhajó kereste fel Palesztinát 1,780.890 tonna sulyban; ezek közül 210 volt angol 520.000 tonna sulyban. Ugyanebben az évben 1050 vitorlás teherhajó látogatta meg Egyiptomból és Sziriából a palesztinai partokat.

A kereskedelem másik része a vasuton bonyolódik le: a vasutvonal Egyiptomból a Szuezi csatornától a Sinai sziget északi részén átfutva jön be Palesztinába és felfut egészen Haifáig; közben Lyddánál egy ág Jeruzsálembe, másik ág pedig Jaffába fut be. Haifából a vasutvontl azután átszeli Galileát és a Genezáret-tó déli csucsán elhagyja Palesztinát és Damaszkuszon keresztül Sziriába fut; Galileából egy ága befut Szamariába Naplusz városig. A vasutvonal hosszusága 1050 kilométer Palesztina területén.

Az országot azonkivül nagyszerü autóutak szelik át minden irányban, amelyeket az angol kormány épitett a háboru után részint kereskedelmi és személyforgalom, részint pedig hadászati célokból. Jeruzsálemben futnak össze ezek a nagyszerüen kiépitett aszfaltozott autóutak. A fővárosból ilyen ut vezet nyugaton Jaffába, délen Bethlemen Hebronba, keleten pedig Jerichon át Transjordánia Amán fővárosába, északon Napluszon és Názárethen, onnan Tiberiáson át

Damaszkuszba szir sivatagon keresztül. Názárethből azután nyugatra Haifába, onnan északra Acre-ba, ahonnan most már uj autóut visz Felső-Galileán át keletre a Genezáret tóhoz és ott egyesül a Názáret-Damaszkusz országuttal. Mindez előmozditja nagyban az idegenforgalmat, amely nem jelentéktelen bevételt hoz évenként Palesztinának és hozott különösen a fontnak és a dollárnak leromlása előtt, amikor a város, Jeruzsálem a téli idényben tele volt idegenekkel, a tavaszi időkben pedig zarándokokkal és ez rengeteg embernek nyujt megélhetést a Szentföldön, amely érdekli a komoly tudóst, a kutató idegent és a vallásos hivőt.

Palesztinának a nyugati kultura nagy haladást hozott mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi téren egyaránt. A politikai helyzet kissé bizonytalan ugyan, de ennek a földnek nagy hivatása volt a multban és még a jövőben is foglalkoztatni fogja a világ közvéleményét. Ezért érdeke egyik-másik nagyhatalomnak, hogy ott biztositsa hatalmát és ezért ez az ország mindig csak előnyt huzott abból,hogy idegen hatalom vetette meg a lábát: az csak hozhat neki valamit, de nem vihet, mert nincs mit. Az angol világbirodalomnak elsőrangu érdeke Palesztina birtoklása főképen India miatt, mert a hosszu tengeri ut helyett errefelé és Irakon, Perzsián át könnyen megközelitheti a veszély idején Indiát akár légi, akár szárazföldi uton. Ez magyarázza meg Palesztina jövőjét és szép kilátásait a jövőben.

Dr. Lippay Lajos

1934. február 14. hamvazószerda

A szobában télen át sohasem fütünk. Nem telik. Szobánkat a házigazdáéval ajtó köti össze. Nekik még jól megy. Egész nap fűthetnek. Egyetlen gyermekük beteges, ágyhoz kötött, kell neki a melegség. Az ajtón azonban átszivárog hozzánk is némi langyos levegő. Meg az alacsony konyhából is beengedünk főzés után kevés meleget és igy szobánk nem oly hideg, mint a jégverem. Lehet benne aludni. De a hideg ágynemű átmelegitése nehezen megy. Hogy ezen is segitsünk, a konyha tüzhelyén téglát melegitünk s azt rossz ruhába csavargatva lefekvés előtt félórával ágyunkba tesszük, derekunk tájára. Ott a fekhely jól átmelegszik és mikor lenyugszunk, a téglát lerugjuk a lábunkhoz, hogy ott is melegitsen. De felkelni inkvizició. Különösen mig sötét van. Büdösit a petróleumlámpa s a meggyujtott gyufa füstje is nehéz a kis helyiségben. Még nagyon fázunk, még nem lehet kinyitni az ajtót. Sietek öltözködni. Két rossz női harisnyaszár helyettesiti a téli alsónadrágot. Ezt a zokniba huzom. A legfoltosabb cipőmet veszem elő. Száraz fagyban jó, mert ez a legmelegebb. Két rövid alsónadrág — javitgatott, kamaszkorból ittmaradt — már kinőt pullóver. A kiskabát zsebébe berakom a szerszámokat. Kopott nagykabát, fülrehuzott, zsirosodó micisapka s munkaképes vagyok.

A fene hidegben komisz volt felkelni. Rossz a hideg, kopott, számtalanszor felhuzott ruhát magunkra venni. A kopott ruha hidegebb. De igy duplán öltözve nem fogok megfázni.

Munkába indulás: hajnalban. Nehéz érzés ily korán elindulni s öt órakor az erős szélben egyedül baktatni. A harangszót nappal nem szeretem, de most a szorongó, fázós külvárosban barátságos melegen cseng, megejt és hajszol uj erővel előre.

Még alig mozdul valaki. Sötét van. Fagyos szelek söpörnek. Ahogy beljebb haladok a város közepe felé, árnyak bontakoznak ki. Félek, hogy veszett kóborkutya támad meg. A zsebemhez kapok. Otthon felejtettem igazolványomat! Félek, hogy rendőr áll elém és igazoltat.

Beljebb a városban már gyulladozik az ablakok mögött a világosság. Házmesterek, vagy szintén csak alkalmilag dolgozó sorstársak illesztgetik össze vacak öltözetüket. Itt-ott már indulnak is munkába vánszorgók. Ép ugy gondolat nélkül, mint én.

Néhány év előtt még sokan indultak ilyenkor munkába, sokan és csoportosan. Akkor még olyan bizalommal, hogy talán egész életüket, ha döcögve is, de munkában morzsolhatják le.

Most már csak néhányan menetelünk, sivár kedvvel és egyenként. Annak is elsorvad a munkakedve, akinek még akad némi munkája; ráragad a tétlenek, nehéz, üres érzése.

Külön-külön baktatunk.

Megyek szükségmunkára. Napi néhány órán át kontárkodom, hogy legalább valami ennivalót szerezhessek és meleget. Okoskodó kispolgárral ügyeskedem és jókedvet mutatok, mert máskép nem kell neki a munkám. Tulsokan vagyunk. Óvatosnak kell lennem.

Egyik péküzletből erős világitás csap ki. Munkába menők számára nyitották ki ilyen korán, nehogy másnál vásároljanak kenyeret.

Részeg cigányok diskurálnak az ucca közepén. Hanglejtésükről ismerem fel őket és a hónuk alatt szorongatott hegedűk árnyairól. A belvárosban már több mozognak. Egy-egy parasztkocsi zörög a piacterek felé. Pöcegödörtisztitó szerelvény dübörög nagy zajjal, mintha a fázósan közeledő nappal elől menekülne. Gyűrött arccal gázlámpafény alá verődnek a farsangvégi mulatozók és egy-két szomoruarcu utcai prostituált.

Parazsat hullatnak előttem kanyargó alakok az utra. Parázs, parázs után sziporkázik, mintha a hideg csillagok a földre hullottak volna. Rest vagyok utánuk sietni, hogy megtudjam, miért szórják a parazsat. Szállingózni kezdenek ide-oda nyűtt testü emberek. Házmesterek söprögetik a majdnem teljesen tiszta, fagyos aszfaltot a belvárosi uriházak és paloták előtt. Az ur még alszik.

Ahogy áttérek a város külső sivár felébe, ismét csendesebb, sötétebb utcákban botorkálok. Asszonyok csoszogtak papucsban, nagykendő alatt. Ez a város parasztibb, igénytelensége miatt jobbmódubb és télen ráérőbb része. Erre többen igyekeznek a templomba. Egy-két öreg ember is, kopogó csizmában, subásan.

Póstások kis csomag étellel a hónuk alatt, sietnek helyükre szortirozni a leveleket, hogy kilenc órára, mire a sok ur felkel, ott legyen asztalukon.

Célhoz értem.

Meghuzom néhányszor a fagyos csengőt. Várok.

Végre beengednek.

Lélektelenül elvégzem munkámat és majdnem sétálva elindulok. Nem birok sietni; a tulkorai felkelés, a hideg, a több mint három kilóméternyi ut kiszivta életerőmet. S nincs is délutánig munkám.

Most hazamegyek. Meleg löttyöt hörpintek fel, valamivel agyonütöm a délelőttöt, hogy a sovány ebéd után ismét valami nyomorult alkalmi munkára induljak.

Az utcán most már többen járnak.

Borzongósan összehuzódva sietnek munkahelyükre a kiszolgálólányok, masamódok, csipke- és harisnyagyári munkáslányok, vasuti műhelymunkások. Valamennyi ernyedten igyekszik. Finánccok zöldelnek a reggeli szürkületben. A korai termelőpiacra igyekvő kereskedők, kofák: üres karkosarakkal, szekérrel s tragaccsal álmoskodnak a parasztárusok között. Parasztok hordják szakadatlanul terményeiket. Egész áradat. Sok az eladni való.

A nagymalom már zakatol, emelgetik a nagy töltött zsákokat a napszámosok.

Mészárosok ásitanak vevőkre várva. Adóhivatalnokok emelgetik sétabotjaikat méltóságteljesen.

Cselédek mennek vizért, itt-ott rongyos munkanélküliek ácsorognak és évődnek a cselédekkel.

Öreg nénik és kamasz legények, lányok, suta, törtdereku bajszos vének igyekeznek a templom felé, hamvazószerda van.

Ilyenkor rengeteg kifliárus tolong a templom körül. Jó vásárt remélnek. Hideg van. Karjaikon telistele rakott kifliskosarakat cipelnek. Kezükben, a nehéz kosarak miatt, ferdén tartott rossz fazék, telve parázzsal. A fazékból ki-kibillen egy-egy parázsdarab. Előbb nem ismertem a parázshullajtás okát. Most látom. Nem a csillagok hullottak le....

Fák és emberek árnyékai szaladnak az ablaküvegeken, ahogy köztük vonszolom merev testemet. Munkanélküli, alkalmi munkáért talpaló proletár vagyok és elmerülök a zsivajgó város, hideg, kivilágosodó télvégi reggelébe.

Laták István

Mélypont alatt

Regény Folytatás.

IX.

Karon ragadta hugát és indulatosan követelte, feleljen, hogy merészelt felőle oly szörnyű jóslatot mondani? Emmi nem felelt, türte, hogy Edus kékre szorongassa karját, hagyta beszélni... Mentek, szinte rohantak, eljutottak a Duna-korzóra, azt is vagy hatszor végig járták már, Emmi még mindig nem szólt egy szót sem, hagyta beszélni a bátyját, aki rekedtre suttogva magát, elmondott mindent, ami vele és benne két hónap alatt történt. Izgatottan, de szónoki rendszerességgel beszélt. Nagyitott, hazudott, félelmetesen hasonlitott az apjára... Végre elhallgatott, megállt nagyranőtten önmaga előtt... Átszellemült pózban, a magasból lenézett hugára — ő a világmegváltó forradalom egyik előharcosa...

— Nagyon fáradt vagyok és ma még nem ettem — szólt Emmi. — Ha van pénzed, vigyél valahova ebédelni.

A Hungária előtt álltak. Edus kivette gomblyukából az altiszti jelvényt. Emmi mosolygott.

— Ne mulass. Ez nem gyöngeség. A Hungáriában nem szivesen látnak ilyen jelvényes vendéget. Különben is miattad teszem... Téged itt ismernek...

— Mehetnénk egy kiskocsmába...

— Gyöngém a Hungária. Ez volt a Szovjetház...

....

Ebéd után Emmi beszélt:

— Edus... én nem hiszek neked. Döbbenetesen hasonlitsz apánkra. Ma megtudtam, hogy te is tehetséges ember vagy. Két hónap rövid idő és milyen sokat tanultál meg, hogy ilyen sikerült álarcot ölthess magadra. De a tehetséged, szegény Edusom, éppen olyan, mint apánké. Az ő életét te is jól ismered. Az ő élete: mindig belealakulni abba, ami könnyebb mint a régi helyzet. Tudod, hogy az ő kitanult szakmája a bőrkereskedés volt. Nem volt szüksége rá, de jött az alkalom, elment pénzbeszedőnek. Milyen jó lett volna, ha megmarad a szakmájánál. Anyus — ... szegényke, az utolsó hetekben, mióta mellette vagyok, nagyon megváltozott, — ő is azt sóhajtgatja, hogy jobb lett volna, ha megmarad a szakmájánál... Ne türelmetlenkedj Edus, tudom, hogy ilyen egyszerű dolgok már nem érdekelnek téged, de... szeretnélek visszahozni az egyszerű dolgokhoz... és különben is, te két órán át szakadatlanul beszéltél, pihenj és hagyd, hogy néhány percig én beszéljek... Igen, apus el-

ment pénzbeszedőnek. Az a foglalkozás jobban tetszett neki, mert szabadabban élhetett, csaponghatott, több fantáziát talált benne és ez volt számára az érvényesülés utja, csavaroghatott az emberek között, szónokolhatott, korteskedhetett és igy egyszer beállithatott Vázsonyi Vilmoshoz és ezt mondhatta neki: »Ügyvéd úr, ön jól tudja, hogy én háromszáz biztos szavazat felett rendelkezem...« Igy kezdődött... Ez kitünő alkalom volt az érvényesülésre... Munka alig... csak ideig óráig... És ha keveset dolgozott, abból is nagy szinházat csinált... De sose tisztesség... mindig, mindig csak az alkalom... Véletlen helyzetre, konjunkturára vagy mások butaságára kapaszkodott és gurult fel-le...

— Igazad van, de erről apus nem tehet. Ez rendszer, melyet a kapitalizmus termel ki, mint a plégombot, a selymet, a prostituciót mindkét nemben... Apust is a mai társadalom prostituálta... Az egyén minden utat készen talál, a kapitalizmus tapossa ki számára... de majd ha ezeket az utakat felturjuk és a hamis kilométerjelző oszlopokat kirángatjuk és a csaló utmestereket elkergetjük és kiépitjük a hatalmas világutat, melyen az egész emberiség együtt marsol...

— Hallgass! — szólt haragosan Emmi — összevissza beszélsz, mint apus... Ide figyelj... Tizenkét éves voltam. Már akkor a Terézkörúton laktunk. Apus már sokra vitte. Emlékszem: a szalon egyik sarkában ültem és babaruhát varrtam. Három babám volt, majd akkorák, mint én... Apus beszélt, én is figyeltem. Nagyon szerettem apust hallgatni... Nagyon szerettem apust... istent láttam benne... Szónokolt... Hogy visszaemlékezem a szavaira, most értem meg, mit mondott, most tudom, hogy hencegett... Hencegett, hogy megnyerjük a háborut és ebben neki nagy része van. Az ő poziciója olyan, mintha a Nagy Vezérkarban töltene be nagy állást. Ő vigyáz Budapest élelmezésére, és ahogy soha, akkor sem hagyta ki a viccelődési alkalmat, kijelentette, hogy ő Budapest manipuláns őrmestere... Aztán éppen ugy beszélt, mint ahogyan most te beszélsz... Nem tudom idézni szóról-szóra, de a te ugra-bugra beszéded visszárnya apus akkori szavainak. Világmegujhodásról, a győzelemből fakadt nemes, égi életről szavalt. »Csak kitartani! Kitartani! Szenvedni! Türni!« Ezt mondta, ezt kiáltotta: »Éhezni! Éhezni!« És miközben ezt hajtogatta, nekem Bösendorfer zongorát vett, Pesten egy héten háromszor hustalan nap volt és mi naponta reggel, délben és este finom husokat ettünk. Minden csalás, csempészet volt nálunk... Edus, ebben az időben romlottál te is, én is... Apus hirdetése közben árulta el a vallott eszmét... Edus! amit szájadra vettél, te is el fogod árulni...

— Te tudod, hogy elhagytam Liánt... Ez a cselekedetem olyan cáfolat...

— Vissza fogsz térni Liánhoz, mert nem találsz más utat... Szomorú... de ő az egyetlen bázis, melyhez annyiszor térhetsz vissza, ahányszor akarsz.

— Te a régi emberrel, a multammal beszélsz... nem tudom miért türöm... Emmi, én nagyon szenvedek... Vondd vissza, amit

már kétszer is mondtál, hogy én áruló... spicli leszek... Emmi, nagy bajban vagyok... Ha hallom a »spicli« szót, megáll a szivverésem... Az volt a tervem, hogy meggyőzlek téged, hogy magunkhoz vonzalak... Mindig legyőztél engem... Most nem engedem... Okos vagy. Nagy nyeresége volnál a mozgalomnak. Mit akarsz? Látod, terveid nem sikerülnek. Megakartál tisztitani bennünket. Hát nem látod, hogy egy nagy csődben piszkálsz? És hogy akarsz magadon segiteni?

— Két hónap alatt nem hagytatok egy órai időt, hogy erről gondolkozhassam.

— Nem igaz. Elbujtál a kérdés elől... Én is igy voltam magammal, amikor a megoldást kerestem. Végre megérttették velem, hogy mindent elölről kell kezdeni. Te?... Miért nem mondasz le a szeretőidről? Miért tünődsz azon, hogy melyikkel élj?

Edus bevágtatott huga életébe. Zuhogtatta szavait, visszaadta a kölcsönt, mit prédikációkban kapott tőle. Nagy öröme telt abban, hogy végre elmondhatta, hogy ő akkor eszmélt fel először, amikor a háziúr fiát elvitték a detektivek és ő érzéketlenül állt a fogukat csikorgató nyomorgók százai között... Ekkor a huga estélyi ruhában, szmokingos szeretőjével autóra szállt... Ezt a képet sose felejti el... Beszélt, egyre beszélt és közben diadalmasan állapitotta meg magában, hogy nagy sikere van, mert Emmi arcát elöntötte a pir, aztán elsápadt... reszketett.

— Menj, Edus... Azonnal menj el — rebegte.

— Nagyon bántottalak? Én nem bántottalak... Ez orvosság...

— Nem, nem bántottál... Nem is tudom, mit mondtál... Másról van szó... egészen másról... Menj már... az istenre kérlek...

— Hát... megyek...

Felkelt az asztaltól. Pincért keresve körülnézett... Tőlük néhány asztalnyira ő is észrevette ifjú Siró Zoltánt.

— Most már értem... én háttal ültem neki...

Az asztalra tett egy tizpengőst.

— Fizesd ki az ebédünket... én eltünök. Nem ez volna a dolgom... Fel kellene pofoznom azt az urat... akkor vége volna az én spicli...

Elment gyáván, éppen úgy, mint a nagy metamorfózis előtt, amikor a felesége szeretőinek nyitogatott ajtót. Zoltán mellett ment el, aki megismerte és barátságos mosollyal várta, hogy Edus előre köszönjön. Edus köszönt. »Szervusz« köszöntötte vissza... Még a Svábhegyi villában tegeződtek össze. »Hogy vagy?« szólt utána Zoltán, de nem kelt fel az asztaltól. Edus a kérdésre nem válaszolt, mintha nem hallotta volna, távozott az étteremből.

X.

Zoltán megváltozott. Nem a sovány legény. Hust szedett magára és arcáról az árnyék elmult. Eszik nyugodtan, most a második husételnél tart. Ugy látszik, rászokott a falusi, kiadós táplál-

kozásra. Véletlenül sem néz balra és milyen jó ez, mert Emminek ideje van összeszedni magát. Beszélni fog vele. Mi beszélni valója van vele?... Közöttük elintéződött minden. Két hónappal ezelőtt — Úristen, milyen régen volt — elküldte a fiut... Két hónap telt el és ma megbukott szenvelgett programja. Apus szélhámoskodik tovább, mint a karikacsapás, Edust is kerülgeti a sorsa... holnapután megérkezik Stux... Stux... Stux... nyomogatja magában e nevet. Most Zoltán balra néz, de tekintete letelepedik a szomszéd asztalnál, ahol egy anya két kis gyerekével ebédel. Kedves gyerekek, Zoltán mosolyogva nézi őket.

Emmi arra gondol, hogy a találkozáskor vigyázni kell. Nem szabad gyöngének lenni. Öt évig gyönge volt, öt évig levegő volt ennek a fiunak. Egyszer volt erős és győzött, de elküldte a fiut és igy tovább is erős maradt. Viszont az elutasitást, mely nem szólt örökre, Zoltán egy bus levélben örökre nyugtázta... Ni, a bús, az örökké levert Zoltán hogy mosolyog arra a két gyerekre... Eh! nincs értelme ennek a véletlen találkozásnak. Három óra, be kell menni az irodába, fel kell világositani Schenk igazgatót. Meg kell tennie, nem engedheti meg, hogy Stuxnak bosszusága legyen. Szegény Stux... ő miatta bomlottak meg idegei, most kipihenhette magát... Neki semmi köze Stuxhoz... azaz szüksége lehet rá, nincs senkije... Tény az, hogy e pillanatban nincs otthona és csak annyi a pénze, amennyi az asztalon heverő tiz pengőből visszajár. Nohát az »ötéves terv« csunyán megbukott. Két hónap!.. Hol az apja szónokolt, hol ő szavalt... ma Edus is szónokolt. A tervből megmaradt, ami a tiz pengőből visszajár és holnapután hazaérkezik Stux. Eszébe jut egy fius játék: »Stukk«... Sokszor nézte. Egy fiu a falhoz áll, egy másik fiu odadobja neki a labdát, négyszer-ötször, visszakapja, odadobja, egyszerre aztán rászánja magát: »stukk!« kiáltja, de ugyanakkor tempózik, leguggol vagy felugrik, esetleg elvágódik, nehogy megstukkolja a jelszó kimondásakor, az őt célbavevő fiu... Igy játszik ő már két hónapja Stuxszal. Amikor elfogadta tőle a pénzt, ezzel azt mondta, hogy stukk! Elment vele vacsorázni, hajnalig autózott vele, az ő költségén szabadittatta ki bátyját... Ez mind stukk volt, de ő mindig jól tempózott, a labda nem találta el.

Ni... Zoltán megebédelt, hivatja a fizető pincért. Ugy látszik siet, türelmetlenkedik, mert várakoznia kell. Felkel az asztaltól, a pincér után kutatva, az egész termet körültekinti. Végre észreveszi... »Hasonl... nem, ő az!« Meghökkenése csak egy pillanatig tart. Ujra Emmire néz, mintha csak most venné észre, zavart mosollyal indul el feléje.

— Ez aztán találkozás! — mondta Zoltán, szinte kedélyesen, de nyomban elszégyelte magát, mint a zongorista, ha rossz billentyűt üt le.

Emmi segitett rajta:

— Ülj le, Zoltán. Én már előbb észrevettelek. Gondoltam, majd csak meglátsz... Örülök, hogy látlak. Hogy vagy?

— Nagyon kedves vagy, Emmi. Sokszor gondolok rád.

— Azonkivül mit csinálsz?

— Ismered a sorsom...

— Az csak javulhat. Látom, meghiztál. Jól áll neked... Mi van a köhögéseddel?

— Elmult.

Megállt a beszéd. »Elmult«, ez a szó megakasztotta őket. Emmi kiitta maradék sörét, mint az epe, olyan keserű volt. Zoltán feketét rendelt.

— Parancsolsz te is?

— Igen... nagyon erős legyen.

— Azóta nem voltam Pesten — kezdett magáról beszélni Zoltán. — Most is csak átutazóban vagyok. Milánóba utazom. Apám ott megbetegedett, de hála Istennek már jobban van. Irt, hogy látogassam meg... Azt megirtam neked, hogy elment anyám keresésére.... Szomoru dolog ez...

— Igen... és hogy élsz?

— Nem szivesen beszélek magamról... Tudod, meg kellett emberelni magam... Apám, otthagyta a nagy gazdaságot, annak minden gondját. Rám nem merte bizni, nem értettem hozzá. Egy barátja vezetésére bizott mindent, szintén gazda... Nagyon derék ember, sokat tanultam tőle... Tudod, belevetettem magam a gazdaságba... Semmi sem fenékig tejfel.. .. Mindent revizió alá vettünk. Bajok vannak. Nincs semmi adósság, pénz is van, mégis, ha a mai árak nem javulnak fel, már pedig nem javulnak, sőt holt bizonyos, hogy romlanak, nem érdemes egy szemet sem elvetni. A termést önköltségi áron lehet csak eladni. Nemcsak, hogy megszünt a földjáradék, de hozadék sincs... Aztán ott van az az istenverte nagy szőlő... Már három termés hever a pincékben. Nincs ára a bornak. Ha a kormány nem gondoskodik jó kereskedelmi szerződésekről, nagy bajok lesznek. De a kormány nem gondoskodik. Nincs más gondja csak az, hogy mesterségesen tenyéssze ki a gyáripart, melyet nagy vámvédelemben részesit. Ennek az a következménye, hogy az iparos országok, meg a mi terményeinkre vetnek ki nagy vámot. Aztán itt van az agrárolló...

Zoltán belemelegedett. Dehogy is hagyta volna abba gazdasági szakelőadását. Igy akarta kikerülni, hogy másról kelljen beszélni. Kellemetlen ez a véletlen találkozás, egy csöppet sem kivánta.

Emmi bámulva hallgatta Zoltánt. Bántotta a közömbössége, érezte, hogy viselkedésével a köztük levő távolságot akarta kimérni. De sértődöttségét elnyomta affölötti csodálkozása, hogy az elmult két hónap mit müvelt ezzel a fiatalemberrel, aki most a komlótelepitésről beszél és részletesen adja elő, hogy ahhoz milyen nagy tőke kell. Emmi mosolyog. Azon derül, hogy ma már a második metamorfózist tapasztalja. Az első volt Edus, aki néhány hét alatt kávéházi töltelékből forradalmárrá emelkedett és itt van Zoltán... nohát ő is alaposan megváltozott.

— Milyen jól tudod a dolgokat, milyen érdekesen mondod el.

— Meg kellett tanulnom. Apámnak akarok örömet szerezni...

Nekem mindenem az apám. Rajta kivül nincs senkim. Vissza akarom neki gyüjteni azt a pénzt, amit elherdáltam.

— Nagyon megváltoztál...

— Nem úgy élek, ahogy Pesten éltem. Ha az ember este fekszik le és reggel kel... mintha kiforditanák...

— Mikor utazol?

Zoltán elővette az óráját.

— Még húsz percem van... A vonatom négyharminckor indul.

— Gyorsvonat?

— Igen. Gyorsvonat.

— Nem tévedsz? Azt hiszem tévedsz. Személyvonat lehet csak.

Zoltán előszedte útlevelét, abban volt a vasuti és hálófülke jegye.

— Nézd, itt a jegyem. Gyors... Furcsa, hogy nem hiszed el, amit mondok.

— Mert nem mondasz igazat. Jól ismerem a menetrendet. Egy ismerősöm néhány hét előtt utazott Milánóba, én irtam ki számára a menetrendet. A gyors este nyolckor indul. Gyáva vagy Zoltán... Azt azonban tudomásul veszem, hogy csak husz perced van számomra, de ezt a húsz percet én fogom kihasználni. Arról fogunk beszélni, amiről én akarok.

— Kérlek Emmi... mi most véletlenül találkoztunk... ne használd fel ezt az alkalmat... Én nem tartom aktuálisnak... Ugyanott tartok, ahol két hónap előtt.... Hazamentem, apám nyomban elutazott, azóta hirt se hallottam felőle. Két hónapja kétségek között élek, szenvedek, kinlódom... és mindezt megtetézte apám levele, az első hir — tegnap érkezett. Azt irja »beteg voltam«. Félek, hogy csak meg akar nyugtatni. Talán komoly beteg, hiszen sürgősen magához hiv.

Remegett a hangja. Nem mert Emmire nézni. Félt tőle. Tudta ő, hogy jó lesz minél rövidebbre fogni az együttlétet. Eleinte jól ment minden, de aztán rosszul sült el, hogy »a vonatom négyharminckor indul«. Mért kellett ezt mondani? Mért nem mondta egyszerűen »dolgom van« és nem húsz perc mulva kell mennie, hanem egyszerre, minden átmenet nélkül felállni és villámgyorsan köszönni, elmenni... Dehát ő sose csinál ugy semmit, ahogy kellene. Nem tud jól és időben elmenni. Szeptemberben is bután csinálta. Öt év után elhatározta, hogy szakit... akkor tizenkét órai előnyhöz jutott Nem használta ki az előnyt, másnap még szabályos szakitási tanácskozást tartott vele... s akkor megfogta Emmi. Tehetséges nő ez az Emmi... mit müvelt akkor vele?... Mért nem tudott akkor sem idejében, ügyesen, minden átmenet nélkül, egy mondat közepén elmenni... Most megint megfogta. Ő akar beszélni. Húsz percig. Lekésteti az esti gyorsról is... Húsz perc... Hiszen ezt az időt lassan ő fogyasztja el, mert mig ezek a gondolatok jártak benne, az folyton szemlesütve beszélt kietlen sorsáról, mint két hónap előtt, amikor szakitani akart és bus élettörténetével adott még a szakitás gyászának külön keretet...

Emmi se nézett a panaszos férfiura. Türte, hogy beszéljen, igy

ideje volt magával beszélgetni. Milyen jó, hogy beszél és nem hagyja őt szóhoz jutni. »Arról fogunk beszélni, amiről én akarok«... Miről?... Mögötte volt a kinos két hónap. Apja, bátyja, Lián, Stux... ez az összevissza tragikomédia... És nem igaz, hogy a maga sorsával nem törődött. Bizott a maga ügyében, mert az lehetetlen, hogy Zoltán vissza ne térjen hozzá, hiszen el se akart menni tőle. A búcsulevél sem ejtette ki hitéből. Abban a levélben még mindig egy ájult élet nyöszörgött. Majd talpra áll Zoltán, erős lesz, visszajön.

Zoltánra néz. Nézi a piros-pozsgás gazdaembert, mosolyog a talpraállt ember régi stilusán. Panaszkodni... azt tud. Hiába, a gazdálkodó embernek sose áll be a szája. Sose esik... mindig esik... Csal ez az ember. A menetrendet is meg akarta hamisitani... Kétszer könyörgött neki ez az ember. Először, amikor meg akarta szöktetni és ez sikerült is neki. Másodszor, az utolsó napon, amikor letérdelt előtte, de ez már nem sikerült. A két könyörgés között öt esztendő telt el. És ő az első könyörgéstől az utolsóig, azon tul is, máig szerette Zoltánt, aki mindig csak immel-ámmal fogadta őt el, de szivesen használta fel ügyes-bajos dolgaiban, ha kellett arra is, hogy a börtöntől megszabaditsa. Mért kellett ezt az embert öt éven át igy kiszolgálni?

Az asztalra ütött.

— Eleget beszéltél! Most én következem.

Zoltán ijedten kapta fel a fejét. Körülnézett. Az étteremben már csak ők ketten voltak.

— Emmi, nem ismerek rád — szólt döbbent hangon.

— Milyennek kellene lennem, hogy rám ismerj? A régi árnyéknak, aki öt éven át kisért téged?

— Te jó voltál és elbocsátottál engem...

— Ne használj kegyes szavakat! Nem illenek a mi beszélgetésünkbe. ... Azzal kezdem, hogy e perctől kezdve nem szeretlek, igy hát egyenrangu felek vagyunk. Most már tudom, hogy a te akaratodból sose láttalak volna. Félóra előtt még védtelek magam előtt. Zoltán sose volt gyáva, csak gyenge... Tévedtem, gyáva s azon felül ostoba vagy. Ügyetlen... Mi károd lett volna abból, ha már találkoztunk, ha kedves vagy hozzám, ha néhány órát velem töltesz... autóra ültethettél volna, felvihettél volna a Svábhegyre, ott a szanatóriumban meguzsonnáztathattál volna, vehettél volna nekem egy kedves, olcsó-kövű tűt, talán egy olcsó kalapot... mindezt nagyon kedvesen, ügyesen mutatott szeretettel... Istenem, hogy rám fért volna ez a délután, milyen nagyon rászorultam... Hát ez a kegyes csalás sem jár ki tőled számomra?... Ehelyett: »ez aztán a találkozás!« Hát ki voltam én neked? Valaki, akivel tiz év előtt kellemesen együtt nyaraltál, és azóta nem láttad? Egy futó emlékkel való találkozás vagyok én?... Hát nem az vagyok! Másvalaki voltam találkozásunk első pillanatában mielőtt kinyitottad a szádat, de viselkedésed miatt másvalaki lettem. Én is megváltoztam. Néha percek alatt esztendőket él át az ember. Átismétel tengernyi időt. Előlről kezdi és mindent ujra megnéz: Szeret, odaadja magát, áldozatokat hoz, szolgál, megbocsát. De mindezt már

egy másik emberrel végezteti és csak nézi a kegyetlen produkciók változatos folyamatát. De én fellázadok a másik ember ellen. Én most letiprom, meggyalázom, aztán elfelejtem azt a nőt, aki veled igy élt át öt esztendőt.

Zoltán felkelt. Sápadt volt.

— Ülj le!... Mondom, hogy ülj le. Nem mehetsz el, innen én megyek el előbb.

— Emmi, nyugodj meg — könyörgött Zoltán, de szót fogadott, visszaült helyére.

— Majd aztán, remélem, megnyugszom. De előbb elszámolunk. Öt évvel ezelőtt azt mondtad, hogy apád nem egyezik bele házasságunkba. Tizenkilenc éves értelmes, csendes vérü szűz lány voltam. Apám gazdag ember volt. Semmi szükségem nem volt arra, hogy valakinek a kitartottja legyek. Hivtál, forró szerelmes beszéddel könyörögtél. Nem tudtam nélküled elképzelni az életem, emlékezz, az első hivásra veled mentem. Ezért felelős vagy, de sose vállaltad. Minden gyengeséged, hibáid, gyámoltalanságod feloldódtak szerelmemben és amikor megéreztem, hogy nem szeretsz, mindent megtettem, hogy szeress engem. Két évig jól ment a dolgod, jövedelmeidből jutott az én számomra is, de amikor kenyér nélkül maradtál és bajba jutottál... veled maradtam és amit adtál nekem, mindent visszaadtam. Mindent, mindent, még becsületedet is visszaszereztem. Én! én szereztem vissza... Micsoda férfi voltál te akkor? Türted, hogy egy nő, a n ő d, futkosson érted. Milyen jussod volt neked ahhoz, hogy egy ügyvéd, aki nem mutatott hozzád való barátságot sose, heteken át dolgozzék, szaladgáljon érdekedben s magáéból fizessen ki utánad költségeket? Mikor fizetted ki a becsületed megváltásáért járó munkadijat? Egyáltalán megkérdezted dr. Stux Mózestól, hogy mi jár neki?... Nem. Azt hitted ugye, hogy ki van fizetve, hogy é n f i z e t t e m m e g? Azt gondoltad?... Felelj!

— Nem volt pénzem... Tudtam, hogy téged nagyon tisztel.

— Tisztel?... Tudtad, hogy szerelmes belém, de téged ez nem zavart... Én nem tudtam, de ha tudtam volna, akkor is elmentem volna hozzá, megkértem volna, hogy engem ne bántson, de rajtad segitsen... Mondtam volna neki: Stukk! és ha célba vett volna — tempóztam volna — ... Hahaha! ezt te nem érted, ez egy uj fejezet... De ő úr volt, nem kellett tempóznom. Most már tudom, szeretett engem és megmentett téged. Munkájáért é n tartóztam eddig neki. Mert az adósság még áll... D e e z t a z a d ó s s á g o t most már nem vállalom... Azt mondtam, hogy elszámolunk. Zoltán, fizesd ki Stux számláját. Most, haladéktalanul bonyolitsuk le ezt az ügyet. Pénzzel, vagy váltóval fizetsz?

— Könyörgöm, hagyjunk most mindent... Bocsáss meg... Alig tudok magamról... Csak ülök itt megsemmisülten... Felejtsd el ezt az órát.

— Nem. Térjünk vissza a tárgyra. Készpénz vagy váltó? Nekünk formailag is ilyen radikálisan kell lezárni ügyünket. Stuxnak

azért a munkáért tizezer pengő jár. Majd protezsállak nála. Elég lesz kétezer...

Kocogtatott a poharán, a jelentkező pincérnél rendelkezett:

— Kérem hozzon egy kétezer pengős váltót.

A főúr pipafát vágott, de az asztaltól távozva, mosolyogva gondolta: »végre megegyeztek«.

— Nagyon brutálisan viselkedsz.

— Ne szégyeld magad. A pincér nem csodálkozik. Ezerkilencszázharminc végén vagyunk. Kereskedőnek, vagy sibernek néz bennünket. Előtted a bátyámmal tárgyaltam itt, vele is élénk megbeszéléseim voltak.

Hozták a váltót és mingyárt tollat, tintát.

— Töltsd ki.

— Erre előbb is figyelmeztethettél volna. Egy kissé elkéstem vele...

— Nem, nem! Csak most vált esedékessé.

Hozzáfogott a váltó kitöltéséhez. Emmi előrehajolt és Zoltán tolla alá figyelt. Amikor a lejárat rovathoz ért, Zoltán megállt, gondolkozott. Emmi keserűen mosolygott. Megjelent előtte a kép: Stux ül az iróasztalnál, váltót tölt ki. Hallja, amint silabizál: le-jár ezerkilencszázötven ok-tó-ber...

Zoltán egyszerre elvörösödik, ledobja a tollat. Felugrik, Emmi elé lép.

— Azért mégsem úgy állnak a dolgok, ahogy te mondod. Restellem, hogy Stuxnak jóformán meg se köszöntem. Abban az időben én nem is gondolkoztam. Te gondolkoztál. Nem is tudtam magamról. Szégyellem... Igen, engem majdnem becsuktak... Nem kétezret... tizezret adok, de nem váltót, készpénzben fizetek. De nem általad akarom hozzájuttatni.

— Az elintézés csak akkor tökéletes, ha én adom át.

— De mi közöd neked Stuxhoz? — csattant fel Zoltán.

— Nekem?...

— Azt mondtad, hogy é r t e m nem akarsz fizetni...

— Mi közöd hozzá?

— Eh, most már értem... Talán már akkor is... Igen... emlékszem, ez az ember sose ment le a nyakunkról és akkor, amikor heteken át az irodájában tanyáztál és esténként közénk ült teliszájjal beszélt, szemtelen gunnyal kezelt engem... Lefiatalemberezett... »Hogy vagyunk Zoltánka uraság?«... »Magával minden áron rabkosztot akarnak etetni!«... Nem lett volna nekem semmi bajom. Mért lett volna bajom? Azért, mert az apám pénzéből el engedtem lopni százezer pengőt? Most nyöghetem a nagy veszteséget. Felfujta az ügyet. Imponálni akart előtted... És imponált is... egyre nézted, hálás, ragyogó szemmel... azt a ronda kis fiskálist. Fenét adok tizezer pengőt... elég lesz kétezer is. És itt van a pénz, add oda.

Előrántotta tárcáját, az asztalra dobott két ezrest. Aztán lesujtó hangon mondta:

— Ezért igazán nem kell éttermi botrányt rendezni... Apád eszközei sokkal finomabbak.

Zoltán arcán pofon csattant el. Egy szemvillanás alatt történt. Erős, csattanó pofon volt. A pincérek előrohantak. A főúr ijedt arccal figyelt. Mi lesz itt? Botrány? A finom Hungária rendőri rovatba kerül? De a pofonnak nem volt folytatása s igy a főúr megnyugodott. A férfi és a nő szótlanul állnak egymással szemben, talán nem is történt pofon. Hogy is eshetne meg ilyesmi a finom Hungáriában. A pincérek megkönnyebbülten vonultak vissza.

Ők ketten remegve állnak egymással szemben. Emmi előtt elborul a világ. Zoltánt marcangolja az inzultus. Tehetetlen. Arra gondol, hogy felnyalábolja a leányt, felviszi a szobájába... nem, itt menten megöli... De már késő. Ennek egy fél perc előtt kellett volna megtörténnie... Hol van ő már az első felindulástól? Igen, felviszi... kivallatja, mi van azzal a Stuxszal?... De nem történik semmi. Áll pofonütötten...

— Az úr elmehet, — szólt hamis nyugalommal Emmi.

Zoltán megfordult és a szálloda hallja felé elment.

Emmi egy pincért hivott az asztalhoz.

— Kérem, ez az úr, aki itt ült, az asztalon felejtette ezt a kétezer pengőt. Itt lakik a szállodában. Siró Zoltán a neve. Vigye fel a pénzt a szobájába. Kérjen tőle nyugtát.

Nyugodt rendelkezései, az a pontosság, ahogy bemondta a főúrnak bátyja és a maga ebédjét, ahogy megvárta a kétezer pengős nyugtát, melybe belenézett, mintha elolvasná, ez mind, mind csalás, lelkiállapotának meghamisitása volt.

És az is csalás volt, hogy nyugodtan eltávozott az étteremből és ment, ment mintha tudná, hogy hova igyekszik. Az uccasarkokon, ahol kellett, megállt, várt mig a forgalmi rendőr intett, hogy át lehet menni a másik oldalra. A Deák Ferenc uccában megállt egy kirakatnál. A kalapok közt talált egyet, amelyik tetszett neki. »Édes«... rebegte dicséretét. Ez mind, mind csalás, szédelgés volt.

A Károly körút sarkán megint várni kellett. Már nem látta a jelzést, hogy szabad az ut, de az átkelésre várakozó közönség elindult és sodorta magával.

Emmi mégsem juthatott át a tulsó oldalra. »Elcsuszott« mondták a földön heverő Emmit körülvevő emberek. A tömeg között akadt egy orvos. Fiatal ember, végre praxishoz jutott, az állapitotta meg, hogy a hölgy nem csuszott el, hanem elszédült és most sincs eszméleténél.

.....

Este nyolc óra van. Emmi a Rókusban egy korágyon fekszik.

Este nyolc óra van: Salgó Miksa frakkba öltözötten elindul a bankettre, ugyanakkor Zoltán felszáll a milánói vonatra és Stux Bécsben egy ékszerboltban ajándékot vásáról.

XI.

Két hónap Zoltán életéből:

Este feküdt, reggel kelt. Az első éjszakákat álmatlanul kinlódta át. Az a lány, aki mellett öt évig unottan élt, az utolsó nap, éppen szakitási tárgyalások óráiban, felragyogott előtte és magához ragadta, amikor elbocsátotta. Erőt meritett belőle és ezzel az erővel fejezte be és nyerte meg harmincéves perét apjával szemben. Már tudta, hogy apja nem azért indult el megkeresni a feleségét, hogy megkérdezze tőle, vajjon kettejük gyereke-e ő. Bucsuzáskor már a fiát ölelte keblére. De miért ment el?... Végre kiderült, hogy az elmult harminc esztendő minden perce az asszonyé volt és csak regényes büszkeség, megmerevedett pátosz, hamis szégyenérzet tartotta vissza attól, hogy utána fusson. Zoltánt leverte, hogy apja valósággal felgerjedve indult el erre az utra. A régi tragikus helyzetet felváltotta egy másik. Mig apja hidegen távol tartotta magától, addig vágyakozott az anyja után. Most pedig, hogy bejutott apja szivébe, anyja iránt gyülöletet érez, megtudná ölni. Hibát követett el az apja. Mindkettőjük életét tönkre tette, amikor anyja után dobta őt is. Ha anyja távozása után őt a tizhónapos csecsemőt magához öleli és mindig együtt éltek volna, kiveszett volna belőlük az az asszony, mint ahogy ők ketten eltüntek annak életéből. Éjjel-nappali viaskodásait egyre jobban az apa foglalja el. Már nem tartja fogva Emmi, a varázs elhalványul, el is tünik. Bucsuzásuk óta alig telik el néhány nap, már csak terhet érez és egy levélben ezt a terhet is lerázza magáról. A szakitás valóságát még felhigitotta a rezignáció. A bus ember halk lépésével suhant ki Emmi életéből. A levél elküldése után megkönnyebbült. Jött az első éjszaka, amikor aludni tudott és reggel már bosszankodott, hogy miért irt elégikusan, miért nem fejezte ki magát határozottan. Meg kellett volna irni kegyetlenül az igazat. Pontosan leszögezni a valóságot. Azt, hogy valójában ő követett el ballépést, s annak a következményeit ő viselte öt éven át. Az utolsó nap is, amikor megemberelte magát és szakitani akart — megint ő bukott el. Szivtelenül gondolt Emmire. Haragudott rá. Ellenségének tartotta. Démon. Bizonyos, hogy ezentul is igyekszik majd megzavarni életét. Félt tőle. Egyszerre Salgó zsaroló levelére gondolt. Furcsa apa lánya... Nem, nem, mentegeti a lányt — Emmi egészen más... Meg kell állapitani, nagylelküen viselkedett, hiszen visszaadta a szabadságát... azaz... dehogy is... csak nagyobb stilusa van mint az apjának. »Öt éven át a nyakamon ült, egy pillanatra sem szakadt le rólam, de amikor az utolsó fillér is elfogyott, akkor hazaküldött. Tervszerűen járt el... elővette minden erejét... előbb magába szerettetett és csak aztán küldött haza, hogy béküljek ki apámmal. Hogy megvédte előttem az apám!... Szuggerált... Lépjek apám elé, mint egy gyerek, jogász gyerek... milyen agyafurt nő... jól tudta, hogy mit kell mondani, mi tetszik apámnak... Csodálatos nő... most már tudom, hogyan tudott rávenni arra, hogy öt évig vele maradjak. Nem is bizonyos, hogy szeretett engem. Hát szeret-

het az, aki mindent az eszével csinál, abban annyi a türelem, hogy öt évig a nyakán lógjon valakinek, akiről tudja, hogy nem szereti őt?... Igen is, a nyakamon lógott! Terhemre volt!... Most kellene irnom neki, a tegnapi levél elhibázott dolog. Ujra kell irnom, nehogy félreértés legyen«.

Le is ült nyomban, vitte az indulat, levelet irni. De belépett Kalász István, aki komolyan teljesitette idősb Siró Zoltántól nyert megbizatását, vezette a gazdaságot és ezenfelül még arra is volt gondja, hogy ezt a szomorú fiatal embert, aki sokszor tépelődött előtte, meggyógyitsa, talpra állitsa.

— Zoltánkám, nélküled nem akarok dönteni. Borra alkudozik velem egy kereskedő. Gyere, vegyél részt a tárgyalásban.

Abbamaradt a levél, sose iródott meg.

Kalász jó orvos volt. Megnyugtatta, felélénkitette a fiut. Mindent másképp láttatott vele.

— Apád harminc éven át megmérgezett lélekkel, rögeszmékkel viaskodott. Most elutazott, ez jót fog tenni neki. Hamarosan jobban lesz, száz évig fog élni, az eldobott harminc esztendőt pótolni fogja. Láttam, amikor megindult a gyógyulása. Ha láttad volna, hogy mulatott a Pannoniában, nem ismertél volna apádra. Szenzációs, hogy milyen nagy ruhatárat varratott magának össze. Európára szóló útlevelet váltott ki. Azt mondod, anyádat keresi Európa-szerte. Hát igen... ugy gondolja, hogy azért ment el. De látod, két hete van már távol, anyádat nem lelte meg... úgy látszik érdekesebb dolgokat talált... Fura dolog ám harminc évig eltemetkezni, aztán belenyargalni... dehogy is nyargalni!... belerepülni a mai világba. Neki ez merőben uj világ. Apádnak, úgy látszik smakkol ez az uj világ. Látod, nem vágtatott vissza a kriptájába. Egy sort se ir. Nem érdeklődik az itthoni dolgok, a gazdaság után, pedig eddig ez volt az egyetlen szál, ami az élethez kötötte. Apád szétnéz az uj világban, belekóstól, ő nem érzi a hullaszagot rajta, izlik neki.

Nap-nap után igy beszélt Kalász István és maga is hitte azt, amit mondott. De olyat is mondott, ami igaz is volt, nem is. Egy alkalommal az Egységespárt elnöki tanács-ülésére parancsolták fel. Hazajött és megsugta Zoltánnak, hogy a kormány készülődik az uj választásokra. Bethlen meg se várja, mig az országgyűlésnek a mandátuma lejár. »Átadom apádnak a kerületem. Vagy ha ő nem vállalja, akkor neked juttatom, fiam. Már meg is mondtam Bethlennek...« Csak ugy mellékesen mondta még: »Benn jártam apád pesti bankjánál. Mielőtt elutazott, csinos összeget utaltatott oda. Megnéztem a folyószámláját. Mondhatom, erősen fogy a pénz, egyre küldözgetik utána. Hála Istennek, nem él rosszul apád...«

Jó dolog ilyesmit kitalálni, használ a fiunak. És az is használt, hogy nem hagyta a fiut tétlenkedni. »Te vagy itt a gazda, törődj a dolgokkal«. Együtt vizsgálgatták a gazdasági könyveket, tárgyaltak a bor és termény kereskedőkkel, tanitgatta az okszerű gazdálkodásra, együtt szidták a kormányt. De gondoskodott a szórakozásokról is. Korán jött meg a tél, nagy havak estek. Beszánkóztak a

megye-gyűlésre. Gazdaértekezleteken együtt jelentek meg, egy alkalommal Zoltán is felszólalt. »Beszélni kell fiam, hagy hallják a szavad itt is, Pesten is... jönnek a választások...« Zoltán hét évig élt Pesten, ott mindenki megtanul beszélni — beszélt és nagy sikere volt. És vadászatokon, névnap és egyéb dinom-dánomokon, lányos házaknál, mindenütt sikere volt.

Meggyógyult. Semmi gondja nem volt az apjára. Ugy van, ahogy Kalász István mondja, apja külföldön jár és jól él. Belemerült a gazdasági munkákba, melyeket épp olyan biztonsággal végzett, mint amilyen nyugalommal látta el éveken át a Tengerentuli és szállitmányozási részvénytársaság vezérigazgatói teendőit. Ittott egy mulatság, különben rendszeres élet, átaludt téli éjszakák, sok husétel, harminc esztendős borok, minden szerelmi szertartás nélküli ölelkezések... Egészséges lett a vérkeringése.

Igy telt el két hónap. Akkor megjött apja levele, mely meghökkentette. »Beteg voltam és még most is gyöngélkedem«. Hát igy lumpol az apja Európa-szerte?... »Amint megkapod levelem, nyomban szerezz utlevelet és gyere...« »Várlak...« Más nincs a levélben. De igen: »K e d v e s f i a m«. És ez minden. Ez az első levél, melyet életében apjától kapott. Gyerek korában, mikor Kecskeméten iskolázott, ha közölni valója volt vele, meglátogatta, de ezt is csak ritkán tette, inkább valakivel üzent, néha egy cédulát hozott a hirhozó, de soha semmi megszólitás. Soha »kedves fiam«, soha »ölel apád«. Most minden megvan ebben a levélben. Elindult Milánóba. Nem nyugtalankodott. Apja beteg volt. Nemsokára mellette lesz. Ez lesz az első igazi benső találkozás. Apja lábadozik, ő megjelenik előtte, lélekben, testben erősen. Mondani fogja apjának: »éljünk apánk, éljünk! éljünk egymással egymásnak... vegyük el, ami a mienk«...

Erre gondolt, amikor a Hungáriában ebédelt.

Aztán következett a véletlen találkozás.

.....

Már a vonaton ül. Viszi magával Emmi biborba gyulladt tekintetét. Egyedül van a hálófülkében. Félig levetkezve, szinte megmeredve ül az ágyszélen. Félretartja a fejét, még mindig viseli a pofont, mely egyre jobban égeti. Miért kellett ez a találkozás? Már semmi köze sem volt ahhoz a lányhoz. Most már van... és ezt nem lehet elintézni. Egy ismerőse jut az eszébe, kivel szerencsétlenség történt, golyót kapott a hátába. Nem tudni, miért, az orvosi magyarázat nagyon komplikált, a golyót nem lehetett eltávolitani. Nincsen semmi baja, csak a golyó néha ide-oda mozog. Nagyon kellemetlen, de nem lehet ellene semmit se tenni. Nem folytatja gondolatait. Nincs ereje hozzá. Viszi a vonat, mint a fülke leltári tárgyait, a vészféket, a rézfogantyukat...

.....

De azért a jugoszláv határon már álmából keltette fel a vámvizsgálat és hogy utlevelére rányomták az átkelési pecsétet, ujra álomba merült. Másnap délben Triesztben ébredt fel és nagyon meglepődött azon, hogy ágyban fekszik. Nem émlékezett arra, hogy

levetkezett volna. Tegnap délután négy órakor a Hungáriában megállt az esze, nem emlékszik rá mikor indult el ujra.

Trieszt örökzöld dombjain szinte sétál a vonat, látni a tengert, a napsütésben minden ragyog. Tegnap még decemberi köd, ólmos eső és lelket árnyékoló egyéb dolgok...

Már a lebocsátott ablaknál áll és bámulja a panorámát, se égen se lelkében még egy kósza felhő sincs. Triesztben hatvan percig áll a vonat. Kiszáll, végig autózik a mólón, egy büffében aperetiffel nyugtatja meg üres gyomrát. A vonat ujra elindul vele, az étkezőkocsiban jóizüen megebédel. Hipp-hopp! már Mestrén is tul van. »Velence... ide apámmal visszajövök«... Megint egy jó alvás... Ébredéskor hózivatarban robog a vonat... Délutáni alvás után, különösen, ha egy palack Lacrimae Christi az altató, ébredéskor zsibbadtak a tagok, a fej olyan mint az ólom, savanyu a szájiz. Zoltán átaludta a tavaszi vidéket és a télben ébredt fel. Kezdetben csak a gyomra kinozta. A büffében elfogyasztott szendvicsek, vermuth, vagy a lehetetlen olasz ebéd kinozta-e? töprengett. A trieszti tavaszból gyomorfájást hozott az észak-olaszországi télbe. A gyomorfájáson segitett a csoda gyökerekből párolt gyógyital, de a fej ködös marad, alig tudta összeszedni gondolatait, pedig már itt volt az ideje, — még egy óra és Milánóba érkezik. Egy óra alatt sok mindent lehet elvégezni. El lehet takarni a felbukkanó árnyékokat, félre lehet rakni Emmi pofonját, az most nincs napirenden, nem szabad ezzel a dologgal zavarni apjával való találkozása bensőségét. Azzal a pofonnal szemben ugyis tehetetlen. Emmi furcsa elintézési módja... Emmi stilusa... Igen az ő stilusa, végre kiderült ez is. Nem baj. Bethlent Genfben egy emigráns inzultálta az egész világ előtt és utána addig marad miniszterelnök, ameddig ő akar. Zoltán mégis elvörösödött. Kénytelen volt arra gondolni, hogy az ő esete mégsem egy véletlenül fejére esett tégla. Lassan emlékezni kezd, hogy volt, mint volt, bizony ő kiverekedte magának azt a pofont. »Az apád stilusa finomabb«. Ilyesfélét mondott. Persze ezt volt kénytelen mondani, mert Emmi gyanus mederbe terelte a beszélgetést. Beszélgetést?... Pénzt kért tőle... Mi köze Emminek Stuxhoz? Mi köze volt az ő idejében Stuxhoz? Miért csinálta, vitte az ő ügyét ingyen az az ügyvéd?... Megdöbben, hogy csak most teszi fel a kérdést, amikor a honoráriumot utólag követelik rajta. Utólag, mikor már Emmivel, mint egy idegennel akart beszélgetni. Megdöbben, mert elébe tolódnak az elmult évek, melyeket a konjunkturában és a mélypont alá sülyedésben szedett-vedett népség közé vegyülve, velük együtt töltött el. Ezekért az esztendőkért bünhődni kellett. Ezekre az esztendőkre méltó pontot tett a pofon.

Ezek a gondolatok vánszorogtak agyában, de minduntalan visszacsetlett-botlott a kérdéshez: hogy abban a világban amelyből végre kiszakadt, ahol mindenki gyorsan, könnyen akarta megkeresni, lopni, összecsalni a pénzt, miért dolgozott érte ingyen az az ügyvéd? E kérdés mögül gyülölettel nézett Emmi felé.

.....

Este hétkor érkezett meg és nyomban apjához sietett. A gondnoki irodában az ügyeletes tisztviselőnél érdeklődött apja szobája után. A tisztviselő nem tudott németül és igy Zoltán csak nehezen tudta megmagyarázni, hogy külföldről jött apja látogatására. Sokszor ismételte apja nevét, az irnok zavartan keresgélt különféle névmutatókban, de eredménytelenül. Zoltán noteszéből kitépett egy lapot, ráirta »Zoltán Siró«, mert ugy látszik az olasz fül nem fogja apja nevét.

A tisztviselő, akit a hivatalos órák után, bizonyára azért hagytak itt, hogy a telefon-szolgálatot ellássa, örült a segitségnek, most már előtte volt a kérdezett név, ugy ahogy irják. Meg is találta a névmutatóban, felnyitotta a törzskönyvet a megfelelő számnál...

Zoltán ideges várakozásban, a falon lógó statisztikai táblákra bámult és igy nem vette észre, hogy a tisztviselő megrezdül, felkapja a fejét a könyvből, mert Siró Zoltán neve mellett ez a megjegyzés állt: meghalt 1930. december 3-án, 15 órakor. Kórházi ember számára nem nagy dolog a haláleset. Halálozás miatt a betegletszám csökkent. De ritka dolog, vele még egyszer sem történt meg, hogy a beteg hozzátartozója bejön az irodába és felvilágositásul azt kell mondani, uram, akit keres, meghalt. Különben is ő innen a fogadó szobától a tizedikben az élelmiszer raktárkönyvet vezeti... Nem is tudná megmondani a szomoru hirt, hiszen ez az ur, aki meredten ránéz, nem ért olaszul.

De nem kellett szólnia, arcáról leolvasható volt a szomoru hir. A tisztviselő, kinek mutató-ujja most is ott volt a rovaton, ahova örömmel bökte oda, mikor megtalálta, részvéttel bámult a remegő idegenre.

Zoltán elindult, hat lépést kellett megtennie, mig a tisztviselő mellé került. Iszonyatos ut volt ez. De ott állt már és nézte a rovatot, melyet az odabökött ujj egyre mutatott. Nézte apjának az életből való kikönyvelését. Nagy könnycsepp ült a szemébe. Furcsa, az a könnycsepp, olyan mint a nagyitó lencse, a végzetes sort jól megvastagitotta s a betük konturjait száz szinben játszatta.

Türte, hogy a tisztviselő fotelbe ültesse, ott dideregve meghuzta magát. Ugy tett, mintha figyelné a tisztviselő beszédjét, aki a gondnoki lakásba, aztán az ügyeletes orvosért telefonált. Szükség volt az orvosra, mert az idegen úr mellére hanyatlott fejjel, meredt szemmel olyan volt, mintha ő halt volna meg.

A gondnok megérkezett. Magas kövér ember volt. Ujjai tele voltak piros, zöld, sárgakövü gyűrűkkel, melyeket olyan büszkén viselt, mint egy élelmezési katonatiszt a háboruban szerzett kitüntetéseit. Szertartásosan lépett a magábaroskadt Zoltánhoz. Az eset nagyságához mérten, mélyen megilletődve hajolt meg előtte. Jól ismerte az esetet. Minden komoly esetet jól ismert. A kórházi személyzet az érdekes betegekről mindent tud és a tényekhez még hozzászövik a legendákat és pletykákat. A gondnok értesülései a legteljesebbek, mert minden forrás hozzá ömlik. Itt ma egy gazdag magyar úr halt meg és most annak fia előtt áll. Futva jött ide, első akart lenni, Beltramot kellett megelőznie, a halott elszállitása körü-

li teendőkre a megbizást neki kell elnyernie. Jól beszél németül. Hangos, szinte jajgatja a részvét szavait. Zoltán meg se mozdul, talán egy szót se hall a beszédből, de a gondnok kérdezetlenül mond el mindent, beszél az öreg Siró betegségéről és a szerencsétlen fordulatról. Szavaiba orvosi kifejezéseket kever. Harmincéves kórházi szolgálata alatt a kórtörténeti lapokból, melyeket kiváncsiságból sorra elolvasott, megtanulta a betegségek latin nevét — boldog, ha titkos uton szerzett tudományát fitogtathatja. De vissza kell vonulnia. Belép az orvos és nyomban utána Beltramo.

Beltramo egy pillanatra megáll az ajtóban, aztán Zoltán elé vánszorog, elébe omlik és zokogásba fulva beszél: »az ön édesapja... az én jó uram... kegyetlen csapás...«

Zoltánban megrebben az élet. Fájdalmas csodálkozással néz a térdére boruló idegenre. Miért sír ez az ember? Honnan tud sírni? Egyre hallja tőle: »az én jó uram, az én nagyságos szomoru uram«. Ki ez a magyarul beszélő ember, aki apja halálából merült fel? Nem tudja megkérdezni, nem is kérdezheti meg. A gondnak talpra rángatja Beltramot, olaszul lepisszenti: »mit tolakodik?«

Zoltánnal csillapitó szert itat az orvos, aztán karonfogva vezeti, márványfalas, márványköves, széles hosszu hideg folyóson. Az elhunyt Siró szobája mellett Beltramo szipogott. Zoltán megállt előtte.

— Kicsoda ön?

— Uram, az én nevemből nem tud meg semmit. A vak sors kergetett vele össze. Bár ne ismert volna meg engem soha.

Az orvos türelmetlenül szólt Beltramora és vitte Zoltánt tovább. Az egyik rendelőszoba nyugágyára fektette le és injekciót adott neki. Az erős, gyorsan ható oltás talpra állitotta.

— Doktor úr! miért halt meg az apám?

Igy: miért? Nem azt kérdezte, hogy milyen betegség ölte meg, hanem, miért, mely okból, mi célból halt meg az apja. Az ő apja erős, hatalmas ember volt, nem fogott ki rajta senki, semmi. A kint, szenvedést, magába fogadta, harminc évig uralkodott rajtuk, kegyetlen volt hozzájuk, mint a halál és elnyelte őket mint a sír. Miért halt meg, ki támadta meg orvul? Vagy ő akarta?

— Uram, nyugodjék meg, legyen erős. Szomoru eset... Két hónappal ezelőtt agyvérzéssel hozták ide a repülőtérről... állitólag ott valakivel találkozni akart.

— Egy asszonnyal! — kiáltott fel Zoltán.

— Ugy hallottuk... A baj javult, életben maradt. Életben? Nem lett volna élet az... Lábára, kezére nyomorult... Arca eltorzult... Megtanult beszélni ujra, de ritkán szólt egy szót is. Nem tetszett neki, hogy él. Élhetett volna talán tiz évig is még... tolókocsiban. Négy nap előtt tüdőgyulladást állapitottunk meg... a láz megölte.

— Egy asszony ölte meg! — orditotta Zoltán. — Egy asszony gyilkolta meg! — sikoltotta, üvöltötte százszor, mig végre, nagynehezen rájött a sirás.

Szomoru éjszaka volt ez. Az orvos, a gondnok hasztalan birkóztak vele, csittitó, lebeszélő szóval, orvosi tekintéllyel, a fiu nem engedett, látni akarta apját. Behivták Beltrámot, remélték, magyar szóval többre mennek. Céltalan volt minden, Zoltán eszeveszetten követelte, hogy engedjék a ravatalhoz.

És mig zokogva tette meg az utat apjához, a holttest láttára fennakadt sirása. Megrettentette a látvány: az öles, testes férfiuból megmaradt csontok, az eltorzult arc, melyet a halál sem simitot ki.

»Rettenetes ez a találkozás... ha én ezt átélem... jaj nekem, mert én nem engedem, nem hagyom igy...«

Összekulcsolt kézzel nézte apját. Néha egy-egy szót hebegett, gondolataiból hullott ki egy szó, vagy csak egy hang. »No, hires Kalász István, apám igy futott harminc év után neki az uj életnek. Igy izlett neki az uj élet. Hallod-e Kalász István, miért mulattattál engem két hónapon át? Vidáman keltem utra... „apád sok pénzt küldet maga után..." otthon én is belemarkoltam a kasszába... mert az apa és fia találkozása kifogyhatatlan áldomásokkal jár...«

— Felsírt:

— Apám! igy maradtam, mint a kisujjam.

Egy ápolónő lépett be.

— Kérem jöjjön. Nem szabad itt maradni. A szabályok tiltják.

.....

Tetem-szállitás sok teendővel jár. De ott volt Beltramo, aki reggel gyászbaborultan várt Zoltánra a szálloda halljában és felajánlotta szolgálatait.

— Uram, két hónapja mult, hogy édesapja Milánóba érkezett és én szinte az első perctől kezdve, mindig vele voltam. Ennek a két hónapnak a történetét elmondani kötelességem.

Együtt szállnak autóba. Járják sorra a hivatalokat... Idősb Siró Zoltánt balzsamozzák... Temetkezési vállalattal tárgyalnak. Kegyetlen adminisztráció. Közben ebédelni is kell... Az étteremben egy pesti ismerős köszön. Zoltán mosolyogva köszön vissza. Egy pillanatra ki kell derülni az arcnak. »Valahogy ide ne jöjjön«. Erről gondoskodik is. A köszönés pillanatában elforditja a fejét.

Estig mindent elrendeztek. Holnap reggel elindulhat idősb Siró Zoltán haza, a kiskerti temetőbe.

.....

Még egy éccaka.

A szállodai szobában hallgatja Zoltán Beltramo elbeszélését. Beltramo nagy elbeszélő. Órákon át részletezi, elemezi a történetet az első találkozástól a halál percéig. Zoltán egyik cigarettát a másik után szivja, egyszer se állitja meg Beltramot. Amikor azt meséli el, hogy apja alig kapta vissza a beszélő képességét, első gondja az volt, hogy levelet irasson fiának és mégsem iratott, mert nem akarta, hogy idegen kézirás megijessze a fiát, — akkor ellágyult, torkában volt a sirás, de ajkába harapva visszamerevedett: »Most nem erről van szó«.

Beltramo igy fejezte be történetét:

— A vak sors hozott össze bennünket. Bár ne ajánlkoztam volna fel a nyomozási munkára. Mit tudtam én, hogy milyen ügybe ártottam magam? Most se tudom, csak látom, hogy tragédiába keveredtem és mellette magamnak is bajt szereztem. Első cselekedeteimet érdekből követtem el, néhány lirát akartam keresni. Szegény kis hivatalnok voltam, káprázott a szemem, amikor száz lirát kaptam. Következő lépéseimben is az érdek fütött, de hajtott már a szenvedély is. Én kinyomozom annak az asszonynak a cimét — határoztam el magamban — annak a levert, szomoru urnak szolgálatára leszek... Amikor kidobtak állásomból, az utolsó percekben nem a cimét, hanem őt magát találtam meg és megtudtam, hogy egy óra mulva Rómába repül. Szerencsésnek éreztem magam. Nem törődtem azzal, hogy állásomat elvesztettem, boldog voltam, hogy eredménnyel járt a munkám és diadallal állapitottam meg, hogy a világon én vagyok az egyedüli ember, aki azt az asszonyt, aki már harmadik nevével kalandozik a világban, megtalálhattam. Bár ne találtam volna meg. Attól a perctől fogva, hogy apja elvágódott a repülőtéren, mig magához nem tért, egy pillanatig sem gondoltam állástalanságomra, családomra, a szégyenre, mely hivatalomban ért engem. Minden érzésem csak azt sóhajtotta: gyógyuljon meg az az ur, akit én vittem a szerencsétlenséget hozó helyre. Boldog voltam, a gyógyulás napjaiban és... igen... magam sorsáról is gondolkozni kezdtem. Uram, szegény boldogult apja, amikor magához tért, még beszélni se tudott... irásban pénzt... ötezer lirát akart adni nekem... nem fogadtam el... Reméltem, hogy betegségéből hamarosan felgyógyul, segit rajtam, szolgálatába fogad... Én nagyon szerettem az ön édesapját. Mélyen gyászolom...

— Gyászolja?... — Elhallgatott. Arra gondolt, hogy rajta kivül, az egész világon ez az egyetlen ember, aki apját megsiratja.

— Beltramo ur! — szólalt meg hirtelen. — Ugy érzem, elmondott mindent, mégis egy helyen homályos, hézagos az eset.

Eltorzult az arca, aztán még egyszer kimondta: »az eset...« Aztán megnyugodott és furcsa hideg tárgyilagossággal érdeklődött:

— Mit gondol, az az asszony m e g t u d t a, hogy apám keresi őt?

— Bizonyosan tudta. Főnökömnek átadtam az ön apja névjegyét. Nem végeztem én titkos, bünös munkát. Védtem a kenyerem és igazolásomra adtam át megbizóm névjegyét. Amikor kiléptem gazdám szobájából, szemben találkoztam azzal az asszonnyal. Ő bement, az asztalon volt a névjegy és egy óra se telt bele, már a római repülőgépen ült. Mig be nem következett a katasztrófa, azt hittem, hogy a rendőrség elől menekül az az asszony. Nem gondolhattam mást. Deskovics viselkedése, dührohama... Tudtam, hogy a bank kényes valutaüzletekkel is foglalkozik... és ez a háromnevü kóborló nő... a levelezésből láttam, hogy minden héten másutt van. Azt kellett hinnem, ugye természetes, hogy menekülni akar. Hiszen el is lehetett volna csipni, csak Rómába kellett volna

telefonálni, hogy leszálláskor vegyék őrizetbe. Szólni is akartam apjának, de nem szólhattam. Ragyogó szemmel nézett a gép után, imádságos szavakat rebegett... Nem rendőr ez az ur... dehogy is az... pillanatok mulva a földön terült el.

— Az az asszony eltaposta... Figyeljen rám... Maga egy boldogtalan élet utolsó szakaszán teljesitett detektiv szolgálatot. Apám harminc éven át állandóan detektivek munkájával kinozta magát. Ezt a feladatot én fogom folytatni, ez a munka az én egyetlen örökségem. Beltramo ur, ön a végzet vak eszköze, de még korántsem fejezte be a müvét. Ki kell nyomoznia azt az asszonyt. Ott kell folytatnia a nyomozást, ahol abbahagyta. Vállalja?

— Igen. Vállalom.

— Naponta értesitést várok öntől. Akkor is irjon, ha nincsenek hirei számomra. Tudnom kell, hol, merre jár. Nem érdekel, hogy mit csinál. Ha ebben az országban van, kövesse őt nyomon, és ha elindul Magyarországra, tudnom kell pontosan, hova, mikor érkezik meg... Ami pénzem megmaradt, nem sok, hatezer lira, vegye át. Irja meg mindig, hogy mennyi kell. Munkájának nem lesznek akadályai. Ne tartson soká! Az ügyet nem lehet, nem szabad huzni. Az ügyet meg kell ölni.

— Teljes lélekkel benne vagyok az ügyben — szólt halkan Beltramo és Zoltán bucsuintésére eltávozott.

XII.

Délután még beárnyékolták Salgó mai szép napját lányával való »nézeteltérései«. Ezeket a családi jeleneteket holnapra is hagyhatta volna. Mérsékeltebben kellett volna viselkednie. Manapság egy apának sok mindent kell elnézni. Kompromisszumos világot élünk. Mindenütt egyezkednek. Ő maga is egy egyeztető irodának levelezője... holnap az igazgatója... azaz, csak ne jöjjön holnap az özönviz, vagy talán még ma este. Emmitől kitelik, hogy már a bankettet is elcsufolja. Őrültséget követett el azzal, hogy kiutasitotta lányát. Ellenkezőleg, rá kellett volna zárni az ajtót. Talán megtört volna, kiegyezett volna vele. Most mi lesz, ha elmegy az igazgatóhoz és leleplezi, ahogy megigérte. Amilyen indulatban volt, meg is cselekszi. Biztos, hogy megtenné, de majd ő megakadályozza.

Gyöngéje volt a mai bankett. Életében számtalan banketten vett részt, mindig mást ünnepelt, őt nem ünnepelték soha. Ezernyi banketten vett részt, mindig szóhoz jutott, ha előbb nem, kivárja a hajnalt. De ő sose volt ünnepelt, mindig szerényen vonult a háttérbe. Könnyekig elfogódva gondol multjára, közhasznu tevékenységére, nagyszabásu jótékonysági akciókra, melyeknek élén állt, szociális mozgalmakban viselt vezető szerepeire... észre se veszi, hogy magát köszöntgeti fel. Végre itt az alkalom, ma este őt ünnepelnék. Felháborodással utasitja vissza a feltételes módot... Megnézi az óráját: két óra. Csak egy óra telt el a családi jelenettől?.. Cselekvésre készen siet el hazulról. A Kazár-uccában elintézi a frakk-

ügyet és három órakor már az iróasztalánál ül. »De Salgó ur, igazán tulzás, ma önnek nincs hétköznapja«. De hiába kisérleteznek a kollégák, ő végzi a dolgát, leveleket tanulmányoz, dossziékban kutat, vagyis mimeli, mintha dolgozna. Valódi tevékenysége az ajtólesés, mert minden pillanatban beléphet Emmi. Egyre tervezi, hogy miként viselkedjék, ha bekövetkezik ez az eshetőség. Először arra gondol, hogy a nyilvánosság előtt leleplezi lányát, ma délben szégyenletes dolgot tudott meg róla. »Nincs kegyelem... nem akarlak látni.« Elszégyeli magát... »Teljesen megbutultam. Igaza van Emminek, gyengeelméjü vagyok.« Megtelik gyöngéd érzelemmel... »Ha belép, hozzárohanok, átölelem, fülébe sugom: megbocsátok, te is bocsáss meg nekem... Igen, ez jó lesz, ennél maradunk. Percekig tartom karjaim közt, aztán az urak felé fordulok és szólok hozzájuk: „Barátaim, az én szerelmetes lányom ma délben kegyetlenkedett velem, ma este nem akar atyja oldalán megjelenni. De ime eljött hozzám s ebből tudom, hogy mégis megjelenik közöttünk ő, az igazi fény, az egyetlen ragyogás, hogy mindnyájunk lelkében emlékezetes, mélységes benyomásokat örökitsen meg«. Ez az igaz — gondolta elérzékenyülten — ezt a tervet a jó atyai szív határozta el". Már nem aggódalommal lesett az ajtó felé. Kivánta, hogy jöjjön Emmi.

Multak a percek, az órák. Salgóban hasztalan hatalmosodott el a vágy, kárba veszett a tervbe vett néhány érzelmes szép mondat. Hat óra. Az irodát becsukják. Emmi nem jött el.

Hét órakor ért haza. Szobáról-szobára járt. Kereste Emmit. Felesége kisirt szemmel megszokott helyén, a pamlag sarkában ült. Egy szék támláján a frakk öltöny hajolt át. Emmin kivül azt is kereste. Megtalálta és megenyhült az arca.

— Nina! Légy szives, add ide a rendjelemet.

Az asszony nem tudta nyomban előteremteni a rendjelet, már a tizedik dobozban kutatott utána. A rendjel most jutott Salgó eszébe és felháborodva gondolt arra, hogy ebben a rendetlen házban elkallódott a nemes jelvény, melynek ma a mellét kellene disziteni. Fellélekzett, mikor Nina megtalálta.

Nyolcig várt, reménykedett, talán még idejében hazajön Emmi. »Nem volt itthon Emmi?« — kérdi gyáván. Nina leverten nemre rázogatja fejét. »Majd hazajön, ne félj«. Elindul, az ajtóból visszafordul, papirost vesz elő, ráirja: »Csókol apád« és Emmi párnájára teszi.

.....

A bankett ragyogó farsangi ünnepély volt. Salgó frakkján ott lógott a negyedik osztályu polgári érdemkereszt, melyet ő szivósan magas rendjelnek nevezett. Tizedik beszédében hódolattal emlékezett meg I. Ferenc József Őfelségéről, kinek figyelme feléje fordult és a háborus élelmezés terén áldozatos és sikerdus közremüködéséért nyerte a magas kitüntetést, a láncokkal és gyémántokkal együtt. Megfityegtette az érdemrendet: »ez csak másolat, az igazit

melyet alattvalói hódolattal köszöntem meg jóságos királyomnak, amikor külön audiencián kegyes volt fogadni engem...«

Salgóban kiveszett minden önméltóság. Tizedik beszédében már kézzel-fogható bolondságokat beszélt. Az első beszéd, melyben megköszönte ünnepéltetését, szép volt, mondhatni magasan szárnyalt. Az ünneplők elérzékenyedve járultak köréje, koccintottak vele. De Salgó nem volt óvatos. Keveset evett, sokat ivott. Három felköszöntőt kapott, mindegyikre külön válaszolt. Aztán, hogy nem kerülközött több szónok... — annyi baj legyen — ő zavartalanul beszélt tovább. Fél óráig beszélt, öt percig pihent, igy ment föl tiz beszédig. Ugy a szónoklatokban, mint a hallgatókban egyre fokozódott a zavar. Salgó felköszöntötte az igazgatót, kit csak a beszéd első felében nevezett Vilikémnek, aztán ragyogó dialektikával, fényes átmenettel, egyszerűen fiamnak szólitotta. A »fiam« kapcsán Emmit üdvözölte s a társaság növekedő zavarral nézett körül, kereste Emmit, mert Salgó, mint jelenlevőt, többször megszólitotta. De akkor még pislákolt benne az értelem és egy tiszta mondatban meg is értette magát: »Lányom, ha nem is vagy köztünk, mégis szólnom kell hozzád.«

Már szónoklás közben is ivott. Megpihent és mindig teli volt előtte a pohár. A bohó fiatalok egyre töltögették neki a bort, mert hogy az előirányzott pezsgő éjfélig teljesen elfogyott.

Schenk igazgató s a főtisztviselők kisérleteztek Salgóval, el akarták állitani, mind bolondabb beszédeit. De Salgó haragra lobbant. »Urak! senki sem rendelkezhet velem. Mindnyájuknak én parancsolok. Vegyék ezt tudomásul.«

Fagyos csend... Salgó belebámul a némaságba. Egyszerre elkacagja magát. Harsányan kiáltja: Kábáré!... ká-bá-ré!...

Schenk igazgató és a főtisztviselők szégyenkezve szállingóztak el.

Hajnalodott. Salgó körül márcsak a fiatal generáció ült. Gyürübe fogták, itatták és hogy a főtisztviselők eltávoztak, ők is bátrabban ittak.

— Még egy felköszöntőt, Salgó bácsi! — biztatta az egyik fiu. — Tudja-e Salgó bácsi, hogy nagy sértést, felségsértést követett el?... Nem köszöntötte fel Stuxot.

— Talán üdvözlő táviratot küldenénk! — mondta valaki.

De akkor már Salgó feje az asztalra bukott, a javaslatból nem hallott egy szót sem. Az embert kihordták az uccára, taksziba rakták. Nagynehezen vertek bele életet és sokáig alkudoztak vele, mig végre megmondta lakáscimét.

.....

Nehéz volt az ébredése. Testi és szellemi bénultságban hevert az ágyban. Keringett vele a szoba. Egy-egy pillanatra eszméletre tért, de tompaságába vissza-visszazuhant. Szinte öntudatlanul szállt le az ágyról, öltözetlenül támolygott szobáról-szobára. »Nina.... Nina...« nyöszörögte egyre.

Motoszkálására belépett a cseléd.

— Megfagy igy az ur... tessék felöltözni! A nagysága azt mondta, ha felébred az ur, mondjam meg, hogy a kisasszony beteg, tegnap bevitték a Rókusba. A nagysága az ujságból tudta meg.

Mig beszélt egyre élesztgette az elhanyagolt tüzet. Salgó bambán nézett rá... »Kisasszony...« hebegte, és a diványra bukott.

— Itt van az ujság, benne van, tessék elolvasni... Térjen már magához az ur! — kiáltott gazdájára a cseléd és kezébe nyomott egy kitépett ujságlapot.

De Salgó nem volt abban az állapotban, hogy most ujságot olvasson. Motyogva beszélt maga elé, de egy szavát se lehetett megérteni. Türte, vagy tán nem is tudott róla, hogy Lizi felrakja lábát a diványra, párnát igazitja a feje alá, paplant dob rá. Visszazuhant fekete álmába. Az éccaka két kitünő ivóbajnok felemelt adagát itta meg, messze van még a kijózanodás...

Harminc órát aludt, harmadnap délelőtt ébredt fel. A katzenjammer kavarta a gyomrát, szoborrá avatta tagjait, ólommá öntötte a fejét. A katzenjammer kellemetlen utikalauz volt, amikor elvezette bankett-emlékei közé. De az emlékezések utján hamar elakadt. Hogyan, mikor került haza, mint került az ágyba, nem emlékszik. Mi történt vele az éccaka?... »Eláztam, eláztam... kotyogtam, , csak tudnám, mit«... Részegsége első stádiumában viselt dolgai egyes részleteire emlékszik... Tudja, hogy Leontint megcsókolta. Árnyékos emlékek nehezednek rá, kalapálnak agyában, mellére ülnek, szájában az éccaka izei rohadnak... Felesége ágyára tekint, nézi a megvetett ágyat. Az óra tizenegyet üt... Igy ő még nem részegedett le soha. Ez az első és utolsó eset. Fogadja: »Fuj!... többé szeszesitalt nem érint az ajkam.« Reménykedik, hogy részegsége alatt nem követett el indiszkréciót... És ha, igen?... majd csak eligazitja. És ha ő nem tudná eligazitani... itt van Emmi... Fejéhez kap. Ébredése óta ez volt első mozdulata és első hangos szava: »Uristen! hiszen Emmit elüztem... Emmi!... én mindenbe beleegyeztem... Mától fogva az történik e házban, amit te akarsz, azt teszem, amit te parancsolsz... Emmi!... csak te segithetsz rajtam... és segiteni is fog az Édes...« Minden bizodalma: Emmi. Ő majd elintéz, jóvá tesz mindent. Igaza van Emminek. Inkább Stux... addig ameddig; mint az ő fellengős atyai tervei... Ha ő részegségében összekuszálta az ügyeket, majd kiigazitja Emmi, a dolgok rendbe jönnek... Hol van ez a Nina?.. Persze, főzi az ebédet. Csengetni szeretne. Mérgelődik: »százszor megmondtam, hogy csináltassanak az ágyam mellé csengőt. Az ember hiába beszél.«

Készülődik, hogy kimászik az ágyból. Nehéz próbatétel. Szerencsére nincs szükség rá, mert Lizi már óvatosan nyitja az ajtót.

— Szóljon fiam a nagyságának...

— Nincs itthon a nagysága. A kórházba ment.

— Kórházba ment? Én vagyok a beteg. Itthon van a kórház! és ő nincs mellettem.

— Hát nem emlékszik az ur?... Emmi kisasszony fekszik a kórházban.

— Nem emlékszem... hallja! ki bizta meg magát, hogy engem ijesztgessen?...

— Hát nem megmondtam tegnap délután?

— Nekem?... Jöjjön ide fiam... én fáradt vagyok... nem mehetek magához, jöjjön ide, fiam... hagy üssem pofon... Mindegy, ha megbizásból, vagy saját ötletéből figurázza ki a ház urát... a büntetés egyformán kijár... Maga mondta nekem tegnap délután?... Tegnap délután itthon se voltam... Egyáltalán mikor álltam én szóba magával?

— Igenis, tegnap délután... Az ur öt percre felébredt. Felkelt az ágyból, de ujra lefeküdt a diványra. Tegnap este a nagyságával együtt vezettük, cipeltük vissza az ágyba. Erre se emlékszik az ur? Ugylátszik, azt se tudja, hogy ma nem szerda, hanem csütörtök van és azért nem tudja azt se, hogy én tegnap délután megmondtam, hogy a kisasszony a Rókusban fekszik. Pedig odaadtam az ujságot is, abban benne állt, hogyan került a Rókusba a kisasszony.

Salgó felült az ágyban. Erősen megkapaszkodott, hogy remegő teste vissza ne zuhanjon. Egy pillanat alatt összefoglalt mindent. Lányát elkergette... elkeseredésében meg akarta ölni magát. Ő a leghitványabb apa. Leányának majdnem halálát okozta. Ő, a részeg disznó, két nap óta döglik az ágyban. Ha volna revolvere, most főbe lőné magát. De elég magas a második emelet... Leszáll az ágyról, futkos a szobában, sehogyse tudja megtalálni az ablakot... Nem, nem... először látni akarja lányát... hiszen él... Az a Stux talán még nem is tud az esetről... Ő! hogy eltörpülnek most az ő dolgai... Most mehet Schenk igazgató ur Stuxhoz... Emlékezete müködni kezd. Feltünik előtte a kép. A banketten feláll mellőle az igazgató és szó nélkül eltávozik... Elmenekül az emlék-képtől, a cselédre bámul, aki a köténye zsebéből elővett ujságlapot nagy gonddal hajtogatja ki.

— Tul van a veszélyen?...

— Hála istennek... Csak nem akar beszélni... Tessék már elolvasni...

Elkapta az ujságlapot. Kereste benne a plakát betüs cimü szenzációs riportot, de nagy csalódására csak egy tizsoros napihirt talált!

Munkában a mentők. *Kedden délután négy órakor a Deáktéri templom előtt egy leány eszméletlenül terült el a járdán. A helyszinen megjelent Mentők beszállitották a Rokus kórházba. Csak órák mulva tért magához, de az orvosok kérdéseire nem válaszol, sulyos apátiában fekszik. A leány nevét nem lehet megállapitani. Retiküljében csak egyetlen irást, a következő szövegü nyugtát találták: „Kétezer pengőt átvettem. S. Zoltán.*

Lizi az ujsághirhez még hozzátette:

— A nagysága tegnap reggel a rádióból tudta meg, mert az is bemondta a szerencsétlenséget, ugy ahogy az ujságban van benn, meg azt is, hogy milyen formáju a beteg, hogy szép, hogy nyulánk és hány évesnek látszik, huszonkettőt mondott. Minden ráillett a kisasszonyra...

— Lizi, az istenért, mit mond a nagysága? Ugye azt, hogy hamarosan meggyógyul a lányom?

— Nagyon szomoru a nagysága. Ma még hajnalban ment be hozzá... Egyszer már itthon is volt, megnézni az urat, alszik-e még... Jaj! az én boldogtalan kisasszonyom...

Elsirta magát... Elvette Salgó elől az ujságlapot és rétjeibe visszahajtogatva, csendesen sirdogált.

— Ne féljen az ur, az én kisasszonyom meg fog gyógyulni... Talál a halál olyat is, aki megérdemli... Miért nem öltözködik már az ur...? Igaz, a frakkért itt jártak... nem fogadták vissza, mert nagyon letisztelte az ur... — Kiment és becsapta maga után az ajtót, nagyon begyében volt a gazdája.

— ...És én ezt türöm... egy cselédtől!... Milyen sülyedés?... — sóhajtotta Salgó.

Felöltözött. A tükörbe nézett. Zöld volt az arca, három napos a szakálla... »Nem, nem borotválkozom. Hagy lássa a lányom, hogy állapotom feldult, hogy szenvedése az én szenvedésem...

A villanyoson feltette a kérdést: »Itthon van-e már Stux? Távirata szerint itthon kell lennie. Vajjon tudja-e, hogy Emmi kórházban fekszik? Ha nem tudja, én fogom közölni vele. Tudom, mélyen fogja érinteni... Ha Schenk igazgató zavarni merészelné, ha el akarná panaszolni a velem való konfliktusát... nó, éppen jókor jelentkezne, most amikor Emmi beteg... Majd én mondok el mindent, majd én leplezem le azt a fiatal urat, aki elcsal engem egy bankettre és leitat... Gazember! majd el mondok rólad mindent.... Szerettél volna velem panamázni és elmondom azt a vagyonfelügyelőséget is... Gazember! majd adok én neked egy öreg urat ilyen aljas módon leitatni... Csak lelkem, Emmikém... mindenek előtt a te egészséged az első... nem élnélek tul...

Elvitte a villanyos a Rókus mellett, átvitte Budára, valahol a kelenföldi uton szólt a kalauz, hogy a jegye nem érvényes. Egykedvüen türte, hogy a kalauz erélyeskedik vele, hogy az utasok hamisan nevetgélnek rajta a megcsipett jegycsalón. Husz fillér árán megszabadult, leszállt.

Megállapitja, hogy a Kelenföldi uton áll, holott neki a Rákóczy uton van dolga. Áll és várja a villanyost, hogy visszavigye, jön is már a kocsi de visszatér emlékébe a durva hangu kalauz, az is eszébe jut, hogy a kalauz nem adott uj jegyet. És még az merte őt bliccelőnek nevezni... az a csaló kalauz, aki a huszfilléresből nem adott vissza négyet és a tizenhat fillért is elsikkasztotta... És milyen kegyetlenül mulatott rajta a bárdolatlan közönség!... Nem védekezhetett, a villanyosban mégsem tarthatott beszédet, melyben el-

mondhatta volna, hogy őt sulyos szerencsétlenség érte, vegyék figyelembe, hogy ő egy porbasujtott apa, akinek egyetlen gyermeke sulyos beteg... Az a durva lelkü kalauz, hogy is érné fel ésszel, szivvel, hogy egy porbasujtott apa... »Örök gyülöletem a villamosé... sose ülök többé villamosra...«

Elcsipett egy taxit. A kocsi tükrében meglátta magát. Látta szőrös, ónszinü arcát, véres szemét. Elfeldte már, hogy amikor elindult otthonról, azt tartotta a helyzethöz illőnek, hogy Emmi betegágyánál igy jelenjen meg... Hogy is mehetne ő igy leányához?... Csak derüs, biztató tekintettel léphet elébe. Arcáról le kell olvasni Emminek, hogy megbocsátott, sőt ő kér bocsánatot oktalan atyai szigoruságáért.

Betért egy borbélymühelybe. A borotválkozás jól sikerült müté t volt számára, mint mindenkinek, aki reggelig lumpolt. Lehajtotta fejét a borbélyszék támlájára, szappanozás közben elaludt és csak arra ébredt fel, hogy kölni vizzel permetezték. A kölni jó volt és a segédnek alkalma nyilt arra, hogy minden tudományát gyakorolhassa. Salgó minden vajákosságba belement. Arc-, homlok- nyakmaszázs, fejmosás kézzel és ördöngős gépek segitségével mind-mind megtörént. Egy óra-hosszat tartott ez a komplikált mütét, mely után Salgó gyógyultan kelt fel a borbélyszékből és teli optimizmussal, felfrissülten lépett ki az uccára.

Virág nélkül nem mehet Emmihez és mig a virágboltban kötözték a bokrétát, beugrott Kovácsevicshez, kutya harapását szőrivel gyógyitják, a söntésben megivott egy korsó sört.

Bokrétával a kezében, derüvel a szivében délcegen lépkedve ment a kórház folyosóján lánya betegágyához. Egy kedves testvér, aki utba igazitotta, már megnyugtatta: »nincs semmi komoly baj... majd helyre billen a lelki egyensuly. Bizonyosan jól fog esni neki, ha kedves édesapja belép hozzá. Csak semmi izgalmas jelenet.... Legyen erős... a szülők mindig tulozni szoktak...« A kedves nővér szavai, mint tavaszi eső, langyosan permeteztek Salgó szivére. Meg is jutalmazta a derék apácát: »Kedves testvérem, az Urban, köszönöm vigasztaló szavait, fogadja hálámul e rózsaszálat, legáhitatosabb szeretetem szimbólumából, e füzérből tépem magának e virágot...«

Ment-ment tovább a végtelennek tünő folyosón, melynek sivárságát derüs tekintete és előrelenditett kezében tartott vörös rózsák enyhitettek. »Megbillent az én Emmim lelki egyensulya... Csak én segithetek rajta... Egész életemben a legjobb beteglátogató voltam. A haldoklót is felderitettem, egyenest visszaadtam az életnek. Csak semmi résztvevő pofa. Derü, ötlet, bohóság — az kell. Ki a beteg?... te?... játszunk valami mást!... Tiltakozom, hogy engem alaptalanul megszomorits... Meghültél?... No, és?... Zárasd magad egy konzerv-dobozba, azt jól ólmoztasd le... sose hülsz meg többet. Addig örülj, mig meghülsz!... Mindig tudtam, mit kell mondani...«

— Jó napot, apus!

Nem vette észre, hogy Edus jön elébe, csak a köszönésre figyelt fel önmagával való beszélgetéséből.

— Te vagy az Edus?... Homályos ez a folyosó, nem vettelek észre... Most jut az eszembe, hogy veled elintézetlen ügyem van... De ezt most hagyjuk... Kényes családi ügyekkel most nem foglalkozhatunk. Különben is, én már nem is merek szólni a gyerekeimnek... Mondj jó hirt a hugodról... Csak jót, semmi rosszat, a rossz nem létezik... Vezess engem a lányom betegágyához.

— Apus, nem mehetsz be Emmihez... Ne ellenkezz... nem mehetsz be!

— Miért?... Ki határozta ezt el?... Ki döntött abban, hogy az apa ne jelenhessen meg lánya betegágyánál. Tudom, Emminek nincs komolyabb baja. Illetékes helyről kaptam a megnyugtató értesülést... Miért állsz előttem ilyen busan, leverten?.. Megtiltom, hogy szomoru légy! Egy lábbadozó beteg körül legyen mindenki nyugodt, vidám...

— Kérlek, apus, hallgass!... Nyugodj bele, hogy nem mehetsz be Emmihez.

— ...Sulyos?... — nem merte befejezni a kérdést. A kombinált borbélymunka, a korsó sör doppingja egyszerre eltünt. Elhalványult, megingott. Az apáca szelid szavaiból ujra hall egy mondatot, de most máskép hallja: »... helyrebillen a lelki egyensulya....«

— Edus, mondd meg a valót! Ne kiméld bünös apád... átkozott legyek!... megöltem a lányom lelkét.

— Apus... ne gyászold Emmit... reméljük... majd rendbe jön... Összeomlottak az idegei... És ne vádold magad.. Te is, én is csak egy kis stószt adtunk neki... Légy nyugodt és vedd tudomásul, hogy nem mehetsz be hozzá. Senkit se engednek be... Miért is mennénk be?... Csak azért, hogy közömbösen nézzen ránk és ha szólunk hozzá egy szóval se válaszoljon?...

Edus beszél, beszél.... Nem tudni, hogy Salgó, ki homlokát a hideg falhoz szoritja, figyel-e szavára.

Tölük néhány lépésnyire Lián huzódik meg, szemben vele egy ablakmélyedésben Stux Mózes áll és ugy tesz, mintha nagyon figyelne az orvosra, aki felvilágositásokat ad neki Emmi betegségéről.

Itt van mindenki a folyóson. Az elmult félóra alatt futottak össze. Lián délben Salgóéknál járt. A cselédtől tudta meg, hogy Emmi a Rókusban fekszik... Mostanság egyetlen menedéke Emmi. Rohant hozzá és itt találta Edust, aki azonban eltólta magától a nyakába boruló feleségét. »Most hagyj... két nap óta kiesett fejemből az egész világ... Ha én nem vagyok... Emmi nics itt...« — mondta és ment az apja felé. Liánnak elég volt az is, hogy együtt van Edussal...

Tiz perccel ezelőtt futott ide Stux. Ma reggel érkezett haza. Néhány órát aludt. Délben levelet küldött Emminek: »Megérkeztem, mikor láthatom?« Megkapta a választ: »Emmi kisasszony a Rókusban fekszik«...

Mindenki itt van és mindenki másképpen tudja, hogy miért

fekszik Emmi a kórágyon mély apátiában?... Egyedül Edus jár helyes nyomon, hiszen csak ő tudja, hogy tegnapelőtt, amikor a Hungária éttermiből elment, Zoltán és Emmi... akkor még különkülön asztalnál ültek...

Mindnyájan együtt vannak... E történet egyik felvonás-végénél mindenki dermedten mered magába...

Benn a kórteremben Emmivel egy csésze tejet itat az anyja. Takaróján apja virágai hevernek. Reggel még egy huszágyas kórteremben feküdt, de Salgóné ma hajnalban benyult alvó férje pénztárába. Szörnyülködött, mert 1100 pengőt talált benne, de menten meg is enyhült, elcsent a sok pénzből háromszázat és a közös teremből külön szobába vitette a lányát.

De Stuxnak — itt, a Rókusban — a különszoba se jó megoldás.... »Kedves doktor ur, nagyon meghálálom önnek, tegyen meg mindent, hogy még ma, lehetőleg azonnal elvihessük innen. Kérem, telefonáljon dr. Wimpfennek. Hivatkozzék rám... azonnal jöjjön ide... Mit mond?... A tanár urnak kell szóni? Szóljon neki is... A tanár ur és dr. Wimpfen együtt vigyék el innen. Majd ők ketten elviszik... Ők ketten együtt kezelik... Ön is kezeli... mindenki kezelje...

Stux eszelősen beszél... Lián eszelősen bámul maga elé... Salgó falhoz szoritja a fejét... Edus maga elé motyog: »egy-két hét mulva... talán holnap... én következem...«

Most itt van Emmi körül mindenki... de mégis valaki hiányzik... A felvonás-vég gyöngye...

Siró Zoltán most emelteti a vagonba apja koporsóját... már viszi is a vonat hazafelé!

Igy mégis együtt van ez a szerencsétlen, szenvedő kis világ!

XIII.

Siró Zoltán eltemette apját és ő is eltemetkezett a világ elől. A gazdaság vezetését ráhagyta Kalász Istvánra, de vigasztalását nem fogadta el.

Ott folytatta, ahol apja abbahagyta. Bibelődött, kinlódott mániájával: meg kell találni azt az asszonyt. Nap-nap után tervezte, hogy visszamegy Milánóba, detektivjével együtt kutat anyja után. Beltramo nyomon van már, szinte kezében az asszony. Egyre jönnek a bőbeszédü levelek, melyek mind sikeres eredményekről számolnak be. A rendelkezésre bocsátott pénz fölényessé, biztos kezüvé tette Beltramot. A nyomozást a megtalált nyomon folytatta. Csak a Deskovics bankházban tudható meg minden. Az irattároshoz fordult, aki őt leleplezte, aki miatt állását vesztette el. Megvette Deskovics rokonát, bizalmasát, aki sorra elmondta Madám Eliz minden kalandozását, mióta a milánói repülőtérről szállt. Négy hét telt el, mig végre Zoltán megkapta a döntő hirt: madám Eliz Genfbe utazott és a telet ott tölti.

»Végre!« — sóhajtott fel a hirre. Elmegy Genfbe, leszámol az

asszonnyal... Miért megy Genfbe»... Elmegy, hogy megölje azt az asszonyt. Terve nem hiusulhat meg. Mindent tud már »madám Eliz«-ről. Siber. Könnyen hozzáférközhet, üzletet köt vele. Bizalzas valuta üzlet... négyszemközt lesznek... végez vele... és az is jó, hogy ő is belepusztul. Neki is el kell pusztulni. Mit kezdjen a maga életével, ugyan mit csinált eddig is vele, más sem tudta használni... Emmi szegény... jól pofonütötte... Az az ostoba Kalász oka mindennek. Kiforgatta valójából, két hónap alatt idegen embert csinált belőle. Emmi egy idegen embert ütött pofon... Holnap megint átutazik Budapesten. Elmegy Emmihez, megmagyaráz neki mindent. Emmi azt se tudja, hogy meghalt az apja. Ha tudna gyászáról, életválságáról, bizonyosan, melléje állna... Elmenjen Emmihez?... Mit akar Emmitől? Halálos tervébe beleillik az, hogy elmenjen Emmihez?... Szó se lehet róla... azaz... miért olyan sürgős ez a genfi ut, hiszen egész télen ott marad az az asszony... És talán nincs is még ott? Beltramo értesülései tévesek is lehetnek. Ő szilárdan áll terve mellett, életének ez az egyetlen és utolsó célja... Igen, elmegy Genfbe, de előbb bizonyosságot kell szereznie a hir hitelességéről. Beltramo utazzék Genfbe és ha ott van az az asszony, táviratozzon. Semmi halasztás... oda kell menni, meg kell cselekedni... Életének első cselekedete ez lesz... És nem megy el Emmihez... Emmi nem állna vele szóba... az élet szélén ez nagyon fájna... Vagy szóba állna és megértene mindent... Ez se volna jó — még visszatartaná és akkor mi volna?... honnan vehetne eldobott, kemény tervénél még sulyosabb tervet: lenni... élni...

Megkapta a genfi sürgönyt: »Itt van. Rhôn szigetén, saját villájában lakik«.

»Megölöm« — csapta le a táviratot. »Saját villájában lakik... él!... Megölte az apám! Ezerszer ölte meg az apám és engem is...«

.....

Komolyon készült az utra. Egy teljes napot az iróasztalánál töltött el. Megirta az életét. Husz oldalt irt tele. Életében összesen nem irt ennyit. Vallani akart, de csak szenvedéseiben tetszelgett hiun és nem vette észre, hogy benne nem nagy értéket ütlegelt a sors... Nem telt belőle egy sor sem arra, hogy mit akart az élettől, nem vallotta be, hogy sose nézett a sors szemébe, hogy egyetlenegyszer sem tett ki magáért...

Vallomását öt helyen feketén lepecsételte, a boritékra ráirta: »Halálom után felbontandó«... Majd Pesten, átutazóban, egy kőzjegyzőnél letétbe helyezi. Holnap délben indul...

Másnap expressz levelet kapott Beltramotól.

»A távirat feladása után megtudtam, hogy M. E. nem marad Genfben. Holnap elutazik, hogy hová, nem sikerült megtudnom. Figyelni fogok. Utasitása szerint követni fogom... stb...«

Zoltán gyanakodni kezdett Beltramora. Ez az ember megcsalja. Már harmadszor kért pénzt, mindig jelentékeny összeget. Beltramo

tudja, hogy ő most Genfbe készül, ezért küldi a hirt, kár az utért, mire oda ér, az asszony nincs már ottan.

Negyednap Bécsből jelentkezik Beltramo. Irja: »Bécsben elvesztettem madám Elizt. Mikor megérkezett, autóra szállt, én utána... Egy ucca-kereszteződésnél az ő kocsiját még átengedte a forgalmi rendőr, én lekéstem. Igy vesztettem el madám Elizt és hiába nyomoztam utána a szállódákban. Lehet, hogy tovább utazott. Szerencse, hogy utazása irányát tudom. Genfben mindig nyomon követtem. Az utazási irodában is ott voltam, mikor jegyet vásárolt. Jegyfüzete: Genf-Wien-Prága-Budapestre szól...«

»Detektiv-história... Ha már ágenssel dolgoztatok, legalább a sarkában kellene lennem... Csak ülök itthon és kinoztatom magam ezzel a detektiv-históriával... Apám is igy csinálta. Harminc-évig igy csinálta. Az nem változtat a dolgon, hogy detektivje levelét nem merte elolvasni. Miért nem olvasta el? El kellett volna olvasnia! Csak talán kettőt-hármat. Megtudhatta volna, hogy mit müvel az az asszony... Őrültséget követett el az apám, szegény édesapám, ha olyan nagyon szeretted, miért nem mentél utána?.... Urak vagyunk, fáklyás emberekkel sötétben üldöztetjük életünk elrablóját. Fiad vagyok, apám. Nincs semmi kétség: fiad vagyok, folytatlak... gyötrődöm és nem nyulok az élet után... és fia vagyok annak az asszonynak is, éppen olyan szivtelen vagyok...«

Egész éccakán át igy verte magát, apját...

.....

Reggel ágyban maradt. Déltájban bejött hozzá Kalász.

— Ne add oda magad bánatodnak... Két hónapja már.... és egyre feketébb a gyászod. Jöjjön már meg az erőd, fiam... Jó volna, ha elutaznál...

Zoltán felnevetett — ha szabad nevetésnek nevezni, amikor a kegyetlenül elgörbült szájból sir a nevetés hangja.

— Elutazni?... Napok óta készülődöm... Igazad van, István bátyám, a temetés után nyomban el kellett volna utaznom... Apámnak is harminc évvel előbb kellett volna elutazni. De mi, Sirók, nem tudunk elutazni, egy helyen maradunk, azon a helyen, ahová odavágtak bennünket... Renyhe lelkek vagyunk... El akarok utazni, de nincs erőm ahhoz, hogy egy utitáskát előszedjek...

— No, majd én becsomagoltatok, még ma elutazol — és ment csomagoltatni.

Hozták a postát. Ma két levelet kapott. Egyet Beltramotól. »Megint hazug, üres fecsegés és pénzszivattyuzás«. Felbontatlanul dobta le a paplanról a levelet és a másik után nyult. Nézte a cimzést: Nagyságos alsó és felsőhavasi Siró István urnak. Rokon lehet — gondolja. A temetésen látta először a rokonságot. Apja sose engedte közéjük. Most jelentkeznek, állást, segitséget kérnek.

Felbontja a levelet. A megszólitás: Mélyen tisztelt

u r a m. Négy apró betükkel teleirt oldal. A levelet dr. Stux Mózes irta.

Zoltánnak vérbe borult az arca.

Áhá! az ügyvéd ur benyujtja a számlát? De miért levelez? Miért akar megkinozni?... Azt hiszi, hogy megver engem, ha elmondja, mint szabaditott meg és a végén elrikolt egy összeget?«

Hogy feltevéséről bizonyságot szerezzen, tekintetével átiramlott a levél sorain, hogy valamelyikben megtalálja a »számot«. Talált is egyet: »1925«. Furcsa összeg. El kell olvasnia a hozzátartozó mondatot: »Szeretem neki egy 1925-ös naptárt«...

Kinek?... Miért irja meg neki Stux, hogy valakinek szerzett egy 1925-ös naptárt?... Egyáltalán, ha nem a követelését akarja behajtani rajta, mit akar tőle? Miért tolakodik elébe ez az ember? Jobb volna, ha elbujna és örülne, hogy nem kutat utána... »Kérdéseket kellene intéznem hozzá. Mit akart attól a lánytól abban az időben, amikor az e n y é m volt. Ezt is el kellene intéznem. Mielőtt végrehajtanám azt a..., még mennyi elintézni valóm van.... Körül vagyok keritve... nincs irgalom... Mit akar ez az ember? Miért uszit magára egy elszánt embert?... Igen, elszánt ember vagyok. Hideg megfontoltsággal, tervszerüen készülök meggyilkolni egy asszonyt, aki a világra szült engem... Most kezdjen ki velem valaki! Ha tudná Stux Mózes, hogy jól eltalálta az időt arra, hogy engem levelével orron üssön... Bizonyos, hogy ez a célja... Persze...«

Kezébe veszi a levelet, de csak nem tud hozzáfogni. Elébe tolul az éttermi-jelenet... a pofon... az bizonyos, hogy a z t á n Emmi Stuxhoz rohant... Most ezt a levelet is együtt irták. Stux irta a levelet... Emmi föléje hajolt...

Elsápadt. »Kegyetlenek!« — kiáltja és eldobja a levelet, magára rántja takaróját, fejével is alábuj. Remeg, vacog a paplan...

Nem tudott elbujni, inkább minden előbujt benne. Mindent elölről kezdett, mindent ujra élt át, egészen másképp mint régen. És ha gondolataiban nem is tudott rendet tartani, ha vergődéseiben gondolatai össze-vissza is ugráltak, mégis mindent számba vett: a gyerekre sose ránéző apát, az egykori álomképet: az anyát, kit elvettek tőle; háboru, fogság, két évi vándorlás után, hazaérkezéskor apja idegenül fogadja és azontul is eltólja magától, mindig csak lök egyet rajta... Emmi... nem tud rágondolni, Stux felborit, megzavar minden emlékképet... Védekezik, nyakába huzza a fejét, de az emlékek rárontanak, száz pofon verődik arcára. Az Andrássy uton, Stux irodája előtt sétál, restel felmenni, Emmi egyedül van Stuxnál és könyörög mentse meg őt, rántsa ki a bajból. Holnapra a rendőrségre van beidézve, ha Stux nem áll melléje, biztos, hogy őrizetbe veszik, letartóztatják. De nem ez a fontos... Az a fontos, hogy Emmi már egy órája van fenn Stuxnál... Mit csinál ott olyan sokáig... Már két óra is eltelt... M o s t a n s o k a z a két óra... Akkor?... csak egyszerüen türelmetlen volt és megnyugodott, amikor Emmi boldog mosollyal jött feléje. Megnyugo-

dott, mert Emmi sugárzó tekintetéből kiolvasta, hogy Stux vállalta az ügyét... »Stux aranyos ember, vállalta ügyedet, máris munkába lépett« — mondta akkor Emmi és még hozzátette: »majdnem két órát kellett várnom, mig bejuthattam hozzá...« Akkor elment füle mellett ez az igazolás, nem is érdekelte. Most ujra hallja és felordit: »hazudott! megcsalt!...« Persze — kinlódik az emlékekkel — éppen Stux várakoztatta meg... az az izgatott, éhes, feldühödt szerelmü ember, aki mindig szomjasan bámult Emmire... Végre magánál láthatta és amikor a két óra letelt, — csufondárosan nevetve mondta: »Zoltánkát megmentjük...« Megmentjük...

Folyik benne a nagy revizió. Már csak Emmiről és Stuxról van szó, más mindenki és minden elmerül. Apjával való kibékülése, uj élete, melyet megtört a halál, bosszufogadalma, készülődése a tettre, minden-minden kiesett belőle. Megkötötte magát, rettegett is tovább menni, sehogyse tudta megközeliteni a legkegyetlenebb, a legfrissebb emlékeket, terveket... eltólta azokat magától... Csak revidiált, utólag leselkedett Emmire és ki is leste... De itt van még Stux levele, ezt is ki kell lesni, bármiről is szól az a levél, csak árulás derül ki belőle... Ravaszul mosolygott... Már kidugta fejét a paplan alól. Megszünt a vacogás, huncutul mosolygott, örült előre a nagy sikernek... Stux levelében végleg megcsipi azt a pofozkodó leányt.

Felvette a földről a levelet és olvasta:

Mélyen tisztelt uram!

Fiui gyászban fogadja őszinte részvétemet. Őszinte együttérzésemnek azzal is bizonyitékát óhajtottam adni, hogy azt a kötelességemet, hogy egy nagyon fontos ügyben felkeressem, heteken át teljesitetlenül hagytam. Igaz, nap-nap után reméltem, hogy minden jóra fordul és igy elmulik a szüksége annak, hogy az alábbi tragikus ügyben felvilágositást kérjek Öntől.

Fájdalom, bizonyára Ön is fájlalni fogja, keserves kénytelenséggel kell mégis felvilágositást kérnem Salgo Emmi kisasszony Élet-perében, melyben már hetek óta dolgoznak a szakértők, hogy pontos legyek: orvosszakértők, hogy még pontosabb legyek: elmeorvos-szakértők... Ne gondolja, hogy én vagyok az ügyvéd. Kriminális ügyekben nem vagyok járatos, külömben is vannak pillanatok, amikor tettestársnak érzem magam.

Amilyen szomoru, olyan bonyolult Élet-per ez. A tettesek mind megvannak, az Áldozat azonban hallgat, egyetlen kérdésre sem válaszol sőt még ennél is tovább megy; ugy viselkedik, mintha azokban az időkben, amikor a merényletek egész sorát elkövették ellene, nem is élt volna, illetve az az idő még el sem következett volna. Engem például nem ismert meg, nem is tudta, hogy a világon vagyok.. Be kellett mutatkoznom. Bemutatkozásomat közömbösen fogadta, de hamarosan rájött, hogy én vagyok számára a leghasznosabb ember. Nem mondja, de tudja, hogy az egész világon csak ő meg én vagyunk normálisak. Első sikerem az volt nála, hogy szereztem ne-

ki egy 1925-ös naptárt...Ügyesebb dolgot is müveltem, de ezt már nem az én szivességemnek tudta be... Ö nagyon természetesnek találja, hogy az egykor tulajdonukat képező Sváb-hegyi villa egyik szobájában, az ő régi leányszobájában töltheti napjait, és nagyon otthonosan érzi magát benne..

Hogy és mint történtek a dolgok, sorjában elmondok mindent, de azzal a kikötéssel, hogy ahol hézagos a történet, ott lesz szives — kitölteni....

Nyomozásom alapján közlöm:

A mult év december havának 2-ik napján Salgó Emmi kisasszony bátyjával, Edével a Hungáriában együtt ebédelt. (Ez esemény előzményeit is kinyomoztam, de — bár az ügyhöz tartoznak — szükségtelen, hogy itt részletezzem) Ön, ugyanakkor szintén ott ebédelt. Tudom, ez véletlenül történt. Ede szerint, huga észrevette Önt és ezért arra kérte őt, hagyja egyedül... Ö el is ment, távoztában köszönt is Önnek... Bizonyos, hogy Önök találkoztak, erre bizonyiték is van, hiszen Salgó Emmi kisasszony retiküljében, aznapi keletü nyugtát találtak, melyet Ön állitott ki és irt is alá annak igazolásául, hogy S. E. kisasszonytól kétezer pengőt átvett. Sajnos, azt már nem nyomozhattam ki, hogy kettejük között mi történt. Itt a hézag. A fájdalmas folytatást tudom... S. E. kisasszony délután négykor a Károly körutón összeesett. Eszméletlen állapotban szállitották be mentők a Rókusba... Ott feleszmélt... kegyetlen eszméletre-térés volt az... Az első fázis: sulyos apátia.... Aztán mégis magához tért... Uj lénnyé változott. Vidám, bizakodó, reménykedve néz a jövő felé... Istenem, csak az a baj, hogy egy csomó esztendőt elfelejtett életéből... Az orvos is mondja: »emlékrendszerek váltak benne hozzáférhetetlenekké«.. És: »az eset hasonlit Bourne abbé betegségéhez...« Ezzel az esettel kapcsolatosan egy nagy müvet olvastam el. (W. James: Principes of Psychology) Elmondom Önnek Bourne abbé esetét: Bourne abbé elfelejti énjét és elmegy füszeresnek... Bourne abbé belefádt abba, hogy Bourne abbé legyen és ugyszólván »szabadságot vett« maga magától. Nem birta személyiségét, emlékterhének nagy részét eldobta, hogy megkönnyebbülve tovább éljen, mintahogy veszély esetén homokzsákokat dobálnak ki a léghajóból...

S. E. kisasszony betegségét nem az idézte elő, hogy összeeseta az uccán, és fejét a járdába verte. Nem egyszerü traumás neurozisról, balesetek után előálló idegbaj az eset, melynek oka N. N. tanár ur az első kezelőorvos szerint, az illető egyén üleges hajlamosságában van. A mostani kezelőorvosnak van igaza, aki azt mondja: S. E. kisasszony betegségét nagy lelkirázkodás okozta.. A beteg egyenesen belemenekült a betegségbe..« Én is ezen az állásponton vagyok és joggal, mert nyomoztam, nyomoztam: rengeteg szakmunkát olvastam el, többet csak felfrissitettem emlékezetemben. Régen olvasom én az efféle szakkönyveket, nem először van szükségem rájuk. Nagy vagyonokat hagyományozók végrende-

leteit támadtam meg, vagy védtem meg a hüvösen, minden érzelmesség nélkül elolvasott tudományos müvek segitségével.

Világos az eset. Salgó Emminek meg kellett menekülni agyonterhelt életétől.. »Szabadságot vett magának.« Kérdezem is magamtól, hogy szabad-e nekem — aki jogtalanul avatkozom a beteg sorsába — vagy másoknak, akik szintén ismerik a leány által elfelejtett öt esztendő történetét, arra törekedni, hogy meggyógyuljon.... Most Ö szépen él. Szereti régi leányszobáját, melyről azt hiszi, hogy sose hagyta el... A Sváb-hegy kedves ismerőse. Tervei vannak: tavaszra nagyobb utazásra készül.. Tegnap az édesanyjával a menetjegyirodában járt, prospektusokat kért... Miért gyógyuljon meg... Nem jobb volna ha igy m e g m e n e k ü l e t l e n, az időt megállitva élné le életét... F é l e k, s z e g é n y n e k a z a z i g a z i b a j a, h o g y m e g f o g g y ó g y u l n i... De mikor? Talán hosszu évek telnek el addig... öt-hat esztendő... És akkor megtudja, hogy ő harminc esztendős, és mindenki tiz évvel öregebb mint az ő naptára mondta eddig... és ráébredt az öt év előtti szomoru dolgokra, a régi történetek tövéből kell tovább vánszorognia... és Istenem.... milyen lesz, hol lesz ez a világ öt év mulva... Ez a világ, mely egyre sötétül... Betegségéből kievezve, hol? kinél kössön ki...? Vállalni kell tehát, meg kell tenni mindent a gyógyulás érdekében... Mindent meg kell tenni!... Az orvos szerint a segitség komoly előfeltétele, hogy pontosan ismerjük az okot, mely az állapotot kiváltotta... Ezért kérem fel Önt, Uram, legyen szives, értesiteni engem arról, hogy mi történt Önök közt 1930 december 2-án délután 3-4 között.

Ha zavarná az, hogy nekem adjon felvilágositást, ugy belenyugszom abba, hogy válaszát dr. Wimpfen Ágost orvos urnak (lakik: VI., Nagy János ucca 30) adja meg.

kiváló tisztelettel

d r. S t u x M ó z e s

Kiugrott az ágyból. Átöltözködött, gyorsan, türelmetlenül. Járkálva kötözgette nyakkendőjét. A földön megpillantotta Beltramo levelét. Felkapta és felbontatlanul dobta egy fiókba.

Utazom! — mondta a belépő Kalásznak.

Tiz perc mulva vitte a kocsi a kiskerti állomásra. Szivta magába a kegyetlen hideget, szedte magába a frisseséget, pedig anélkül is friss volt. A hideg messzeségbe nézett, leste mikor bukkan elő a kiskerti állomás, az ő menekülési kisérleteinek első állomása...

(Folytatása következik)

Radó Imre

KISEBBSÉGI KULTURÉLET

A kisbirtokosság felmorzsolódása

Beográdban néhány hónappal ezelőtt Danas (Ma) cimen konstruktiv folyóirat indult meg, amely a mai szociális problémák minden ágazatával foglalkozik. A hézagpotló folyóirat egyik legutóbbi számában Mirkovics Mijó szuboticai jogegyetemi tanár a legaktuálisabb problémával, a kisbirtokosság helyzetével foglalkozik és felhivja a figyelmet arra, hogy Európa gazdasági átalakulásának sok megpróbáltatásokkal járt esztendeiben erről a társadalmi rétegről ugyszólván minden államban megfeledkeztek. Az egyetemi tanár adatai és helyes megfigyelései a jugoszláviai kisbirtokosság nehéz helyzetének az okaira is kiterjednek. Az olvasó megbizható forrásból meritett s az agrárreform gondolatának a megvalósitásán keresztül világos képet kap a mezőgazdasági kérdések egész komplekszumáról.

A jugoszláviai kisbirtokosság története országrészenként változó és története megiratlan. A feudális kérdés fejlődése, mint Európa legtöbb államaiban, ugy Jugoszláviában is döntő kihatással volt a gazdaságokra. A hatás a régi Szerbiában azonban ugyszólván következmények nélkül maradt. A törökök által sanyargatott szerb lakosság a földekre menekült, ott élt és minden talpalatnyi területet kellően megmüvelt. Ötven esztendő alatt (1860—1910) lakósainak száma megkétszereződött és a szaporulattal egyidőben arányosan csökkent a megmunkálható föld kihasználatlan területe is. Már 1905-ben Szerbiában kétmillió hektár megmunkált föld volt, amelynek terméséből 542.000 család élt, ugy hogy egy családra átlag 3.7 hektár megmunkált föld jutott. Egy előbbi, 1897-ben kiadott statisztikai jelentés szerint a földtulajdonosok 54.65 százaléka öt hektárnál kevesebb kiterjedésü földön gazdálkodott, a kisbirtokosok a föld 41.45 százalékával rendelkeztek, ugyhogy Szerbiában már a háboru előtt a megmunkálható föld 96 százaléka, mint kisbirtok tagozódott szét. A helyzet azóta sem változott és a föld egész Szerbiában ma is kis parcellákban földmüvescsaládok birtokában van. Az agrárreform tehát ott látszólag önmagától megoldódott.

Horvátországban, Szlovéniában és Dalmáciában, valamint a Vajdaságban más fejlődési folyamata van az agrárkérdésnek. A kisbirtokok telepités és nemzeti célok érdekében jöttek létre. A háboru után, a nagybirtokok felosztásával az uj kisbirtokok gyorsabban fejlődtek, mint az előző évszázadokban. A horvátországi adatok azonban azt igazolják, hogy ott már előbb megtörtént a nagybirtokok fokozatos felmorzsolódása. Azoknak a kisbirtokos családoknak a száma, amelyek öt hektárnyi földterületen gazdálkodnak, 23 századékról ugrásszerüen 70 százalékra emelkedett, ami azt igazolja, hogy Horvátországban a megmunkált földnek csupán 30 százaléka közép és nagybirtok.

Az 1931-ben megtartott népszámlálás 1,550.000 önálló mezőgazdasággal foglalkozó, független családot talált az országban. Tel-

jesen megbizható adatok szerint az ország 13 millió lakósa közül 9.2 millió lélek él földmüvelődésből és állattenyésztésből. A megmunkált föld terjedelme 13.2 millió hektár, ebből hétmillió hektár mezőgazdasági terményekkel bevetett, a többi: legelő, rét, szőlő, gyümölcs és veteményes kert. Egy-egy családra átlag 8.4 hektár föld jut, ebből 4.2 hektár termőföld.

A kisbirtok forgalma országrészek szerint eltérő. A háboru előtti Szerbiában 5—20 hektár terület számitódott kisbirtoknak, Középeurópa egyes országainak: kisebb terület. Jugoszláviában kisbirtok az a föld, amelyet a család maga müvel meg, idegen munkaerő igénybevétele nélkül. A nagybirtokok felosztásával és az agrárreform fokozatos végrehajtásával növekedett a mezőgazdasági munkások száma és általánosan tapasztalható, hogy a mezőgazdaságban rendelkező munkaerőt nem tudják kellően felhasználni. A mezőgazdasággal sokkal több ember foglalkozik Jugoszláviában és él meg belőle, igaz hogy szükösen és nehezen, mint azokban az államokban, ahol a földet racionálisan és modern gépekkel munkálják meg. A jugoszláv kisbirtokosságnál nagy nehézségekbe ütközik az intenziv munkára való áttérés, nemcsak anyagi eszközök hiányában, hanem, mert annak gazdasági előfeltételei egyelőre nincsenek meg. Nem szabad figyelmen kivül hagyni, hogy a földmüveléssel foglalkozó lakosság 1—3 arányban áll a városi lakossággal szemben és normális állapot csak akkor volna, ha a lakósság egyik fele falun, másik fele városban élne. Ily elosztás miatt a mezőgazdaság kénytelen megmaradni a régi keretekben. Miután a kisbirtokos fejlődésben elmarad, legtöbbször csak annyit hoz, amennyi a legszükségesebb napi élet fenntartáshoz elégséges. A kisbirtokosság gazdasági fejlődésének utjai tehát a lakosság feltünő megoszlása és a minden agrárországot gyötrő kiviteli nehézségek és procedurák miatt itt is elzártak.

A kisbirtokosság megmentése érdekében, mint minden agrárállam, ugy Jugoszlávia is gazdaságpolitikai intézkedéseket léptetett életbe. Legtöbb országban ezek az intézkedések mit sem változtattak a kisbirtokosok helyzetén. A kisbirtokok fennmaradása pedig minden állam létérdeke. Ezt jól tudják és ezért adósvédelmi törvényekkel, a föld elidegenitésének a megakadályozásával és különféle formában nyujtott állami támogatással siettek a kisbirtokosság segitségére. De mindez nem volt kielégitő. A kisbirtokok gazdasági fejlődését az intézkedések nem biztositották, mert a probléma, hogy miként lehetne a kisbirtokok jövedelmét fokozni, ma is megoldatlan. Az ok egyszerű: a termés értékesitése és a termények árai mindig a világpiacok szeszélyétől függ. A kisbirtokok helyzete a nagyobb vámterülettel rendelkező államokban összehasonlithatatlanul jobb, mint a kis agrárállamokban, ahol a kapitalizmus most van fejlődése legelején. A nagy államokban az agrárproletariátus és a kisbirtokosság elözönli a városokat és ott városi proletariátussá alakul át. Mint ilyen, nem szorul rá többé a kisbirtokosság jövedelmére.

Jugoszláviában a kisbirtokosok fontos szerepet töltenek be és szociális szempontból is nagyjelentőségüek, mert milliók életfenntartásáról gondoskodnak, de szerepük mégsem döntő. Az ország lakósságának fele kisbirtokokon foglalkoztatott és a föld hozadékából él, ám a jövedelem nem minden családban egyforma. Elég nagy számmal vannak oly kisbirtokok, melyeknek jövedelme az egyes családok legnélkülözhetetlenebb szükségleteit sem fedezi, egyrészt a föld gyönge volta, másrészt pedig a mostoha éghajlati viszonyok következtében. A kisbirtokok nagyobb része több termést ad, mint amennyire az egyes családoknak élelmezési szempontból szükségük van, de a jövedelem fennmaradt részéből ruházkodásra már csak szükösen jut. A kisbirtokosok zöme megfelelőbb lakásra, annak berendezésére nem gondolhat s még kevésbé kulturigényekre: könyvre, ujságra stb., mert jövedelmük minimális volta folytán vásárlóképességük szintén a legminimálisabb. A parasztnak szinte egyetlen vágya: a minél kiadósabb és bőségesebb táplálkozás. Ezért nem tud a kisbirtokosság döntő szerephez jutni, mert birtokának ugyszólván csak élelmezési szerepe van.

A kisbirtokosság nagy többsége tehát örök harcban áll a megélhetéssel s aki csak teheti, menekül gazdaságától. Sokan közülük a városba kerülnek, ott elporgáriasodnak vagy a proletár rétegekbe süllyednek és azt hiszik, hogy a nikkel tükör és szagos szappan segélyével már civilizálódtak is. Amig a földet müvelték, cukorszükségletük alig érte el az évi fél kilogrammot, de a városba kerülve, fogyasztásuk csak fél kilogrammal emelkedett. A kisbirtokosok élete a maga egyhanguságában mulik el. A paraszt érzéketlenül engedi el maga mellett a jószándéku tanácsokat, a tehnika vivmányai nem érdeklik s ugyanugy a szociális és politikai kérdések egész komplexuma sem. A kisbirtokosság elszigetelten éli a maga változatlan, egyhangu életét, mintahogy azt évszázados megpróbáltatásokon át élte.

Tagadhatatlan, hogy Mirkovics egyetemi tanár adatai nagyon tanulságosak s emellett a laikus számára is könnyen hozzáférhetők, mégis hézagosnak találjuk beszámolóját, mert a Vajdaságról, melyet az agrárreform a legjobban rázkodtatott meg, — itt voltak ugyanis igazi nagybirtokok — nincsenek adatai és nincs semmi mondanivalója.

Csuka János

A világháboru felelősségének könyvtára

A szarajevói városi tanács érdekes és az országhatáron tulmenő jelentőségü határozatával könyvtárat létesit azzal a kimondott rendeltetéssel, hogy abban a háboru felelősségéről szóló összes könyveket összegyüjti, hogy a város történelmi falai között meglegyenek mindazok az irások, amelyek a világégés körülményeire emlékeztetnek. Szarajevó, amelynek több értékes könyvtára volt eddig is, mint a tartományi muzeum, a volt balkáni intézet könytára, továbbá a muzulmán könytárak, amelyek főleg a mohamedán lakos-

ságra vonatkozó könyveket őrizték — az uj könyvtárral kétségtelenül jelentős értékekkel gazdagodik.

A könyvtár létesitésének kezdeményezése Mandics Kosztától, a városi statisztikai hivatal vezetőjétől indult ki, aki négy évi szivós munkával megvalósitotta tervét: Áll a városi könyvtár, amelynek a fenntartásáról és fejlődéséről a város az évi költségvetésben megfelelően gondoskodik. Mandics könyvtárigazgató a könyvtár céljairól a következőképpen nyilatkozott:

— A könyvtár legfontosabb teendője, hogy a Szarajevóban megjelent és megjelenő könyveket összegyüjtse, tekintet nélkül arra, hogy milyen kérdéseket tárgyalnak. Ugyanekkor nem hanyagoljuk el azokat a könyveket sem, amelyek magával Szarajevóval foglalkoznak, bármi nyelven is iródnak. A könyvtár feladatául tüzte ki, hogy beszerzi és megőrzi mindazokat a könyveket, brosurákat és okiratokat, amelyek a sokat vitatott »háborus felelősség« kérdését analizálják.

Szarajevóban 1866-ban Oszmán pasa kormányzása idején létesült az első könyvnyomda, amikor még Bosznia és Hercegovina török tartomány volt. A nyomdában készült a Boszánszki Vjesznik cimü hivatalos lap. A lapszámokat sikerült felkutatni és azok nagy bibliografiai értéket képviselnek. A nyomdában készültek az első tankönyvek a katolikus és pravoszláv elemi iskolai tanulók részére, Amikor az okkupáció bekövetkezett s a hatóságok nem engedték meg, hogy Szerbiából hozzanak be tankönyveket Boszniába. A volt állami nyomdában megjelent könyveket ugyszólván hiánytalanul sikerült a könyvtár részére megszerezni. A tankönyvek egy része azonban hiányzik, mert nagy bibliográfiai értékükre való tekintettel a németországi szlavofil intézmények összevásárolták. A nyomdában ciril, latin, török és német nyelvü könyvek és nyomtatványok készültek, de magyar szövegü nyomtatványok is akadnak a könyvtermésben. A boszniai okkupáció után megjelent összes szépirodalmi müvek megvannak és a városi könyvtárt gazdagitják.

A könytár igazgatója felmutatott egy XVII. századbeli holland könyvet, amely Szarajevóval foglalkozik. Nagy fáradozással és utánjárással sikerült megszerezniök a volt szarajevói külföldi konzuloknak Szarajevóra vonatkozó hivatalos feljegyzéseit egészen 1877-ig. A francia, angol, orosz és német nyelvü jelentések és feljegyzések bepillantást engednek a kuliszák mögötti s Bosznia és Hercegovináért folyó harcokba. Megtalálták egy szarajevói családnál Napoleonnak Szarajevóban járt egyik tábornokának boszniai utleirását, amely szintén a városi könyvtárat fogja gazdagitani. A szarajevói városi könyvtár különben állandó összeköttetést tart fenn a világkönyvtárakkal és antikváriusokkal, amelyektől megvásárolja a Szarajevóra vonatkozó könyveket.

Most gyüjtik össze a külföldön azokat az ujságközleményeket és képsorozatokat, amelyek az annexió idejére vonatkoznak és a magyar, osztrák és cseh lapokban láttak napvilágot. Később sor ke-

rül a francia-angol, olasz és német lapok tüzetes átvizsgálására és a szükséges anyag kiválogatására.

Külön osztályban őrzik a háborus felelősséget tárgyaló könyveket, amelyekről Mandics igazgató igy nyilatkozott:

— Szarajevó az a város, amelyben elsőnek röppent fel a háboru szikrája, amely meghozta a délszláv népek egyesülését, ezért Szarajevó a legalkalmasabb hely, ahol megőrizhetjük mindazokat a könyveket, amelyek a világháboruról, annak okairól, lefolyásáról, közeli és távolabbi következményeiről szólnak. Ez a speciális rendeltetésü könyvtár bizonyos idő elmultával, ha már elegendő számu könyv felett rendelkezik, Szarajevóhoz vonza majd nemcsak a hazai, de a külföldi történettudósokat és publicistákat is, akik a világháboru okait és a háboru utáni viszonyokat tanulmányozzák.

Szarajevó büszke könytárára, amely a város történelmi életében elvitathatatlan jelentőségü.

Csuka János

Szlovákok-rutének (ruszinok)

A jugoszlávia szlovák és rutén nemzeti kisebbség kuturéletéről a magyarság keveset tud. Pedig a szlovákság intenziv kultur és irodalmi életet él, amelyet a bácskai Petrovácról, a jugoszláviai szlovákság központjából irányitanak. Nemrégiben a nagymultu Szrpszka Matica példájára megalakult a Szlovacska Matica, amelynek a feladatai azonosak a Szrpszka Matica törekvéseivel. A Szlovacska Matica rövid idő óta folyóiratot is ad ki, amelyben a maroknyi szlovák kisebbség elbeszélői s kulturmunkásai ápolják a szlovákság nemzeti és kulturális sajátosságait.

Bácski-Petrovác már a multban is jelentős szerepet töltött be a szlovákok nemzeti életében. A kicsiny bácskai község ma is büszke arra, hogy ott született a nemrégiben elhunyt dr. Kvacsala Jan archeológus s a prágai egyetem volt tanára, Rohon Pável dr., a kiváló történettudós szintén petrováci származásu. A bácskai szlovákság egyébként több elismerten kiváló irót adott. Ezek: Hurban Vladimir sztarapazovai lelkész, Micsatek Vladimir, Marschal Gusztáv, akiknek irásai jellegzetes kisebbségi megnyilvánulások s hűen világitják meg a szlovák kisebbségi életet és gondolkodást. Kutlik Felix, a bácskai és szerémségi szlovákság történelmi multjának a feldolgozásával szerzett magának elismerést. A szlovák irodalom nesztora, Csaják Ján, a hetvenéves petrováci iskolaigazgató, akinek tevékeny munkásságát az irodalmi és tudományos közlemények, könyvek, elbeszélések egész sora igazolja. Csaják Ján, aki turócszentmártoni származásu, de négy évtizede Bácskában él, egészen aklimatizálódott és a bácskai szlovákság intellektuális vezére. Prágában most készülnek müveinek diszkiadására. Csaják Ján irásait az jellemzi a legkifejezőbben, hogy a bácskai szlováklakta vidékek tájszólásait pompásan megörökitik és pusztuló szépségeit frissen megőrzik. A termékeny iró felesége is irónő s főleg szindarabokat

ir, amelyek nemcsak Bácskában, de Szlovenszkóban is szinrekerülnek. A petrováci iskolaigazgató agilitására jellemző, hogy nemcsak a jugoszláviai szlovák irodalmi és napilapnak dolgozik, hanem a csehszlovákiainak is. Csaják egyik munkájában, a szlovákok történelmi szerepét áttekintve ezeket irja:

» szlovákságot szlávságba vetett hite mentette meg. Minden esztendőben elmentem Szlovenszkóba s megláttam azt, amit mások nem vettek észre: a szlovák népélet dekadenciáját és az elmagyarositó törekvések erősödését. Szlovenszkóban nem volt család, amelynek ne lett volna renegátja«.

Csaják Ján tehát azonkivül, hogy kisebbségi iró, szlávnak vallja magát és hisz a szlávság történelmi elhivatottágában. Már negyven éve dolgozik a bácskai szlovákok között és amint mondja, mindig a nemzeti ösztön ébrentartása volt munkájának gerince. A Szlovacska Matica kiadásában megjelenő Nas zsivot cimű irodalmi lapot ő szerkeszti fiatalos rugalmassággal és kétségbevonhatatlan hozzáértéssel.

★

(Nem tartozik ugyan szorosan a szlovákság irodalmi és kulturális életének a keretébe, de valahogyan hozzákivánkozik e cikkhez a beográdi Politika egyik s a beográdi szlovák cselédlányok nemzeti szellemben történő neveléssel foglalkozó irása. Beográdban nemrégiben csehszlovák nőegyesület alakult, amely először tiltakozott az ellen, hogy a szlovák lányokat, akik főleg szolgálni mennek a fővárosba, népnyelven tótoknak neveznek, mert ők szlovákok és a »tót« jelző sértő rájuk nézve. Az egyesület egyébként elhatározta, hogy analfabéta, továbbképző és felvilágositó tanfolyamokat létesit a fővárosba került szlovák cselédlányok müvelődésére. Az előadásokra s a harmonikás szoknyáju kis szlovák cselédlányok összegyüjtésére azért van szükség, mert a nőegylet szerint az idegenben elfelejtik édes szülőfalujuk zamatos eredeti nyelvét, a tájszólásokat, otthoni szokásokat, amelyek kincsei a kisebbségi nyelvnek. Ezt akarják megmenteni a beográdi urinők, akik a főváros kavargó életében sem feledkeznek meg a kis cselédlányokról.)

★

A rutének száma még a szlovákoknál is kevesebb s főleg néhány községben találhatók kompaktan és önálló, más nemzetektől független életet élve. Lélekszámukhoz viszonyitva irodalmi és kulturális tevékenységük is zártabb területre terjed ki, mint a szlovákokké, akik jelentékenyebb erőt képviselnek. A bácskai ruszinok a »Ruszin nemzeti kulturegyesületben« tömörültek és öntudatos kisebbségi polgárok. Vezetőik egy része külföldi ruszin központokban nevelkedett és folytatta tanulmányait. A tiszta szláv nemzeti és kulturális életet propagálják. 1920-óta Bindász Gyuró sztárivrbászi lelkész szerkesztésében kalendáriumot adtak ki, amely a folyóiratot volt hivatva pótolni. A minden télen megjelenő kalendárium

éveken át gyüjtőmedencéje volt a ruszin tollforgatók irásainak. A ruszin kisebbségi irodalom legmarkánsabb képviselője dr. Kasztelnjik Gavra, aki Lembergben végezte egyetemi tanulmányait. Több, ruszin dialektusban irott verseskönyve jelent meg. Nemrégiben kiadta a bácskai ruszinok gramatikáját s egy ötfelvonásos tragédiát is irt, amely a jugoszláv és ruszin szinpadokon élénk feltünést keltett.

Nyáradi Dénes dr. krizseváci püspök s Mudri Mihály szintén tevékeny irodalmi munkát fejtenek ki ruszin nyelven. Fejsza Jankó kucurai tanitó gyermekverseinek megérdemelt sikerük van. A ruszin irók száma állandóan növekszik és a mondanivalójuk is bővül. A kalendárium már nem elegendő az irodalmi termés befogadására. Ezért Noviszádon nemrégiben irodalmi folyóirat jelent meg, ruszin nyelven, amelyet Gyakovón szerkesztenek.

A ruszin nemzeti kulturegyesület kisebbségi hivatást tölt be. A ruszin kisebbségi iskolák részére nemrégiben tankönyveket adott ki és ezzel jelentős feladatra vállalkozott. Az egyesület a mult évben összefogásra szólitotta fel a ruszinokat és fáradozásának eredményeképpen megalakult a »A jugoszláviai ruszinok kultur-közoktatásügyi szövetsége« Kucura székhellyel. 1934 tavaszán még egy hetilap indult meg a már meglevő hetilap mellett, de attól tartanak, hogy két lap sok lesz és egymás korkurrenciájától nehezen tudnak majd boldogulni.

Csuka János

A Narodna Odbrana akciója szláv nevek felvételére

A Narodna Odbrana, amely legutóbb széleskörü mozgalmat kezdeményezett a hazai ipar védelmében, most akciót inditott az idegenhangzásu helységnevek, továbbá a magukat szlávoknak érző polgárok családi neveinek a megváltoztatására. Az akció élénk feltünést keltett, amit igazol az is, hogy a beográdi sajtóban egyetemi tanárok és irók is hozzászóltak a Narodna Odbrana állásfoglalásához és főleg a helységnevek eredetét analizálták. A Narodna Odbrana tiszteletreméltó őszinteséggel már előre bejelenti, minden tévedés és félremagyarázás elkerülésére, hogy eszeágában sincsen a kisebbségi polgárok családi nevének a megváltoztatása. Törekvése oda irányul, hogy a magukat különben is szlávoknak nevező polgárok fajukhoz és meggyőződésükhöz képest, tiszta szláv vezeték- és keresztnevet kapjanak. Az egyesület kiadásában megjelenő lap a kérdésről ezeket irja:

»Amint ránehezedik hazánkra a minden oldalról benyomuló, külföldi tőke, hogy gazdaságilag elnyomjon bennünket, ugyanigy köreinkbe, családjainkba, a közvéleménybe és az irodalomba is befészkelődött az idegen kifejezés, név és megjelölés. Aki figyelemmel kiséri az irodalmat, csodálkozással tapasztalja, hogy az idegen szavak és kifejezések szinte észrevétlenül szókincsévé válnak a félintelligens, sőt a tanult embereknek is«.

A Narodna Odbrana a megfigyelések előrebocsátásával ismerteti a török, német és magyar nevü helységneveket, amelyeknek a megváltoztatását kívánja. A nagyobb városok közül idegen eredetü: Gyevgyelia, Csacsak, Tuzla, de Bácskában és Bánátban is találtak több idegen eredetü város és községnevet, ezek felsorolása azonban hiányzik. A Narodna Odbrana az idegen helységnevek megváltoztatását sürgeti és kéri, hogy a következő történelmi multu személyekről nevezzenek el helységeket: Glavas, Katity, Brankovan, Jaksity, Gundulity, Mazsuranity, Cáj, Brazoj stb. Ezekután igy folytatja:

»Vessünk egy pillantást a szomszédaink, de főleg Olaszország és Magyarország felé. Mit csinálnak az olaszok az isztriai szlávságlakta helységnevekkel? Mit csinálnak az iskolákkal, templomokkal, egyesületekkel és cégtáblafeliratokkal? Nehogy bárki is tévedésbe essék, sietünk kijelenteni, hogy a Narodna Odbrana ma is kitart régi álláspontja mellett, vagyis, hogy Jugoszláviának meg kell maradnia a kisebbségekkel szemben tanusitott eddigi toleranciája mellett. Jugoszlávia a türelmesség terén a világ valamennyi államát megelőzi. Senki nem kéri és a Narodna Odbrana sem akarja, hogy az idegeneknek, vagy az általuk lakott helységeknek neveit megváltoztassák. Mi több: a Narodna Odbrana elitéli azokat, akik magyar, német, vagy zsidó nevüket, mint valami köppenyt, kiforditják és a jugoszlávok közé tolakodnak, hogy terveiket jobban megvalósithassák és egyéni ambiciójukat jobban kielégithessék. A Narodna Odbrana távol áll attól, hogy az idegen családnevek szlávositását kérje, csupán: hogy az idegen uralom alatt megváltoztatott, de eredetileg szláv nevü helyiségek ujra szláv neveket kapjanak s hogy mindazok a szlávok, akiket ma is Istvánoknak, Jánosoknak, Miklósoknak, Gézáknak és Sándoroknak hivnak, rázzák le magukról az idegen uralomra emlékeztető keresztneveket és vegyék fel a Alekszandar, Tomiszláv, Ivan, Dragó és hasonló neveket«.

Ez a lényege a Narodna Odbrana cikkének, mely a kisebbségek családi neveihez nem akar nyulni és azokat szentnek és sértetlennek jelenti ki.

Csuka János

Hetvenéves a zágrebi Jugoszláv Tudomány és Müvészeti Akadémia

Ma mikor annyit hallunk és olvasunk kisebbségi küzdemekről, tudományos és irodalmi célkitüzések nehézségeiről, fokozott figyelmet érdemelnek dr. Sisics Ferdó zágrebi egyetemi tanár visszaemlékezései a zágrebi Jugoszláv Tudomány és Müvészeti Akadémia megalakitásának keveset ismert nehézségeire és arra a harcra, amely életrehivását megelőzte. A bécsi titkos levéltár kapuit, melyek évszázadokon keresztül szigoruan őriztek a titkot, meg kellett nyitnia a forradalomnak, hogy a volt monarchia területén élő nemzetiségek küzdelmei és a Habsburgoknak nem tetsző egyéb megmozdulások hiteles története előkerüljön s tisztázódjék a történelem sok homályos részlete. Dr. Sisics Ferdó beszámolójának legszembetünőbb

helyén azt bizonyitja, hogy a délszláv gondolat bizony nem a világháboru viharában született meg, hanem már régen nyugtalankodott a délszláv népekben és amikor a reprezentativ intézmények felállitását elhatározták, szándékosan nem mondották, hogy horvát, dalmát vagy szerb, mert a jugoszláv gyüjtőnév kifejezőbb volt és az erők összegyüjtését jelentette. Maga az a körülmény, hogy a zágrábi Tudomány és Művészeti Akadémia megalakulásakor ezt a nevet kapta, élénken igazolja a délszláv törekvések céltudatosságát és ismételten arra figyelmeztet, hogy a dálszláv népek egyesülése nem véletlenül következett be a háboru befejezésével, hanem régen előkészitették és 1918 tulajdonképen előre kidolgozott tervek maradéktalan megvalósitása volt.

A külföldi példák adtak ösztönzést a zágrebi tudományos és irodalmi köröknek, hogy az akadémiát felállitsák. Amikor 1827-ben megalakult a magyar tudományos akadémia és kiderült, hogy a horvátok és szerbek abból kiszorultak, Zágreb figyelme Bécs felé fordult. Közel husz évig folyt az előkészitő munka Bécsben, de csak 1846-ban engedélyezte Ferdinánd császár az akadémia felállitását, amelynek alapszabályai szerint, a választandó negyvennyolc akadémikus közül huszonnégynek állandó bécsi lakósnak kell lenni. A tagok kinevezésénél érte a második csalódás Zágrebot, mert megint mellőzték. Tulajdonképen ez a mellőzés inditotta meg azt az egyre szélesedő mozgalmat, amely a zágrebi akadémia felállitását tüzte ki célul. Először Vlasics Franjó bán és Alagovics Sándor zágrebi püspök fáradoztak azon, hogy megalakitsák a »Tanultak Egyesületét« és ez a gondolat teljesedett be a jugoszláv akadémia felállitásának az elhatározásánál. Bécsben nem nagy örömmel fogadták a zágrebi terveket, mert Metternich és jobbkeze, Sedlnitzki irtóztak minden szellemi és lelki megujhodástól és fejlődéstől, ugyhogy nehéz munka elvégzése várt a vállalkozókra. Nemcsak a zágrebi, de a bécsi akadémia felállitását is el akarták gáncsolni és ha tőlük függött volna, ugy még jó ideig késik a megalakulás. A zágrebi horvát szábor első előterjesztését, amelyben az akadémia felállitását kérte, egyszerüen a papirkosárba dobták. A negyvennyolcas háboru és forradalmak által előidézett uj helyzetben Bécs szive megenyhült és hogy az erősödő magyar nemzetiségi mozgalmat, amelynek az élén Kossuth Lajos állott, valamiképen ellensulyozzák és a kisebbségeknek kedvezzenek, egyszerre megértőbb lett a császárváros. Zágreb ujabb előterjesztésére hozzájárultak az akadémia felállitásához és csak azt kötötték ki, hogy annak anyagi előfeltételeit először teremtsék meg. A negyvennyolcas háborut követő reakció egy időre háttérbe szoritotta nemcsak Magyarországon, de Horvátországban is a haladás gondolatát és várni kellett a további teendőkkel. Strossmayer József, aki akkor még csak teológiai tanár volt és később került a gyakovói püspökség élére, elégedetlen volt azzal a lanyhasággal, amellyel az akadémia felállitásának ügyét kezelték és fris-

sebb, mozgékonyabb munkát követelt. Ő vette a kezébe az irányitást s amikor a császári abszolutizmus összeroppanása után Horvátország visszakapta a horvát hivatalos nyelv használati jogát, ujra napirendre tüzte az akadémia megalakitásának mindig aktuális kérdését. Már 1860-ban az a megtiszteltetés érte a fiatal gyakovói püspököt, hogy Ferenc József Bécsbe hivta, hogy az ő tanácsát is kikérje az időszerű államjogi kérdésekben és ezt a kitünő alkalmat Strossmayer arra használta fel, hogy a nemzetiségek jogaiért és intézményeik felállításáért sikra szálljon. Az elgondolás az volt, hogy a Zágrebban létesitendő akadémia a szerb, horvát, bolgár és szlovén nép tudósainak és müvészeinek kulturvára lesz. Miután Bécsben megértést kért az akadémia részére, Zágrebba való visszatérése után megbeszélést tartott szerb és horvát tudományos körökkel, majd egy értekezleten ötven ezer forintot (ma legalább 1,200.000 dinárnak megfelelő összeg) adott át azzal, hogy ez az összeg legyen az alapja az egyesületnek. Az volt a fajtáját szerető lángoló lelkü egyházfő kérése, hogy az akadémia ebből a pénzből támogassa azokat a fiatal nyelvtudósokat, akik a horvát nyelv csiszolásán és irodalmi nyelv megteremtésén dolgoznak. Ez 1860 december 10-ikén történt és a nagy adomány megvetette az akadémia alapjait. (Dr. Sisics behatóan foglalkozik azokkal a törekvésekkel, amelyek gróf Khuen-Héderváry bán és Thallóczy részéről nyilvánultak meg, hogy a zágrebi tudományos akadémia ne önálló intézmény legyen, hanem a budapesti akadémia fiókja.) A következő esztendőben a horvát szábor már kidolgozta alapszabályait, amely kibővitette Strossmayer és Racski elgondolását, mert ők csak tudományos akadémia felállitását kivánták, a horvát intellegencia azonban az irókat és a müvészeket is beakarta vonni az akadémia munkájába. A szábor kimondotta, hogy az akadémia állandó felügyelete alatt fog állani és nagy szerepet szánt neki a horvát nemzeti életben. Az alapszabályok egyik pontja szerint a szerb, horvát, szlovén és bolgár nép körében az akadémia köteles a tudományt és a müvészetet terjeszteni és ápolni. A szábor azt kivánta, hogy az akadémia első tiz tagját nevezze ki s hogy a tiz akadémikus már az első ülésen még öt tagot válasszon. A tagok számát negyvenben állapitották meg. Az alapszabályokat felküldték Bécsbe, de közbejött a Bécsnek nem tetsző módon müködő szábor feloszlatása, ugyhogy csak évek mulva került Mazsuranics horvát kancellár elé az akadémia alapszabálya.

(Mielőtt továbbfüznénk ezt a gondolatot álljunk meg egy pillanatra dr. Sisics Ferdó fejtegetéseinél, amelyekben a kiegyezés előtti időkkel foglalakozik. A bécsi titkos irattárban olvasott régi feljegyzésekből azt a következtetést vonta le, hogy a magyar forradalom leverése után Bécsnek minden vágya az volt, hogy a horvátokat kijátsza a magyarok ellen. Azt hitte Bécs, hogy a horvátokat könnyen fel lehet használni Budapest ellen, de ebben csakhamar csalódás érte. A horvátok türelmetlenül követelték jogaikat és a teljes

nemzeti önrendelkezést. Hangos kívánságaik miatt csak 1863 januárjában merte Mazsuranics kancellár előterjeszteni Ferenc Józsefnek az akadémia alapszabályait jóváhagyás végett, pedig ekkor már részben teljesedésbe mentek a horvát kívánságok. Zágrebben felállitották a hétszemélyes táblát és nagy volt az öröm Horvátországban, hogy nem kell Bécsbe küldeni jogerőre való emelésért a birósági itéleteket. A horvát szábor előterjesztésében azt mondja, hogy a horvát nép a törökökkel vivott állandó harcokban közoktatási és tudományos téren elmaradt a nyugati kulturnépek mellől és ezért van szükség az akadémiára. Zágrebban hangsulyozták, hogy az akadémia alapszabályainak a jóváhagyása kedvező hatást váltana ki Horvátországban és ez volna az első jele a közeledésnek Zágreb és Bécs között.)

A horvát szábor kérését az akadémia alapszabályaival együtt megküldték a bécsi államtanácsnak véleményezés végett és ekkor persze ujabb nehézségek merültek fel. A legtöbben kifogásolták, hogy jugoszláv elnevezést kap az akadémia és azt kivánták, hogy horvát akadémia legyen a neve. Az államtanács tagjai arra hivatkoztak, hogy a monarchia egyes részeinek geográfiai elnevezését rejti magában a jugoszláv gyüjtőcim. Az államtanács az első ülésen nem tudott határozni, közben pedig ujabb intervenció történt a bécsi udvarnál. Zágrebi vezető személyiségek, akik az udvar kegyeit élvezték, felhivták Ferenc József figyelmét arra, hogy Strossmayer ötven ezer forintos adománya után rövid idő alatt 175.000 forintot gyüjtöttek az akadémia számára. A nagy összeg igazolására arra hivatkoztak, hogy a horvátok az akadémiában jövőjük és boldogulásuk erős várát látják és ezért nem ajánlatos az alapszabályokat visszautasitani, mert az a horvátok ujabb elkeseredését vonná maga után, amit Bécs igyekezett elkerülni, hiszen Magyarországgal már javában folytak a kiegyezési tárgyalások. Rechberg gróf külügyminiszternek azonban további aggályai voltak és kijelentette, hogy bár elmult a török veszély a Balkánon, de az akadémia központja lesz a délszláv gondolatnak és abból fog kiindulni az erőteljes nemzetiségi mozgalom, amely a jugoszlávokat egy táborba tömöriti. A helyzetet Mazsuranics kancellár mentette meg, aki határozottan a horvátok mellé állott és kijelentette, hogy szilárd meggyözödése és erről bizonyságot szerzett Zágrebban, hogy az akadémia kizárólag a szláv nyelvet és a művészetet akarja ápolni és ha hamarosan Zágrebban fel nem állitják az akadémiát, ugy Beográd megelőzi Zágrebot ez pedig politikai okokból sokkal veszélyesebb a monarchiára. Az érvek hatottak és az államtanács nagy többséggel hozzájárult az akadémia felállitásához és álláspontját kellően megindokolva elküldte az udvarnak. Már Ferenc József előtt feküdt az okmány, amikor Rainer főherceg utolsó kisérletet tett, hogy az engedélyezést megakadályozza. A császár azonban nem hallgatott a főhercegre és végül 1863 március 7-én annyi küzdelem és utánjárás

után aláírta az akadémia felállitását engedélyező császári okiratot.

Ezek voltak az előzményei az akadémia felállításának, a hatásról és későbbi munkájáról igy emlékezik meg dr. Sisics Ferdó:

»Egész Horvátországban határtalan örömmel fogadták az éveken keresztül várt bécsi hirt az akadémia engedélyezéséről. Az akkori impresszionista generáció azt hitte, hogy Isten tudja milyen nagyjelentőségü nacionalista eredményt ért el ugy kulturális, mint politikai szempontból. Az összes horvát egyesületek siettek táviratban kifejezni köszönetüket Bécsnek. Amint azonban a később bekövetkező események igazolták: Bécs helyesen gondolkodott, amikor az akadémiában a délszláv nép egyesülésének a szimbolumát látta, s sejtette, hogy erősiteni fogja a délszlávokat a centralisztikus Ausztria kárára. Nagy szerencse volt, hogy az engedélyt még az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés előtt megadták, különben később — mondja dr. Sisics — amikor Bécs átengedte Horvátországot Magyarországnak, ki tudja, hogyan fejlődtek volna a dolgok tovább. Nagy érdeme volt Mazsuranics kancellárnak, aki ügyesen és diplomatikusan patriota érzésektől áthatva eloszlatta az aggályokat és megszerezte az akadémia felállításához szükséges császári engedélyt.

Csuka János

LÁTHATÁR

Nagy Lajos: „Spinoza élete és bölcselete"

A szerző református lelkész egy csendes bácskai faluban. A természet csendjében és erőinek örök tevékenységében él a falu lelki komplikációk nélküli, egyszerű népe. Ebben a csendben és egyszerűségben egybeolvad a titokzatos természet és az emberi élet. A nagy egység, mely összeköti az embert és a külvilágot, talán sohasem oly szembeöltő, mint a faluban. Ebben a kis világban benne van a makrokozmosz minden problémája: mi is az ember, mi a természet, mit jelent az Isten, mit a hatalma és szentsége? A kontemplációra hajlamos pap, aki hivatásszerüen foglalkozik mindenek fölött izgató kérdésekkel, belemélyed ezen sorsdöntő titokzatosságokba és közben ráakad Spinozára, aki üstökénél fogva ragadja meg a legmélyebb titkot, nem aggódalmaskodik, nem kételkedik, hanem a meggyőződés hevével, az élet rajongó szeretetével és a belátó ész ritka élességével felel minden kérdésre és old meg minden talányt.

A szerző nagyon szereti Spinózát s joggal. Lelkiismeretessége azonban megláttatja vele hiányát is. Müvében részletesen kimutatja, hogy az etika 259 tantétele közül hány van belső ellenmondásban egymással, mennyi bennük a mivel sem támogatott feltételezés, hánynál hiányos a bizonyitás, mennyi bennük a logikai botlás. Valóban, ha szillogizmusnak tekintjük az etikát, meg kell állapitanunk, hogy nincs felépitve a szillogizmus szabályai szerint s hogy a következmények nem mindegyike folyik a propozició minorból.

Mindezekben igaza van a szerzőnek, kinek fejlett érzéke van bölcsészeti problémák átértéséhez és képessége ily művek komoly olvasására. Ismerője és megértője Spinoza nagyon mély, sokszor nagyon merész, de mindig tartalomdús gondolatvilágának és gondolatkapcsolódásainak.

Spinozát, mint minden igazán nagy gondolkodó erősebben hatja át az előző megoldások elégtelensége és az általa nyujtott megoldás tökéletesebb voltának tudata, semhogy észrevenné a saját megoldását támogató bizonyitékok hiányosságait. Az általa emelt hatalmas épület lakályosabb a réginél, de mintha az alapzat teherbirásához képest a falak és a tető tulmasszivak lennének.

Valóban az okozatosság azon tiszta világában, melybe Spinoza állit mindent, ami van s ami lesz, idegenül hat az önoku szubsztancia, mely egyszerre oka is, okozata is önmagának. Semmikép sem érthető meg, miként lehet a tartalomnélküli végtelenség oka a tar-

talmas végességnek, a korlátlan a korlátoltnak. Isten eszmei szeretete megható, elragadó és kivánatos gondolat, de nehéz a megértése. A szerzőnek tehát igaza van, amidőn reámutat Spinoza bölcsészeti műveinek hiányára. De ezek a kifogások nem érintik a lényeget. Mintha a tökéletes épületben kifogásolnók az ajtók és ablakok elhelyezését, a méretezésekben itt-ott mutatkozó aránytalanságot, a záraké s kapcsok gyöngeségét, melyek azonban az épület teljességén és csodásságán nem változtatnak. Valóban Spinoza kiáltotta az idők próbáját. 250 év alatt alakja mindnagyobbra nőtt, ellenségei fogynak, hivei szaporodnak és félelmetes nagyságban kerekedik nagy utódai fölé. Pozitiv, örök időkre szóló ideálok felállításának élességében s tisztaságában senki felül nem mulja. Senki sem érteti meg a világ rendjét oly imponálóan és állitja az életet oly fénybe. Senki sem nyujt oly megnyugtató pozitivumot — még a pozitivista Comte sem — amire pedig a mai kaotikus reménvét vesztett nemzedéknek oly nagy szüksége van.

A munka részletesen ismerteti Spinoza minden egyes művét, de mintha a szerző tulbecsülné a Tractatus teologico politicust és a Tractatus politicust, mintha Spinoza rajongása itt tullépné az objektivitásnak, máskülönben általa mindig szemelőtt tartott határait.

Hiánya a szép és alapos munkának, hogy Spinoza és a későbbi bölcsészeti rendszerek összefüggéseire és jelenlegi viszonyuk feltárására nem fektet kellő sulyt. Pedig egy Spinoza-monografiában szabatosan ki kellene tüzni azt a helyet, melyet Spinoza ma is elfoglal és rá kellene mutatni arra a jelentőségre, melyre Spinoza a többi rendszerek képviselői mellett még ma is joggal tart igényt. Segitene Spinoza megértésében, ha Kant kriticizmusa és az ő vállain emelkedő bölcsészeti rendszerekkel szemben leszögezve látnok Spinoza mai jelentőségét és érvényességét, ha Bergson misztikusan intuitiv tanai ellenében, melyekben Spinoza szerinte merev ideáljaival szemben mindig folyamatban lévő örök fejlődést hirdet és teljesen tévesen fogja fel az adaequat és inadaequat spinozista tant, megvédelmezve látnok Spinoza igazságait.

Nem látom kellően kidomboritva a Spinoza és elődjei közti viszonyt sem.

Nemcsak Bacon, Descartes és Hobbesre támaszkodik Spinoza. Az egy és mindenazonosságát hirdető spinozista tanban nyoma van a nagy német misztikusok: Eckart és Angelus Silésius hitvallásának is.

Ezek azonban könnyen pótolható hibák, melyek a mű érdemein és jelentőségén mit sem változtatnak. A stilus gördülékeny, magyaros és élvezetes és seholsem vét a legfőbb törvény: a világosság ellen. A szerző jó munkát végzett, mely becsületére válik a vajdasági magyarságnak is.

Dr. Stern Lázár

Egy sakkparaszt — a kényszerű lemondás regénye

Irène Némirovszky: Le pion sur l'échiquier Paris, Michel.

Mely tárgy költői? — Az, melyet egy költői lélek felragad. Mert ennek érintése, akár Midas királyé, még az út kavicsát is aranynyá képes változtatni.

Képzelhető-e eleve prózaibb valami, mint egy negyven éven felüli, nagyvárosi magánhivatalnok, aki aránylag rendes viszonyok közt, aránylag összhangos családi életet él s töretlen egészségében ezenkivül kiadósan élvezi a gyomor stb. örömeit — és még mindig örökösen elégedetlen? Egy ilyenről szól Némirovsky még csak nem is gúnyos, hanem valóban megragadóan szomoru, a szánalom érzéseit felkeltő éneke.

Mert ama francia kiadásu Babbitt unja mindennapi irodai munkáját beretválkozási és hasonló „szertartásait", kesereg az egészen gazdagok fényüzéseinek számára elkerülhetetlen voltán, sokalja korrekt s előkelő feleségének türelmes gondoskodását, bánkódik véletlenül vele egy fedél alatt élő fiatalkori szerelmi eszményének nap-nap utáni vénülésén s bosszankodik öreg apjának és fiatal fiának egyformán lekicsinylő hidegségén. De nemcsak ezt teszi, hanem — s itt a veszedelem — eközben gondolkozik is; olyan érzésekre ad gondolatában kifejezést, melyeket igen sokan vele együtt éltek át, de mint kitünő tükörben éppen csak e könyv lapjain láttak meg.

Bohun Kristóf tehát hivatalnok, „uj proletár". Atyja, amolyan Zaharov-féle nagybefolyásu, pénzügyi fezőr, még háboru-keverő is volt, de a pénzügyi válság elvitte vagyonát, éppen csak, hogy fiát helyezhette el egykori alkalmazottjának bankjában, mint enyhén dolgoztatott és enyhén is fizetett, inkább csak türt diktáló gépet. Az életet legkisebb és legnagyobb élvezeteivel együtt igen szereti, de a nagyok sorban elmaradoznak tőle. Váltig kesereg is, hogy ebben a rövid, egyetlen életben lélekölően kell dolgoznia s emellett szabad idejének nagyobb részét olyan környezetben leélnie, amelyből kénytelen álomba kivánkozni. Az ember husz éves korában hal meg, mikor az élet, a szerelem elveszti számára valódi értelmét. Életunalma tetőfokára hág, mikor régi, célszerütlen, de legalább méreteivel imponáló lakásából egy igazán modern, világos fürdőszobás háromszobásba, a „diadalmas kisvagyonuság" otthonába kénytelen költözni, amelynek tájáu gyilkos egyformaságot tapasztal. Este egyforma ablakon keresztül, egyformán ingujjas alakok mellett, egyforma szobákba lát s még az uccán vele szembe jövő nők is szinte egészen egyformán öltözöttek, fésültek és kendőzöttek. (E sorok irója is észrevette a francia nőknél ezt az egyformaság-irányzatot). Most már a halált is élvezetnek gondolja, de ugy, hogy testét egészen ruha nélkül járja át a föld nedvessége, szívja ki a növények gyökérzete, miközben éppen csak egy kis hideget, melleget kellene éreznie. Végre az egyik különösen keserves, reggeli beretválkozás közben, mikor a rendes házi zajok közt az örökösen ugyanazokat az angol kérdéseket és feleleteket ismételgető, mechanikus nyelvtanitó „linguafon" csak nem akar elhallgatni, gyors, bár nem éppen komoly elha-

tározással szándékosan torkába vág. A jelentéktelennek látszó seb elmérgesedik s rövidesen halálra vezet.

Egyike az utolsó embereknek, akivel annyira szeretett s mégis, annyira unt életében érintkezett, az idős takarítónő volt, tehát nem egy „új" proletár s ez örömmel ujságolta, hogy gyermekei kirándulá-son vannak — amig ő a bankbelinél bizonyára nem élvezetesebb napi munkáját végezte. „Csak a szeretetnek egy rendkivüli mértéke segithet az élet elviselésében, ám szeretet nem mindenkinek adatott" — ezek a szavak adják meg a könyvnek az addig némiképpen nélkülözött lendületét.

Farkas Geiza

1934 JULIUS-AUG. KALANGYA 7-8. SZÁM

A KALANGYA minden közleményéért irója felel. — Szerkesztik:
SZIRMAI KÁROLY ÉS KENDE FERENC.

Felelős szerkesztő: Blazsek Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal postai címe: SUBOTICA, POSTFAH 122. Szerkesztőség: Szubotica, Manojlovićeva ulica 3. Kiadótulajdonos: Inotay Béla Szubotica, Jagodinska ulica 1.

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

„Uránia" könyvnyomdai müintézet és kiadóvállalat,
Komlós Márton nyomása, Noviszád.

Előfizetési árak:

Jugoszláviában:		Magyarországon:	
Számonként	Din. 15·—	Számonként	Pengő 2·—
Negyedévenként	Din. 45·—	Negyedévenként	Pengő 6·—
Félévenként	Din. 90·—	Félévenként	Pengő 12·—
Egész évre	Din. 180·—	Egész évre	Pengő 24·—